

Αλέξανδρος Σχισμένος – Νίκος Ιωάννου

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Αθήνα, Μάρτιος 2016

Περιεχόμενα:

Αλέξανδρος Σχισμένος- Νίκος Ιωάννου

- **Το τέλος της εθνικής πολιτικής.**

Αλέξανδρος Σχισμένος

- **Η κρίση και το τέλος της πολιτικής μεταφυσικής.**
- **Το Φέργκιουσον συνέβη και συμβαίνει μέχρι να μην ξανασυμβεί.**
- **Στο Παρίσι, το πτώμα του Θεού.**
- **Η αμοιβαία βαρβαρότητα.**
- **Η λήξη της Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.**
- **Η εξάπλωση του πολέμου.**
- **Η θεωρία της κινηματογραφικής νοσταλγίας.**
- **Άμεση Δημοκρατία: Διαδικασία ή Πρόταγμα;**

Νίκος Ιωάννου

- **Κρίση, Κατάρρευση και κοινωνική δημιουργία.**
- **Η σκέψη του Καστοριάδη σήμερα.**
- **Ανάπτυξη και εθνική οικονομία.**

Αλέξανδρος Σχισμένος- Νίκος Ιωάννου

Το τέλος της εθνικής πολιτικής

Παρότι όλες οι πλευρές του εγχώριου πολιτικού φάσματος, και η “κυβερνώσα αριστερά” του ΣΥΡΙΖΑ και η δεξιά αντιπολίτευση της Ν.Δ. (χωρίς να αναφέρουμε τους νεοναζι δολοφόνους) και οι συνωστισμένοι του κέντρου και η “αντιμνημονιακή αριστερά” της ΛΑΕ, και φυσικά του ΚΚΕ, επενδύουν σε μια “εθνική” και “πατριωτική” ρητορική, οι μεν στην “εθνική σωτηρία”, οι δε στην “εθνική ανεξαρτησία”, τα γεγονότα δείχνουν το τέλος της εθνικής πολιτικής.

Οι μεταλλαγές του μυθιστορηματικά “διαχρονικού” μα ιστορικά πρόσφατου, έθνους-κράτους είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που παρατηρούμε έντονα από τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Το εθνοκράτος, από προνομιακός φρουρός και εταίρος των καπιταλιστικών επιχειρήσεων μετατράπηκε σε κράτος-επιχείρηση το ίδιο, καθώς η νεοφιλελεύθερη επέλαση αντικατέστησε τις ισχνές πολιτικές αναδιανομής του κράτους-πρόνοιας με ισχυρές πολιτικές εκποίησης των κοινών αγαθών, δηλαδή του δημόσιου χώρου και εμπορευματοποίησης του βίου και της εργασίας, δηλαδή του δημόσιου χρόνου.

Το εθνοκράτος έγινε μια προβληματική επιχείρηση, ανίκανη να παράγει την κοινωνική νομιμοποίηση, καθώς η στενή εξάρτησή του από την παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία και το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα ισοδυναμεί με την πρακτική άρνηση του φαντασιακού του υπόβαθρου, δηλαδή της εθνικής ανεξαρτησίας και κυριαρχίας, διαλύοντας κάθε δυνατότητα εθνικής πολιτικής. Η προοπτική της επιστροφής στο εθνοκράτος και την κυριαρχική εθνική πολιτική είναι πολιτική οπισθοδρόμησης και θνησιγενής. Η ακροδεξιά αναβίωση είναι ένα αντανάκλαστικό στην τελεσίδικη κατάρρευση, όπως ο θρησκευτικός φανατισμός αντανάκλαστικό στον θάνατο του Θεού. Παρά τους λήρους που εκστομίζονται από αριστερά και δεξιά για ‘εθνικό νόμισμα’, ούτε αυτό προσδιορίζει την πολιτική ως εθνική, καθώς δεν μπορεί πλέον να υπάρξει εθνικό νόμισμα με την απόλυτη έννοια, που να αντιστοιχεί σε μια κλειστή εσωτερική αγορά. Το οποιοδήποτε νόμισμα θα υπάρξει μέσα στην ισοτιμία που οι διεθνείς χρηματοπιστωτικοί συσχετισμοί θα του αποδώσουν.

Η μετατροπή του εθνοκράτους σε εργαλείο πολιτικής από κυρίαρχη πολιτική οντότητα, συνδυάζεται με την υποχώρηση του φαντασιακού της ανάπτυξης και το αδιέξοδο κάθε αναπτυξιακού σχεδιασμού. Το νέο μοντέλο ανάπτυξης του παγκόσμιου καπιταλισμού αφορά υπερεθνικές οικονομικές κλίμακες που μπορούν να

αποδώσουν μεγάλα μεγέθη, δηλαδή τα κοινά αγαθά, τον δημόσιο χώρο, εξ ου και οι ιδιωτικοποιήσεις.

Με την παρουσία του ΣΥΡΙΖΑ στην ελληνική κυβέρνηση διαφεύστηκαν οι αριστεροί διανοούμενοι, όπως ο Σερζ Λατούς που πρότεινε στον Τσίπρα την αποανάπτυξη. Τα εθνοκράτη είναι ζώνες ενός παγκόσμιου καταμερισμού παραγωγής και κατανάλωσης. Η Γερμανική ελίτ ονειρεύεται τη δική της διάσωση σε ένα μακροπρόθεσμο μέλλον, διαμορφώνοντας το ευρωπαϊκό τις περιβάλλον στα μέτρα της παγκόσμιας οικονομίας. Με μια δήθεν εθνική πολιτική, αποκλειστικά για εσωτερική κατανάλωση, στην πραγματικότητα η κεφαλαιουχική ολιγαρχία καρπώνεται τα κέρδη του παγκόσμιου χρηματοοικονομικού ανταγωνισμού με εργαλείο και βάση το ευρώ και την ευρωζώνη και όχι με την παραγωγική και εξαγωγική της δύναμη. Στη Φρανκφούρτη υψώνουν ουρανοξύστες, το Βερολίνο φτιάχνει τη βιτρίνα του, αλλά η Φούλντα ή το Βούπερταλ ψυχορραγούν, για να μη μιλήσουμε για τη σκανδαλώδη φτωχοποίηση της πρώην Ανατολικής Γερμανίας.

Μια σημαντική επίπτωση της διάλυσης των τοπικών κοινωνιών των νέων αναδυόμενων καπιταλιστικών χωρών, την οποία η δύση πραγματικά προσπαθεί να εντάξει σε κάποια σχέδια, είναι η μαζική μετακίνηση πληθυσμών, το εύρος της οποίας ίσως ακόμη δεν έχουμε δει. Στις νέες αγορές που δημιουργούνται, όπως εξηγήσαμε, περισσεύουν άνθρωποι οι οποίοι όχι απλώς βιώνουν την οικονομική ανέχεια, αλλά ακόμα και την έλλειψη αέρα να αναπνεύσουν σε ένα περιβάλλον απόλυτης ανασφάλειας και της πιο βίαιης καταστολής και ελέγχου ενός συνεταιρισμού κράτους-επιχειρηματιών.

Η επιλεκτική υποδοχή αυτών των μεταναστευτικών πληθυσμών είναι ένα κάποιο σχέδιο, η Μεσόγειος όμως έχει γεμίσει από θύματα των αναταραχών και της εξουσιαστικής ανωμαλίας της Βόρειας Αφρικής, της Μέσης Ανατολής και της Ασίας. Την ίδια στιγμή η Συρία και η ευρύτερη περιοχή αποτελεί το νέο πεδίο αναδιανομής των διεθνών κέντρων ισχύων και ένοπλης διαπραγμάτευσης της διακρατικής ισορροπίας. Οι προσφυγικές μετακινήσεις αναβαθμίστηκαν σε εργαλείο διπλωματικής πίεσης, ιδίως από την απελπισμένη 'αυτοκρατορική' πολιτική της Τουρκίας, στην αγωνία της να διατηρήσει τη σφαίρα και το βάθος της επιρροής της. Ποιος δεν θα σκεφτόταν πως οι Ευρωπαίοι επιχειρηματίες βλέπουν σε μια τέτοια μεταναστευτική εκδοχή φρέσκο και φτηνό κρέας ανειδίκευτων εργατών για μια πιο ανταγωνιστική παραγωγή;

Αυτός ο σχεδιασμός στοχεύει κυρίως σε δύο πράγματα: Το ένα είναι ότι η ευρωπαϊκή οικονομική εξουσία θα ήθελε αυτή η μετακίνηση πληθυσμών που

αναφέραμε παραπάνω να γίνει χωρίς εκείνους τους εσωτερικούς τριγμούς που θα ανέτρεπαν την πολιτική σταθερότητα προς μια κατεύθυνση οπισθοδρόμησης, ικανή να καταστρέψει το νέο οικονομικό και πολιτικό καθεστώς που διαμορφώνεται σήμερα. Ήδη φαίνεται πως αποτυγχάνει να ελέγξει ικανοποιητικά τις 'ροές' κατά τους επίσημους σχεδιασμούς της.

Οι τάσεις αυτονόμησης που δείχνουν οι επιλεκτικές συνομαδώσεις και οι πρόσκαιροι συνασπισμοί κρατών ενάντια στους κεντρικούς ευρωπαϊκούς σχεδιασμούς για το προσφυγικό, από τη μία αποτελεί μία βραχυπρόθεσμη προσπάθεια απόσυρσης στα παλαιά εθνικά σύνορα και από την άλλη μία απελπισμένη ανταντακλαστική κίνηση ενάντια στην πλήρη διάνοιξη των τοπικών κοινωνιών στην μαζικότητα και την αγριότητα των παγκόσμιων αγορών, μέσα από την επαναβεβαίωση κάποιου τύπου κρατικού ελέγχου επί της κυκλοφορίας. Όμως τέτοιες πολιτικές φαίνονται παρωχημένες και αποτρόπαιες.

Όχι πως μια κατεύθυνση οπισθοδρόμησης προς το παλαιό εθνικό κράτος για παράδειγμα θα κατέστρεφε τον καπιταλισμό ή θα τον έθετε υπό έλεγχο, αλλά θα απελευθέρωνε άγνωστες ή καταπιεσμένες δυνάμεις, αφού σαν οπισθοδρόμηση δεν θα ανταποκρινόταν σε καμιά κοινωνική πραγματικότητα, ούτε του μέλλοντος ούτε του παρελθόντος, πόσο μάλλον του παρόντος.

Το άλλο είναι, ότι αυτή η μετακίνηση πληθυσμών μπορεί να μετατραπεί σε εργαλείο για μια ευρωπαϊκή παραγωγή πιο global διαστάσεων, χωρίς τους περιορισμούς των παλαιών συστημάτων, αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για την απαξίωση αυτής της ίδιας της εργασίας, την υποβάθμισή της ως παράγοντα της παραγωγής. Η εξασφάλιση της ύπαρξης μιας παγκόσμιας αγοράς και μιας παγκοσμιοποιημένης παραγωγής με τα μεγέθη τους, προϋποθέτει την ύπαρξη μιας παγκόσμιας αγοράς εργασίας που να μπορεί να εξυπηρετεί πολύ συγκεκριμένους και ξεκάθαρους σκοπούς.

Το μέλλον για τις κατώτερες οικονομικές κλίμακες διαγράφεται μαύρο. Κυριολεκτικά μαύρο, αφού θα εκφραστεί στη μαύρη οικονομία. Η πλήρης εμπορευματοποίηση και φορολόγηση της γεωργίας θα αναγκάσει τον μικρό παραγωγό να μειώσει την παραγωγή του προσδοκώντας στην ποιότητα και σε μια μαύρη αγορά. Το ερώτημα είναι αν αυτή η κίνηση θα μπορέσει να διευρυνθεί και σε άλλους παραγωγικούς τομείς, με κοινωνικές δικτυώσεις πέρα από τα εθνικά σύνορα αλλά και πέρα από τα οικονομικά μοντέλα, αναδημιουργώντας τον δημόσιο χώρο, ως χώρο κοινωνικό, πέρα από τη δικαιοδοσία της κρατικής και κεφαλαιοκρατικής εξουσίας. Στο παγκόσμιο επίπεδο η κατεύθυνση αυτή είναι ορατή. Σε μια αγορά-

δημόσιο χώρο η μαύρη οικονομία ίσως να έπαυε να είναι ξεχωριστός τομέας. Δεν θα μιλούσαμε τότε για οικονομική κλίμακα αλλά για ένα άλλο επίπεδο ζωής. Όμως αυτό απαιτεί και μια διαφορετική, εξισωτική, αμεσοδημοκρατική πολιτική αυτονομίας, εν δυνάμει παγκόσμια, προκειμένου οι κοινωνικές δικτυώσεις να αποδράσουν από τα στεγανά του παγκόσμιου καπιταλισμού.

Τίποτα το εθνικό δεν υπάρχει να υπερασπιστούμε, ούτε το ως πού φτάνουν τα σύνορα, που περιπολούν πλέον το NATO και η Frontex. Τα νέα σύνορα διαπερνούν τις χώρες οριζοντίως και καθέτως, ανεξάρτητα από τις τυπικές οριοθετήσεις.

Μία διαφωτιστική πρόσφατη περίπτωση, που δείχνει το χάσμα ανάμεσα στις επιδιώξεις του πολιτικού συστήματος και τις αξιώσεις της κοινωνίας, είναι το βεβιασμένο ελληνικό δημοψήφισμα της 5^{ης} Ιούλη του 2015.

Ίσως είναι ακόμα νωρίς για μια βαθύτερη εκτίμηση της σημασίας του συντριπτικού «όχι», που παρά τους τόσους ‘πατεράδες’, έμεινε τελικά ορφανό, χωρίς την απαραίτητη απόσταση για μια καθαρότερη εποπτεία της κοινωνικοϊστορικής στιγμής. Σίγουρα, οι μήνες που ακολούθησαν, οι εκλογές και η δεύτερη κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ – ANEL δεν αποτυπώνουν στο επίσημο πολιτικό σκηνικό το αποτέλεσμα του θερινού δημοψηφίσματος. Φυσικά, ούτε ο σχηματισμός της ΛαΕ κατάφερε να καρπωθεί κάτι παραπάνω από τον ίδιο τον σχηματισμό, που παραπαίει σε παλαιοκομματικές ανατυπώσεις. Μπορούμε όμως σίγουρα να εκθέσουμε ως σκέψεις κάποιες βιωματικές εντυπώσεις εκείνης της περιόδου.

Κατ’ αρχάς, γρήγορα έγινε σαφές, παρά την πρόσκαιρη υιοθέτησή της από τους πάντες, και ίσως ακριβώς εξαιτίας αυτής, η αποτυχία κάθε ταξικής ανάλυσης του αποτελέσματος. Πράγματι, σε επίπεδο αθηναϊκών δήμων, εύποροι δήμοι όπως η Εκάλη και η Κηφισιά ψήφισαν το «ναι», όμως σε επίπεδο νομών οι πλέον πλούσιοι νομοί της Κρήτης, της Κέρκυρας κτλ. ψήφισαν συντριπτικά το «όχι», ενώ η Λακωνία και οι Σέρρες, όχι ακριβώς περιοχές πλουσίων, ψήφισαν με ισχυρές τάσεις προς το «ναι». Ακόμη όμως σημαντικότερο είναι να τονιστεί η μη οικονομίστικη τοποθέτηση των ψηφοφόρων.

Αντίθετα προς την προπαγάνδα των ΜΜΕ αλλά και την ασφυκτική οικονομική πραγματικότητα, η συντριπτική πλειοψηφία των ψηφοφόρων αγνόησε επιδεικτικά κάθε οικονομικό κίνητρο και κριτήριο και στράφηκε προς άλλες φαντασιακές επενδύσεις, σε ένα ευρύτατο φάσμα κοινωνικών σημασιών, από την αλληλεγγύη έως την ανεξαρτησία, με κοινό γνώμονα την αντίσταση. Αυτή η τοποθέτηση αποτύπωσε μια ευρύτερη κοινωνική κίνηση αποστροφής προς τον

οικονομισμό και αναδημιουργίας δικτύων αυτοδιαχείρισης που χαρακτηρίζει την τρικυμώδη εποχή μας.

Το δημοψήφισμα υπήρξε πράγματι μία στιγμή μόνο, κατά την οποία οι ίδιοι οι άνθρωποι μιλάνε για κάποιο ζήτημα με ένα «ναι» ή ένα «όχι», μία στιγμή που προκλήθηκε από τον πολιτικό σχεδιασμό των κυβερνώντων και όχι από τις κινηματικές διεργασίες της κοινωνίας. Θύμιζε ανάκριση περισσότερο, παρά φυσικά οποιαδήποτε μορφή άμεσης δημοκρατίας, η οποία απαιτεί ελεύθερη και ισότιμη δημόσια διαβούλευση και οδηγεί στη δημόσια πράξη μέσα από μια διαρκή, ρητώς θεσμιζουσα λειτουργία.

Αντιστοίχως, ο πυκνός πολιτικός χρόνος της ατελείωτης, πριν από το δημοψήφισμα, εβδομάδας υπήρξε αργός, αποπνικτικός και ασφυκτικός, ακριβώς λόγω του αποκλεισμού της κοινωνίας από τις πραγματικές πολιτικές διαδικασίες και του μη δημόσιου χαρακτήρα του, που σηματοδεύτηκε από την προπαγάνδα των ιδιωτικών ΜΜΕ και των κυβερνητικών φερέφωνων.

Παρατηρήσαμε πως οι αξιωματούχοι των ευρωπαϊκών οργανισμών μιλούν στις τοπικές κυβερνήσεις με το ύφος εκπροσώπου εταιρείας, το οποίο εξασκούν με ιδιαίτερη άνεση τώρα που υπογράφηκε και η Διατλαντική Συμφωνία ΤΤΙΡ, που εξισώνει τα πολυεθνικά τραστ με τα έθνη-κράτη, στερώντας και τη θεσμική νομιμοποίηση από τα τελευταία. Οι κυβερνητικές ελίτ που υπηρετούν το χρηματοπιστωτικό σύμπλεγμα χρησιμοποιούν μια κενή τυπολατρία των ασαφών κανόνων, για να καλύψουν το γεγονός ότι δεν τηρούν στην ουσία κανένα κανόνα, παρά μόνο τα αλλοπρόσαλλα συμφέροντα των επενδυτικών λόμπι. Η γραφειοκρατική αυθεντία φαίνεται πως αρμόζει γάντι στη χρηματοπιστωτική μορφή του καπιταλισμού, ενώ οι πολιτικές διεργασίες προορίζεται να μαραθούν.

Το κλείσιμο των τραπεζών της Ελλάδας με την επιβολή των capital controls το καλοκαίρι του 2015 είχε σαφώς αρνητικές συνέπειες για όλη τη χρηματοπιστωτική λειτουργία. Η κατάρρευση της τραπεζικής πίστης έπεται της κατάρρευσης της πίστης στις τράπεζες. Χάθηκε λοιπόν ήδη ένα μεγάλο κομμάτι της αξιοπιστίας του ίδιου του συστήματος διεθνώς και το πιο σημαντικό είναι η υποχώρηση της πίστης στην ίδια την Ευρώπη, η οποία μάλλον θα αυξηθεί με αργό αλλά σταθερό ρυθμό.

Η απαξίωση της λογιστικής πολιτικής συνεπάγεται και την απαξίωση των μηχανισμών ελέγχου και κατασκευής κοινωνικής συναίνεσης, το συμπλήρωμα δικαίωσης του συστήματος. Την πλήρη αποτυχία των τεχνικών προπαγάνδας να ελέγξουν, να καθοδηγήσουν ή έστω να αντιληφθούν το δημόσιο αίσθημα. Η πολιτική

κρίση είναι και κρίση του συστήματος, που διατρέχει όλους τους καθεστωτικούς θεσμούς με τέτοιο ρίγος, ώστε μπόρεσε για πρώτη φορά να εμφανιστεί στην Ευρώπη το παράδοξο μιας «αντικαθεστωτικής» κυβέρνησης, χωρίς αυτή να έχει ούτε ένα στοιχείο αντικαθεστωτικό στον λόγο και την πολιτική της.

Τι απέμεινε από το ΟΧΙ; Η πολιτική ισχύς του δημοψηφίσματος εξανεμίστηκε αμέσως, το ίδιο βράδυ, ακυρώθηκε από την άρνηση των κυβερνώντων να την επικυρώσουν. Η περίφημη ‘λαϊκή βούληση’ φάνηκε ότι χρειάζεται άνωθεν επικύρωση, αντί να αποτελεί την κατεξοχήν επικύρωση. Ο ίδιος ο ολιγαρχικός θεσμός του τυφλού δημοψηφίσματος γελοιοποιήθηκε όπως μόνο οι θεσμοί μπορούν να γελοιοποιηθούν, μέσω της αδιαφορίας. Όπως όλοι οι θεσμοί απόφασης του εθνοκράτους, έχει καταστεί κενό δοχείο, το οποίο χρειάζεται έξωθεν ώθηση για να κινηθεί, όπως κάθε εργαλείο. Το εθνικό στοιχείο της κυρίαρχης πολιτικής αποτελεί απλώς το τελευταίο ένδυμα δικαίωσης των τοπικών ολιγαρχικών θεσμών αντιπροσώπευσης, ενώ οι μήτρες αναπαραγωγής και αναδιανομής της πραγματικής εξουσίας έχουν μεταφερθεί πέρα από τα όρια του όποιου κοινωνικού ελέγχου.

Αν μένει όμως κάτι από αυτή την, κάπως θεατρική, χειρονομία απείθειας της ελληνικής κοινωνίας, είναι πως αυτή η απείθεια υπήρξε απείθεια προς τον οικονομισμό και απείθεια προς το φαντασιακό της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Ως τέτοια, συναντά και εγγράφεται στον ορίζοντα παρόμοιων κοινωνικών κινήσεων αποστροφής προς την πρωτοκαθεδρία της οικονομίας και απόρριψης του οικονομικού κινήτρου.

Είναι σαφές ότι κάθε προοπτική της ανάπτυξης έχει χαθεί, τοπικά και παγκοσμίως. Η απεύθυνση των κάθε αναπτυξιακών σχεδίων της Ε.Ε. μονάχα στη μεγάλη κλίμακα της οικονομίας και στις επιχειρήσεις διευρυμένου κύκλου εργασιών, αφ’ ενός οδηγεί τη μικρή παραγωγική κλίμακα σε πλήρη εξαφάνιση, αφ’ ετέρου δημιουργεί επιφανειακώς παράδοξα φαινόμενα.

Για τις κοινωνικές δυνάμεις, αυτό δείχνει ότι πρέπει να περάσουν από την υπεράσπιση της μη ιδιωτικοποίησης των κοινών αγαθών και την παραμονή τους υπό κρατική διαχείριση, στην επαναοικειοποίηση των κοινών αγαθών, στη δημιουργία ενός ελεύθερου, κοινωνικού δημόσιου χώρου και δημόσιου χρόνου μέσα από παγκόσμια δίκτυα αμεσοδημοκρατικής αυτοκυβέρνησης.

Αλέξανδρος Σχισμένος

Η κρίση και το τέλος της πολιτικής μεταφυσικής

Στην προσπάθειά μας να διαυγάσουμε την ευρύτερη και πολύμορφη κρίση σημασιών που διαπιστώνουμε στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, ίσως είναι χρήσιμο να οριοθετήσουμε, σχηματικά, κάποιες περιοχές εκδήλωσής της. Σε καμία περίπτωση οι θεωρητικές διακρίσεις που μπορούμε να κάνουμε δεν αντιστοιχούν σε πλήρεις τομές του κοινωνικοϊστορικού, αλλά σε ανοιχτά πεδία του ανθρώπινου πράττειν, καθορισμένα από αυτό και ρευστά βάσει της φαντασιακής τους αυθαιρεσίας.

Μπορούμε επίσης να δηλώσουμε εξ αρχής την συμφωνία μας με την θέση του Καστοριάδη πως το επίκεντρο της παγκόσμιας κρίσης είναι η σημασιακή και πολιτισμική αποσάθρωση της Δύσης, η κατάρρευση των πυρηνικών φαντασιακών σημασιών της νεωτερικότητας, η οποία, εξάλλου, υπήρξε ο βίαιος κινητήριος μοχλός της παγκοσμιοποίησης.

Η αποσάθρωση αυτή συνδέεται με την διαπιστωμένη ανικανότητα των δυτικών κοινωνιών να αναπαράγουν τους ανθρωπολογικούς τύπους που εξασφάλισαν τον νεωτερικό τους δυναμισμό, τόσο στην δημιουργική, όσο και στην καταστρεπτική του διάσταση, καθώς και η διαρκής τάση αποπολιτικοποίησης των κατεξοχόν πολιτικών αυτών κοινωνιών. Την ίδια εποχή, η παγκοσμιοποίηση των κεφαλαιοκρατικών και χρηματιστηριακών μηχανισμών απλώνει το δίκτυο του γραφειοκρατικού καπιταλισμού σε όλο τον πλανήτη και το τεντώνει στα όριά του, εσωτερικά και εξωτερικά.

Εσωτερικά, διότι το σύστημα παραιτείται από την αξίωση παροχής ενός συνεκτικού νοήματος στους πληθυσμούς που διαφεντεύει, απορρυθμίζοντας τις αναγκαίες για την κοινωνική συνοχή διαδικασίες ταύτισης που εξασφάλιζαν επίσης την ψυχική εσωτερίκευση των σημασιών και των σκοπών του συστήματος και την αντίστοιχη δυνατότητα κινητοποίησης και συνεργασίας των ατόμων.

Εξωτερικά, διότι το ίδιο το σύστημα, που δεν ήταν ποτέ ρυθμισμένο ή ρυθμίσιμο, βρίσκεται σε αδυναμία εκπλήρωσης τόσο του γενικού σκοπού του (που είναι εγγενώς παράλογος και μη εκπληρώσιμος), δηλαδή την απεριόριστη κυριαρχία του ορθολογικού ελέγχου, όσο και των επιμέρους σκοπών των ειδικών συμφερόντων των ημίκλειστων ομάδων, ελίτ και συνασπισμών που συνθέτουν το ρευστό δίκτυο εξουσιών του παγκοσμιοποιημένου γραφειοκρατικού καπιταλισμού. Οι πολιτικές μορφές εξουσίας, παρότι ποικίλλουν σε μορφή, από τις φιλελεύθερες ολιγαρχίες, μέχρι τις θεοκρατίες και τις ολοκληρωτικές δικτατορίες, επικυριαρχούνται από το

δίκτυο των οικονομικών σχέσεων που επιβάλλεται ως οιονεί αυτονόμηση και κυριάρχηση της οικονομικής σφαίρας επί των λοιπών ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, υποβαθμίζοντας κάθε πολιτική σχέση ή λειτουργία σε δευτερεύοντα εκτελεστικό ή πελατειακό ρόλο.

Κυρίως, το σύστημα συναντά τα φυσικά όρια εξάντλησης των διαθέσιμων πόρων, τόσο των περιβαλλοντικών, όσο και των ανθρωπίνων. Παρόλο το απεριόριστο της φιλοδοξίας, υπάρχει ένα όριο καταστροφής στο χείλος του οποίου βαδίζουμε με τα μάτια δεμένα, φυσικής καταστροφής, οικολογικής καταστροφής, κοινωνικής καταστροφής, και ακόμη και πυρηνικής καταστροφής. Ολόκληρο το φάσμα των εφιαλτών και των δυστοπιών που έζησε η ανθρωπότητα βρίσκονται εν δυνάμει μπροστά μας σαν πιθανές πραγματικότητες.

Υπάρχει ένα Ρολόι που μας άφησε κληρονομιά ο Ψυχρός Πόλεμος που λέγεται το Ρολόι της Αποκάλυψης - Συμβολίζει πόσο κοντά είμαστε στον παγκόσμιο Αρμαγεδδώνα. Για το 2016, το Ρολόι βρίσκεται στα τρία (3) λεπτά πριν την Ώρα Μηδέν (πολιτική ώρα), 3 λεπτά πριν τα μεσάνυχτα. Το Ρολόι δεν κινείται στο ρυθμό του φυσικού χρόνου, αλλά στο ρυθμό του πολιτικού χρόνου, η κίνησή του δεν μετριέται με δευτερόλεπτα, αλλά με ανθρώπινες αποφάσεις - Αν το Ρολόι σταματήσει, σημαίνει ότι η ανθρωπότητα καταστράφηκε - Αν το Ρολόι δεν σταματήσει, σημαίνει ότι η ανθρωπότητα τείνει συνεχώς προς την καταστροφή - Οι άνθρωποι έφτιαξαν το Ρολόι, οι άνθρωποι φτιάχνουν την καταστροφή τους.

Αλλά η κατάρρευση των κυρίαρχων σημασιών ενός κόσμου εκμετάλλευσης και ετερονομίας, ανοίγει επίσης νέους δρόμους για το πρόταγμα της κοινωνικής απελευθέρωσης και αυτονομίας. Η κατάρρευση των βεβαιοτήτων και η διάνοιξη της αβύσσου, που πάντα υπήρχε, μπορεί να αποτελέσει έναν κώδωνα αφύπνισης και σίγουρα ξεκλειδώνει κάποιες δημιουργικές δυνάμεις από τα δεσμά της αυθεντίας.

Όπως πάντα, βαδίζοντας στο χείλος της αβύσσου, πρέπει να ανοίξουμε μαζί τα μάτια, ώστε να προχωρήσουμε ελεύθερα.

Με αυτό κατά νου, μπορούμε ίσως να διακρίνουμε τα διάφορα επίπεδα εκδήλωσης της κρίσης ή τα διάφορα πεδία κρίσης που δείχνουν να συγκλίνουν στην σύγχρονη παγκόσμια κρίση σημασιών. Θα διαπιστώσουμε ότι αποτελούν κοινωνικοϊστορικές διαδικασίες με ιδιαίτερες δυναμικές και χρονικότητες, που ξεγυμνώνονται από νόημα και δικαίωση καθώς το έδαφος τους διαβρώνεται.

Η πιο πρόσφατη και ορατή πλευρά της πολύπλευρης κρίσης σημασιών, είναι η **οικονομική κρίση** που φαινομενικά ξεκίνησε το 2008 με την διάρρηξη της

φούσκα των κόκκινων στεγαστικών δανείων στις Η.Π.Α., μία φούσκα της οποίας η δημιουργία ωστόσο πρέπει να τοποθετηθεί τουλάχιστον στην δεκαετία του 1970. Είναι η εποχή της πετρελαϊκής κρίσης του ΟΠΕΚ (1973), η εποχή της ολικής παράδοσης του άλλοτε ισχυρού βορειοαμερικάνικου συνδικαλισμού (με την υπογραφή της πρώτης συλλογικής σύμβασης με μείωση μισθών στην ιστορία του συνδικαλισμού και την υιοθέτηση του 'οικονομικού ρεαλισμού' ή της συλλογικής οικονομικής ευθύνης και από τις ενώσεις των παραγωγικών στρωμάτων) και η απαρχή της 'συντηρητικής αντεπανάστασης' των Ρέιγκαν-Θάτσερ που σημάδεψε το τέλος της λεγόμενης 'χρυσής τριακονταετίας της Δύσης' (1945-1975), μία περίοδο που ποτέ δεν έζησε η Ελλάδα, η οποία βρισκόταν πάντα το περιθώριο της 'Δύσης'. Είναι η εποχή της θεσμικής άρσης της απαγόρευσης της εισόδου των τραπεζών στο Χρηματιστήριο και η εποχή που αρχίζει να αυτονομείται ο χρηματοπιστωτικός τομέας του γραφειοκρατικού καπιταλισμού ως ηγεμονικός, τόσο πρακτικά, ως τομέας άμεσης κερδοφορίας, όσο και ιδεολογικά, ως κυριαρχία του κινήτρου της απόλυτης κυριαρχίας (όπως π.χ. ενσαρκώθηκε από τον Michael Douglas στην ταινία Wall Street του Oliver Stone).

Κύριο χαρακτηριστικό αυτής της 'συντηρητικής επανάστασης' υπήρξε ο θρίαμβος των κλειστών ομάδων συμφερόντων που προωθούσαν την πλέον αρπακτική και επιθετική κοσμοθεώρηση του καπιταλισμού, τον ακραίο νεοφιλελευθερισμό της Σχολής του Σικάγο και του Μίλτον Φρίντμαν. Αυτό σήμανε την γοργή και οικειοθελή παραχώρηση από το Κράτος των εργαλείων ρύθμισης της οικονομίας στο πολυεθνικό ιδιωτικό κεφάλαιο. Στην πράξη την εγκατάλειψη του 'κράτους-πρόνοιας', την άρση του κοινωνικού προστατευτισμού των αδύναμων στρωμάτων, την παραχώρηση κομβικών οικονομικών αποφάσεων σε ιδιωτικά συμφέροντα, την περαιτέρω ανάπτυξη των δεσμών διαπλοκής μεταξύ των επιχειρηματικών ελίτ και των πολιτικών ολιγαρχιών σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ο κυνισμός του νεοφιλελευθερισμού που ανοιχτά παραδέχεται την προτεραιότητα της ελευθερίας των κεφαλαίων έναντι όποιων πολιτικών ελευθεριών, ακόμη και των κλασικών φιλελεύθερων, προσφέρθηκε καταρχάς ως συμπλήρωμα δικαίωσης και εφαρμοσμένο πείραμα κοινωνικής εκμετάλλευσης σε λατινοαμερικάνικες δικτατορίες στις αρχές του '70 (με σκοτεινό παράδειγμα-προπομπό την Χιλή του δολοφονημένου Αλιέντε, της οποίας ο δικτάτωρ Πινοσέτ απολάμβανε ως μισθωτό σύμβουλο τον ίδιο τον Μίλτον Φρίντμαν, ηγέτορα των ακραίων επιγόνων του Φον Χάγιεκ), κατέκτησε την κορυφή της πολιτικής κρατικής εξουσίας στην Δύση στις αρχές του '80 (ακόμη και υπό σοσιαλιστικό προσωπείο, όπως στην περίπτωση Μιτεράν) και εξαπλώθηκε παντού με την επιβολή του ως

κυρίαρχου οικονομικού δόγματος μετά την πτώση του σοβιετικού κόσμου και των δορυφόρων του και το άνοιγμα των ανατολικών αγορών στους θηρευτές του ιδιωτικού κεφαλαίου στις αρχές του '90. Η τεχνολογική πληροφορική επανάσταση, η οντολογική επανάσταση της επινόησης του Διαδικτύου, έμελλε να οδηγήσει την οικονομική παγκοσμιοποίηση των συναλλαγών σε όρια πληρότητας.

Η ιδεολογία του 'τέλους της Ιστορίας', με προεξάρχοντα εκφραστή της τον νεοεγγελιανό Φράνσις Φουκουγιάμα, σηματοδότησε μια σύντομη εποχή καταναλωτικού παροξυσμού και ασημαντότητας¹, όταν η εξάπλωση της παγκοσμιοποίησης φάνηκε να προσφέρει δυνατότητες ανταπόδοσης ενός ελαχίστου μέρους του πλούτου προς την κοινωνία. Ταυτόχρονα όμως, αυτές οι δυνατότητες κατέστησαν κατεξοχήν πεδία επέκτασης των χρηματοπιστωτικών μηχανισμών και δίοδοι σκληρής εκμετάλλευσης των μεσαίων στρωμάτων του πληθυσμού. Το όραμα ενός καταναλωτικού πλουτισμού, που αντικατέστησε το κλασικό προτεσταντικό American dream του αυτοδημιούργητου επιχειρηματία, απλώθηκε σαν μούχλα να καλύψει το κενό που άφηνε πίσω της η μακρόχρονη διάβρωση του δυτικού φαντασιακού. Παράλληλα, η γκλάμουρ φαντασμαγορία της καταναλωτικής αποδόμησης, που συνοδεύτηκε από την φετιχοποίηση της εικόνας μέσω της διαφήμισης και η επιφανειακότητα του θεάματος που κάλυψαν κάθε σπίθα κριτικού λόγου, κάλυψαν την λάμψη του δυτικού παραδείγματος, την στιγμή που εξάπλωσαν παντού την ταμπέλα του.

Ενώ η μία από τις πυρηνικές φαντασιακές σημασίες της νεωτερικότητας, ο καπιταλισμός και ο απόλυτος ορθολογικός έλεγχος φάνηκε να κυριαρχούν ανεμπόδιστα, η άλλη, η αντίρροπη, το πρόταγμα της αυτονομίας και ο κριτικός αναστοχασμός φάνηκε να σβήνουν.

Το θάνατο του Θεού στη Δύση ακολούθησε η αποθέωση του Θανάτου στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, με τις ατομικές βόμβες και τα στρατόπεδα εξόντωσης και έπειτα η κατανάλωση και του Θεού και του Θανάτου με την μαζική κουλτούρα του θεάματος. Η μεταπολεμική Ιαπωνία, αυτός ο 'δορυφόρος του πλανήτη Γη' κατά Μποντριγιάρ², δείχνει πως μια τσακισμένη κοινωνία ανασυγκροτήθηκε υπό το φάσμα του θανάτου και του νεκρού Θεού, μέσω της κατανάλωσής τους, τόσο σαν θέαμα όσο και σαν μνήμη. Κατέστη έτσι ένας παραμορφωτικός μεγεθυντικός καθρέφτης της πλέον επιφανειακής διάστασης του ευρωδυτικού πολιτισμού, παράδεισος των γκάτζετ, της κεφαλαιοκρατικής απολυταρχίας, της διαφήμισης και

---

¹ Βλ. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον

² Βλ. Ζαν Μποντριγιάρ, *Αμερική*

του πολύχρωμου μιμητισμού, ενώ η αφομοιωτική ικανότητα του ιαπωνικού φαντασιακού, που συνίστατο στην μετατροπή των ξένων επιδράσεων σε ιαπωνικά χαρακτηριστικά αντιστράφηκε βίαια, στο βαθμό που η σύγχρονη Ιαπωνία να θυμίζει Δυτική παρέκκλιση.

Η χρηματοπιστωτική κρίση που ξέσπασε παγκοσμίως το 2008 ήταν επίσης μία βαθιά κρίση εμπιστοσύνης, τόσο προς την πορεία της πραγματικής οικονομίας, όσο και προς τα παράγωγα και τις εταιρείες της πλασματικής οικονομίας, με επίκεντρο τους κατεξοχήν ναούς παραγωγής χρήματος χωρίς προϊόν, με την ανακύκλωση του χρήματος, δηλαδή τους τραπεζικούς οργανισμούς.

Η αυγή του 21^{ου} αιώνα σημαδεύτηκε από τη ρήξη της φύσκας και το ξεπέραςμα της ασημαντότητας με βίαιο τρόπο, με την εφαρμογή των νεοφιλελεύθερων πολιτικών σε υπερκρατικό επίπεδο, με την ενίσχυση των αυτονομημένων διεθνών οργανισμών οικονομικού ελέγχου σε επίπεδο κεντρικών αποφάσεων, με την διάλυση των τοπικών κοινωνιών, την επέκταση της ιδιωτικοποίησης του δημόσιου χώρου και χρόνου. Αλλά και με τις αλληπάλληλες εξεγέρσεις, την αφύπνιση μίας παγκοσμιοποίησης της αλληλεγγύης και της αντίστασης, την οικειοποίηση από τα άτομα και τις κοινότητες των επικοινωνιακών και σημασιακών δυνατοτήτων του Διαδικτύου, την ρήξη των συνόρων και την δυναμική, έμπρακτη αμφισβήτηση όχι μόνο της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης αλλά και της κρατικής αυθεντίας. Τίποτε δεν εξασφαλίζει την εξέλιξη του κοινωνικού ανταγωνισμού, αλλά σίγουρα διεξάγεται πλέον σε πολλαπλά επίπεδα και παγκοσμίως, με διακύβευμα το ίδιο το μέλλον, με την πιο πλήρη έννοια, την ύπαρξη ενός μέλλοντος.

Μία άλλη κρίση που ξεκινά ήδη με τις απαρχές του βιομηχανικού καπιταλισμού και την δημιουργία της μηχανής μαζικής κλίμακας και φτάνει γρήγορα σε εκρηκτικά όρια είναι η **περιβαλλοντική κρίση**, η οικολογική κρίση, οι επιπτώσεις της οποίας γίνονται εμφανείς ήδη με εμφαντικό τρόπο, παρότι ισχυρά συμφέροντα της κυριαρχίας προσπαθούν να την συγκαλύψουν. Είναι πλέον ρητό και σαφές πως ο πλανήτης έχει φυσικά όρια όσον αφορά την δυνατότητα εκμετάλλευσής των χρήσιμων πηγών του και ήδη ο βαθμός εκμετάλλευσης έχει υπερβεί τις ικανότητες ανανέωσης ποικίλων οικοσυστημάτων. Δεν χρειάζεται να επιχειρηματολογήσουμε εδώ για αυτό που όλοι πλέον γνωρίζουν και καταλαβαίνουν στην διατάραξη των φυσικών διαδικασιών, στα ακραία μετεωρολογικά φαινόμενα, στην μαζική εξαφάνιση ειδών. Ο Μαύρος Ρινόκερος, ένα θηλαστικό τόνων, που είχε επιβιώσει από την εποχή των παγετώνων, εξαφανίστηκε για πάντα το 2014. Η

επίσημη επιστήμη έχει πλέον αποδώσει την ονομασία 'Ανθρωπόκαινος' σε μια περίοδο που αρχίζει από την Βιομηχανική Επανάσταση και επεκτείνεται στο απροσδιόριστο μέλλον, ανυψώνοντας την νεωτερική ανθρώπινη δραστηριότητα στον επίπεδο των γεωλογικών δυνάμεων. Η συνεχής ανθρώπινη δραστηριότητα που εξοντώνει οικοσυστήματα και εξαντλεί τους πόρους, σπαταλώντας και μολύνοντας τους, είναι μία αυτοκαταστροφική δραστηριότητα που καταστρέφει πρώτα τους φυσικούς όρους ύπαρξης των ανθρώπινων κοινοτήτων, με κινητήρια φαντασιακή σημασία την αποχαλινωμένη καπιταλιστική ορμή για απεριόριστη ορθολογική κυριαρχία επί του ανθρώπου και της φύσης.

Όμως, τα όρια της ίδιας της φύσης από την άποψη του φιλόξενου για τον άνθρωπο περιβάλλοντος έχουν ήδη ξεπεραστεί και μάλιστα με την ευρύτερη έννοια. Ακόμη και το τεχνητό περιβάλλον του ανθρώπου, οι πόλεις και τα εργαλεία του, έχουν ξεπεράσει το όριο της ανθρώπινης διαβίωσης και καθίσταται ολοένα πιο εχθρικό προς την ζωή που το δημιουργεί.

Οι δύο αυτές μορφές κρίσης, η οικονομική και η οικολογική συγκροτούν μια ευρύτερη **κρίση ανάπτυξης**. Τόσο υπό την έννοια ότι το φαντασιακό της απεριόριστης ανάπτυξης τείνει να ερημοποιήσει το ίδιο το ανθρώπινο περιβάλλον, όσο και υπό την έννοια ότι η φαντασιακή αυτή σημασία τείνει να κυριαρχήσει επί της ίδιας της κοινωνίας, επιταχύνοντας την ερημοποίηση, τόσο στη φυσική όσο και στην πολιτισμική διάσταση. Η απίσχναση των κεντρικών συνεκτικών φαντασιακών αξιών της κοινότητας συνοδεύει την εγκατάλειψη των κοινωνιών και των ατόμων υπό το άρμα της αναπτυξιακής ατμομηχανής που φέρει την θεσμική ισχύ και βία του κράτους στην εμπροσθοφυλακή της. Ο οικονομισμός, σαν κυρίαρχο δόγμα, προβάλλει την ανάπτυξη, σαν αόριστο γενικό σκοπό, σαν το έσχατο συμπλήρωμα δικαίωσης ενός συστήματος που έχει εγκαταλείψει κάθε ηθικό περιεχόμενο. Όμως η πλήρης εφαρμογή του αναπτυξιακού αξιώματος φαίνεται να μπλοκάρει σε τρία κύρια σημεία :

- Την εξάντληση της φύσης και τις οικολογικές αναταραχές.
- Τις συλλογικές αντιστάσεις των κοινωνιών και τις ψυχικές αντιστάσεις των ατόμων που δημιουργούν νέα, παγκόσμια δίκτυα κοινωνικότητας την στιγμή που οι παραδοσιακοί θεσμοί κοινωνικοποίησης καταστρέφονται.
- Την θεμελιώδη αντίφαση του ίδιου του καπιταλισμού που τείνει να πραγματοποιήσει και να απανθρωπίσει τα άτομα τη στιγμή που

βασίζεται ακριβώς στην εκμετάλλευση της ανθρώπινης επινοητικότητας για να λειτουργήσει.

Στο βαθμό που το οικονομίστικο κίνητρο της απεριόριστης ανάπτυξης και κερδοφορίας παραμένει η κυρίαρχη φαντασιακή σημασία, η ένταση μεταξύ των επιδιώξεων του συστήματος και της γοργής αυτοκαταστροφής που φέρνει η επίτευξή τους αποτελεί συνάμα πεδίο αναπαραγωγής της κρίσης του.

Ένα όμορο, οριακά αυτονομημένο πεδίο που διέρχεται κρίση είναι το **τεχνοεπιστημονικό πεδίο**. Ο Καστοριάδης εντοπίζει την ανάδυση της φαντασιακής σημασίας του ορθολογικού ελέγχου στην Δυτική Ευρώπη ήδη στον ύστερο Μεσαίωνα, πριν τον Βάκωνα και τον Καρτέσιο, *με τους Βέλγους ωρολογοποιούς (...): πρέπει να υπάρχει μια ακριβής μέτρηση του χρόνου*³. Η εποχή της νεωτερικότητας, που χαρακτηρίζεται από την ανταγωνιστική συνύπαρξη του προτάγματος της αυτονομίας και του φαντασιακού του καπιταλισμού, ανατέλλει με την φιλοδοξία της καθυπόταξης του πραγματικού μέσω της ποσοτικοποίησης και ορθολογικοποίησής του, μια φιλοδοξία που θα εμπνεύσει μια άνευ προηγουμένου εκθετική τεχνολογική εξάπλωση και θα εκφραστεί και φιλοσοφικά με το εγγελημένο σύστημα, το ίχνος του οποίου βρίσκεται στον πυρήνα κάθε ολοκληρωτικής πολιτικής θεωρίας.

Οι μοντέρνες δυστοπίες, από την βιομηχανική επανάσταση έως σήμερα, είναι τεχνοεπιστημονικές δυστοπίες και σχεδόν κάθε πλευρά του πολιτισμού εξεγέρθηκε, μετά την ρομαντική αντίδραση στον διαφωτιστικό ορθολογισμό, ενάντια στην πρωτοκαθεδρία της τεχνοεπιστήμης. Οι περισσότερες όμως από αυτές τις εξεγέρσεις έγιναν στο όνομα μιας καθαρής επιστήμης στον θεωρητικό τομέα, ενώ στον τομέα της τέχνης οι περισσότερες έγιναν στο όνομα του ατόμου. Η απόρριψη της τεχνοεπιστήμης χωρίς την υπέρβαση του συνολοταυτιστικού ορθολογισμού έγινε το μοτίβο των προοδευτικών θεωριών, ενώ η επίκληση ενός εκλεκτικιστικού ανορθολογισμού ο σκοτεινός καθρέφτης του κυρίαρχου φαντασιακού, όπου μπορούσαν να αντανakλώνται οι πιο απάνθρωπες όψεις του χωρίς την ντροπή κάποιας ηθικότητας ή την ανάγκη κάποιας δικαίωσης.

Η καταγγελία της τεχνοεπιστήμης πήρε την μορφή της αντίστροφης κατάφασής της ως πεπρωμένο, είτε θετικό είτε αρνητικό, η επιβεβαίωσή της ως αναπόδραστης μοίρας. Έτσι, παρότι κρίθηκαν οι συνέπειές της δεν κρίθηκε ποτέ ούτε η παρουσία της, ούτε η αυτονόμησή της, ούτε η αυθεντία της. Αντιθέτως, συνδέθηκε με την αυθεντία του κράτους και εντάχθηκε στους μηχανισμούς της

---

³ Κ. Καστοριάδης, *Δημοκρατία και Σχετικισμός*, σελ. 59, εκδ. Στάσεις Εκπύπτοντες, 2015.

γραφειοκρατίας σαν επιστημονική αυθεντία και επιβεβαίωση της παράλογης ορθολογικότητας της κρατικής βαρβαρότητας.

Διαμορφώθηκαν νέα στρώματα εξουσίας στο πεδίο της επιστημονικής παραγωγής και το στρατιωτικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα, η στενή διαπλοκή και συνέργεια των ανώτερων στρωμάτων της βιομηχανίας, του στρατού και της επιστήμης, συγκροτήθηκε σαν ένας αυτονομημένος και πανίσχυρος πόλος οικονομικής και πολιτικής εξουσίας στο κέντρο των κυρίαρχων σύγχρονων κρατών.

Παρά την αποτυχία κάθε απόπειρας πλήρους λογικής θεμελίωσης των μαθηματικών, μετά την αποδοχή της μη πληρότητας, και παρά το αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ των δύο κυρίαρχων θεωριών της φυσικής, της Σχετικότητας και της Κβαντομηχανικής, αμφότερες εκ των οποίων επιβεβαιώνονται τοπικά και με πειραματικό τρόπο (με πρόσφατες ανακαλύψεις την ανίχνευση των βαρυτικών κυμάτων και την ανασύσταση του μποζονίου Χίγκς, το 2016 και 2014 αντίστοιχα), η τεχνοεπιστήμη θωρακίστηκε απέναντι στην κοινωνία, σαν αυθεντία του επιστημονικού λόγου, με πληθώρα ημι-κλειστών ακαδημαϊκών και ιδιωτικών θεσμών και ιδρυμάτων. Το χάσμα μεταξύ της μέσης κοινωνικής μόρφωσης και της ανώτερης επιστήμης μεγαλώνει αντιστρόφως ανάλογα με την διάχυση του όγκου των διαθέσιμων πληροφοριών και των αντικειμένων που αυτή η επιστήμη παράγει. Το Διαδίκτυο, επινόηση του τεχνοεπιστημονικού και στρατιωτικό-βιομηχανικού συμπλέγματος, βρέθηκε στα χέρια του παγκόσμιου πληθυσμού και αναδύθηκε σαν ένα νέο πεδίο αντανάκλασης και αναδημιουργίας της πραγματικότητας, ανάμεσα στο υποκειμενικό και το αντικειμενικό, το κοινωνικόϊστορικό και το φυσικό, σαν ένας ψηφιακός ιδιόκοσμος με ρίζες στο κοινωνικό πράττειν. Η κίνηση προς την αυτονομία περνάει μέσα από την ριζική αμφισβήτηση των αυθεντιών και την απελευθέρωση της γνώσης και της κριτικής σκέψης και πράξης.

Νέες επιστημονικές δυστοπίες δημιουργούνται από το κοινωνικό φαντασιακό για να προστεθούν δίπλα στις παλαιότερες, χωρίς να τις αντικαθιστούν. Ο ψηφιακός εφιάλτης μίας πλήρως απομονωμένης εικονικής πραγματικότητας, ο εφιάλτης της εχθρικής τεχνητής νοημοσύνης, ο εφιάλτης του συνθετικού ανθρώπου, του κυβόργιου (cyborg) ή της νανομηχανικής μόλυνσης αποτελούν δυστοπίες των οποίων η επίδραση πολλαπλασιάζεται όσο η τεχνολογία βαδίζει προς την εκπλήρωσή τους, σαν να καθοδηγείται από μία καταστροφική ενόρμηση υλοποίησης του εφιαλτικού. Την ίδια στιγμή οι αποθηκευμένες πυρηνικές κεφαλές κρατούν ζωντανό τον εφιάλτη της ξεπερασμένης τεχνολογίας, όπως και οι θαμμένες νάρκες, με πλανητική όμως εμβέλεια. Η αναπτυξιακή κρίση, η οικολογική και η οικονομική, φέρνουν πιο κοντά

στην πραγματικότητα τα δυνητικά εφιαλτικά σενάρια, ιδίως όσο η νεοφιλελεύθερη εμμονή προσπαθεί να ενδυθεί ψευδοεπιστημονικό μανδύα ή να επικαλεστεί την ακαδημαϊκή αυθεντία προς όφελός της, ιδίως όσο οι σημασίες της κοινωνικής συνοχής και του κοινού καλού εξασθενίζουν.

Η παγκοσμιοποίηση των κεφαλαίων και η παγκοσμιότητα των κοινωνιών είναι φαινόμενα που αναδύονται μέσα στον φανταστικό ορίζοντα μιας παγκόσμιας αυτοκαταστροφής, μια πιθανότητα που αρκετές φορές στο πρόσφατο παρελθόν έχει αποτραπεί την τελευταία στιγμή, συχνά κατά παραβίαση του γράμματος των επίσημων κανονισμών.

Η υποτιθέμενη ουδετερότητα της επιστήμης δεν σημαίνει ότι μένει ανεπηρέαστη από την κατεστημένη εξουσία, αλλά ότι μπορεί να μπει στην υπηρεσία κάθε κατεστημένης εξουσίας. Τουλάχιστον τα ήδη τετελεσμένα επιτεύγματα και εργαλεία της, αφού η Ιστορία αποδεικνύει ότι η έρευνα, η καινοτομία και η εφευρετικότητα ανθίζουν σε περιβάλλον ελευθερίας. Το αξίωμα της ποσοτικοποίησης των πάντων, όσο α-νόητο και αν είναι αποτελεί τον ιδεολογικό σκελετό της αναπτυξιακής ορθολογικότητας και είναι ένα αξίωμα που ηγεμονεύει ακόμη στο κοινωνικό φανταστικό παρότι έχει εδώ και καιρό εκθεμελιωθεί. Η αναπτυξιακή κρίση επιδρά στην τεχνοεπιστήμη πολυτρόπως, ευνοώντας την περαιτέρω εξειδίκευση και απομόνωση συγκεκριμένων κλάδων, οδηγώντας άλλους στην εξαφάνιση.

Η πιο θερμή και άμεσα ριψοκίνδυνη κρίση εκδηλώνεται στο πεδίο της **γεωπολιτικής**. Τα γεγονότα που ακολούθησαν την χρεοκοπία του μεταπολεμικού διπολικού παραδείγματος των δύο μεγάλων συνασπισμών απέδειξαν ότι δεν μπορεί να υπάρξει πλανητική μονοκρατορία. Μόνο περιφερειακές δυνάμεις και ηπειρωτικές ηγεμονίες με πλανητική ακτίνα επιρροής, αλλά η ισορροπία ενός τέτοιου πολυπολικού κόσμου θα σήμαινε αφενός την ύπαρξη ενός πραγματικού παγκόσμιου αισθήματος ισότητας και αλληλεγγύης, τουλάχιστον των κυρίαρχων πολιτικών οντοτήτων, πράγμα αδιανόητο για την ανθρωπότητα και αφετέρου την ύπαρξη αποκλειστικά επίσημων θεσμισμένων κυρίαρχων πολιτικών οντοτήτων με πλήρη εσωτερική νομιμοποίηση, πράγμα εξίσου αδιανόητο. Αντιθέτως, η διάλυση της διπολικής ισορροπίας, διαμόρφωσε ένα ρευστό πεδίο παγκόσμιου ανταγωνισμού όπου τα επίσημα εθνοκρατικά συμφέροντα έρχονται αντιμέτωπα ή συγκλίνουν με πολυεθνικά ιδιωτικά συμφέροντα, ανεπίσημες τοπικές δομές κυριαρχίας, θρησκευτικά οικουμενικά κέντρα εξουσίας, εσωτερικές πολιτικές αντιπολιτεύσεις, και την βαθιά παγκόσμια δυσαρέσκεια και αντίσταση των κοινωνιών. Στην Μέση

Ανατολή, το δράμα που άρχισε από τον καιρό της διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διαρκώς ανανεώνεται και τώρα αναφλέγεται σε χίλια μέτωπα απελπισίας και χιλιόμορφες συγκρούσεις ανάμεσα σε φατρίες, εθνοθηρησκευτικές ομάδες, ξένα συμφέροντα, ισλαμικές φονταμενταλιστικές οργανώσεις, ανάμεσα στις οποίες λάμπει το άνθος των αυτόνομων κοινοτήτων των Κούρδων της Ροζάβα, που εν μέσω πολέμου μιλούν για άμεση δημοκρατία, δείχνοντας ότι ο αγώνας για την κοινωνική απελευθέρωση διεξάγεται παντού, όπως και ο πόλεμος. Ο κατακερματισμός των πολεμικών μετώπων που συνόδεψε την τακτική των ισλαμικών τρομοκρατικών οργανώσεων μαζί με την προπαγάνδα της βαρβαρότητας με τα πιο σύγχρονα μέσα, θολώνει το νόημα του εξωτερικού και του εσωτερικού, μεταφέροντας τις εικόνες του εξωτερικού πολέμου στην εσωτερική καθημερινότητα των δυτικών κοινωνιών.

Η νεοφιλελεύθερη επέλαση, οι πολιτικές της οποίας επίσης τροφοδοτούν τον πόλεμο που την τροφοδοτεί, αλλάζουν το νόημα των συνόρων από τα πάνω, επιβάλλοντας υπερεθνικές και υπερσυννοριακές ταξινομήσεις και ιεραρχήσεις στους πληθυσμούς, επιβάλλοντας ισοπεδωτικές πολιτικές, υποβαθμίζοντας την πολιτική εξουσία των εθνοκρατών σε εργαλείο εφαρμογής και καθετοποιώντας τα σύνορα, κατά τρόπο που ο Τρίτος Κόσμος βρίσκεται πλέον στις γειτονιές του Ντιτρόιτ, στα γκέτο της Νέας Υόρκης, του Λονδίνου, του Παρισιού. Καθώς οι τοπικές και περιφερειακές ελίτ συγκλίνουν σε διεθνή δίκτυα συναλλαγής και αναπαραγωγής και οι οικονομικές συναλλαγές παγκοσμιοποιούνται με όρους ιδιωτικής επιχειρηματικότητας, η πραγματική πολιτική ισχύς των εθνοκρατών εξανεμίζεται και η απόσταση ανάμεσα στους πραγματικούς φορείς της εξουσίας και τις κοινωνίες που αυτοί καταδυναστεύουν ανοίγει διαρκώς.

Την ίδια στιγμή η ίδια η ταυτότητα του πολίτη κλυδωνίζεται, καθώς μία τεράστια μεταναστευτική κίνηση των λαών της Ανατολής και του Νότου υπερπηδά με χίλιους βασανισμούς τα σύνορα, διαπερνά τις εθνοκρατικές γραμμές και ανακατεύει τους πληθυσμούς στο καζάνι ενός κόσμου που βράζει. Ο πολυμέτωπος πόλεμος δημιουργεί τεράστιες ροές ανθρώπων που οι κυρίαρχες ολιγαρχίες προσπαθούν να χειραγωγήσουν χωρίς να καταφέρνουν να τις ελέγξουν αποτελεσματικά. Η υπέρβαση των συνόρων της εξουσίας συνιστά την θωράκιση των αποκλεισμών των πληθυσμών, και αυτή η θωράκιση συμβαίνει στο εξωτερικό και στο εσωτερικό των δυτικών κοινωνιών όπου βρίσκονται τα ισχυρότερα κέντρα πραγματικής εξουσίας. Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης και η εκ νέου ψευδο-εθνικοποίηση της πολιτικής έρχονται σαν συνοδευτικά εργαλεία της κατάλυσης της εθνοκρατικής εξουσίας από υπερεθνικούς και διακρατικούς οργανισμούς, εργαλεία

κατάτμησης και χειραγώγησης των πληθυσμών, σύμφωνα με την ζωνοποίηση και καραντίνα ολόκληρων διακρατικών περιφερειών.

Εσωτερικά, το κράτος παρουσιάζεται ως μόνος εγγυητής όχι μόνο της ασφάλειας και της βίας αλλά και της πιστοποίησης και της ταυτοποίησης του ατόμου. Οι εθνικές κατηγορίες, ανίσχυρες να ελέγξουν τη ροή της εξουσίας, αποδεικνύονται προνομιακά εργαλεία ελέγχου των πληθυσμών.

Εναντί, η εξαίρεση έρχεται από την ενδυνάμωση της παγκόσμιας αλληλεγγύης, που παρατηρήθηκε σε επίπεδο κοινωνικό σε χίλιες μύριες περιπτώσεις το προσφυγικό. Αυτή η έμπρακτη παγκόσμια αλληλεγγύη των ανθρώπων, που αμφισβητεί έμπρακτα τους εθνικούς διαχωρισμούς, ταυτόχρονα δημιουργεί δίκτυα ενός ελεύθερου δημόσιου χώρου και χρόνου, εκτός της δικαιοδοσίας του κράτους και του κεφαλαίου. Δεν είναι τυχαίο ότι οι κρατικές δυνάμεις βιάστηκαν να καταστείλουν τα αυτόνομα κοινωνικά δίκτυα αλληλεγγύης χωρίς ντροπή, για να καλύψουν αυτόν τον νεοεμφανιζόμενο δημόσιο χώρο με τους μηχανισμούς του ιδιωτικού κεφαλαίου και τις δυνάμεις του στρατού.

Καθώς τα διάφορα πεδία της κρίσης αλληλοτέμνονται στο εσωτερικό και το εξωτερικό των κοινωνιών, καταργώντας τις σαφείς διακρίσεις του εξωτερικού και του εσωτερικού και αναδιαρθρώνοντας την κοινωνική κλίμακα με πίεση προς τα κάτω, η κρίση εκδηλώνεται στο ευρύτερο **βιοπολιτικό πεδίο**. Η ιδιωτική κατανάλωση του δημόσιου χώρου, μέσω της ατομικιστικής ψυχαγωγίας του καταναλωτή και η δημόσια κατανάλωση του ιδιωτικού χρόνου, μέσω της μαζικής ψυχαγωγίας του θεατή αποτελούν την ψευδοϊδεολογία του κυρίαρχου φαντασιακού. Όσο η παγκοσμιοποίηση οξύνει τις ενδοκοινωνικές και διακοινωνικές αντιθέσεις, ο πληθυσμός προς τον οποίο απευθύνονται οι κοινωνικές κατηγορίες του καταναλωτή και του θεατή και που μπορεί να ενσαρκώσει αυτούς τους φτηνούς ρόλους, συρρικνώνεται. Ήδη οι κοινωνικές κατηγορίες του θεατή και του καταναλωτή καθαυτές είναι συμπεριφορές και ιδεότυποι κοινωνικής παθητικότητας. Τώρα όμως, που η πλειοψηφία του πλανήτη αποκλείεται από αυτές, ενώ παράλληλα δέχεται διαρκώς την προπαγάνδα τους, δημιουργεί μία παράδοξη κατάσταση όπου ένα μεγάλο κομμάτι της ανθρωπότητας καλείται να ζήσει με το όνειρο, τη σκιά, μίας κενού νοήματος φιλοδοξίας που δεν μέλλεται ποτέ να κατορθώσει.

Το νεωτερικό άτομο που αναδύθηκε εξεγειρόμενο ενάντια στην θρησκευτική κοινότητα, κατέληξε να ιδιωτικοποιηθεί και να απογυμνωθεί σαν μοναχικό άτομο-καταναλωτή και τώρα του μένει να εμπορευματοποιηθεί το ίδιο, σαν προϊόν. Αν η εργατική δύναμη του ατόμου είχε ήδη μετατραπεί σε προϊόν, τώρα μετατρέπεται η

αγοραστική του δύναμη, είτε σαν πραγματικότητα, είτε σαν διαφήμιση. Και όσο η ζωή και η προσωπική αξία εξομοιώνονται με την αγοραστική δύναμη, κάτω από την ισοπέδωση του οικονομισμού, τόσο το άτομο μετατρέπεται το ίδιο σε προϊόν και όλες οι πλευρές της προσωπικότητάς του εξυπηρετούν αυτή την στεγνή νοήματος λειτουργία.

Φυσικά, οι άνθρωποι δεν μπορούν να ζήσουν έτσι. Οι εξεγέρσεις του 21^{ου} αιώνα είναι επίσης εξεγέρσεις ενάντια στον οικονομισμό, ενάντια στη βιοπολιτική κυριαρχία, όπως είναι εξεγέρσεις ενάντια στην κρατική αυθεντία και την κεφαλαιοκρατική εκμετάλλευση, εξεγέρσεις για άμεση δημοκρατία και καθυπόταξη της αχαλίνωτης οικονομίας στην πολιτική της κοινωνίας.

Ανάμεσα στις δημιουργίες της ανθρωπότητας που δέχονται την νεοφιλελεύθερη εισβολή βίαια είναι ο χώρος της πόλης. Η ιδιωτικοποίηση κάθε δημόσιου χώρου, που άρχισε με γέφυρα την ταύτιση του δημόσιου με το κρατικό, αλλάζει την κοινωνική γεωγραφία και την δημόσια αρχιτεκτονική της πόλης. Οι μεγάλες πρωτεύουσες μετατρέπονται σε πληθυσμιακά μεγαθήρια, με ενεργειακές δαπάνες μεγαλύτερες των χωρών τους, ενώ ο εσωτερικός χώρος και χρόνος της πόλης τεμαχίζεται σε τρεις διακριτές και απομονωμένες ζώνες, που διατηρούν μεταξύ τους εξωτερικές σχέσεις κλιμακωτής εκμετάλλευσης. Τα μέγαρα και τα γραφεία των κυρίαρχων στρωμάτων, τους απρόσωπους όγκους των μικρομεσαίων περιοχών και τις εξαθλιωμένες ζούγκλες των γκέτο.

Την πρώτη περίοδο στην Ιστορία που ο αστικός πληθυσμός υπερέρασε τον αγροτικό η πόλη, σαν πολιτική και κοινωνική οντότητα και ενότητα, καταλύεται. Εξαρθρώνεται σε ένα σύνολο διαχωρισμένων λειτουργιών, όσον αφορά τόσο τον δημόσιο χώρο, όσο και τον δημόσιο χρόνο. Παρομοίως, ο ιδιωτικός χρόνος τεμαχίζεται σε διακριτές ασχολίες καθορισμένες από την παραγωγή ή την κατανάλωση και το άτομο μετατρέπεται σε συνονθύλευμα οργάνων.

Σε ένα ευρύτερο επίπεδο, ο βιοπολιτικός τεμαχισμός του ατόμου, συνοδεύει τον βιοπολιτικό τεμαχισμό των πληθυσμών του πλανήτη, όπως η ζωνοποίηση των μεγαλουπόλεων αντιστοιχεί στην ευρύτερη ζωνοποίηση του πλανήτη.

Η εμφάνιση του Διαδικτύου και η επέκταση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ανέδειξαν ένα νέο πεδίο ταύτισης, προβολής και ανακατασκευής της δημόσιας προσωπικής ιδιοεικόνας με άπειρες δυνατότητες. Το ψηφιακό πρόσωπο, συνάμα αποσπασματικό αλλά και πολλαπλάσιο του φυσικού προσώπου το οποίο αναπαριστά αλλά και πολλαπλασιάζει στον ψηφιακό κόσμο, αναδεικνύει νέες προβληματικές

στην σχέση των ανθρώπων με τον εαυτό του και την κοινωνία. Προσφέρει μία εν δυνάμει παγκόσμιου βεληνεκούς επιφάνεια αντανάκλασης, προβολής και αναδημιουργίας των προσωπικών προτιμήσεων και απόψεων, απολύτως αποσωματικοποιημένη και εικονική.

Συμβολοποιεί τον κοινωνικό διχασμό μεταξύ πνευματικού και σωματικού που υποβαστάζει μια σειρά από κυρίαρχα ζεύγη διαιρέσεων και βασίζεται με τη σειρά του στο αξίωμα της απόλυτης ταυτότητας. Μέσω της διαδικτυακής επικοινωνίας, αυτός ο διχασμός μετατρέπεται σε υποκειμενικό αλλά και κοινωνικό βίωμα και φαινόμενο, επιτρέποντας στο υπαρκτό υποκείμενο να απαλλαγεί από την σωματικότητα και την ανάγκη ενίσχυσης του λόγου με την παρουσία κατά τρόπο ριζικό. Μπορεί να κρύψει την ταυτότητά του ή να αναδημιουργήσει ψευδοταυτότητες, χωρίς να αναρωτηθεί για την υποκειμενική του συνοχή, ενώ διασπείρεται ψηφιακά και προβάλλεται στην παγκόσμια σκηνή χωρίς την ανάγκη ή τη διακινδύνευση της επαφής με τον άλλο.

Η εικονική διαδικτυακή επαφή, δίχως να έχει την ζεστασιά, την αμεσότητα και την οικειότητα των δεσμών που προκαλεί η σωματική παρουσία, έχει την δυνατότητα να υπερβαίνει κάθε σωματικό ή χωρικό περιορισμό, καταργώντας την απόσταση πρακτικά. Ένα τεράστιο βάθος συνεπειών και δυνατοτήτων προκύπτουν από αυτόν τον πρακτικό διαχωρισμό του επικοινωνιακού από την σωματική έκφραση, όπως και από την ίδια την δημιουργία ενός πλήρως άυλου, συμβολικού αλλά αντικειμενικού και σημασιακού τεχνητού πεδίου πραγματικότητας πάνω στην φυσική πραγματικότητα.

Οι προβληματικές της αλληλεπίδρασης των υποκειμένων μέσω των ψηφιακών ανατύπων τους ή του ενός υποκειμένου με την πληθώρα των δικών του ψηφιακών ανατύπων είναι απροσδιόριστες και εμπνέουν τις δικές τους ψηφιακές ουτοπίες ή δυστοπίες.

Από την άλλη πλευρά, το Διαδίκτυο, σαν μέσο άμεσης και ταυτόχρονης παγκόσμιας επικοινωνίας έχει τεράστιες απελευθερωτικές δυνατότητες, διάχυσης της γνώσης, κοινωνικοποίησης της έρευνας, επικοινωνίας των κοινωνιών, κατάργησης της λογοκρισίας, κατάργησης των εθνοκρατικών και πολιτισμικών αποκλεισμών. Ένα απέραντο πεδίο εικονικής, συμβολικής αναδημιουργίας και εκδίπλωσης των άπειρων πλευρών του κοινωνικού φαντασιακού, μήτρα για άπειρους κώδικες και μέσο μίας αποσωματικοποιημένης και απεριόριστης διυποκειμενικότητας. Όπως και εργαλείο διαφήμισης, μέσο σολιψιστικής απομόνωσης, μήτρα εικονικών ψευδόκοσμων, φαντασμαγορική επιφάνεια της οπτικής πολυπλοκότητας, εικονικός κατακερματισμός του υποκειμένου, οπτική

ισοπέδωση του βιώματος. Μορφή και φορέας μίας οντολογικής επανάστασης, το Διαδίκτυο συμβολίζει το πέρασμα από μία περίοδο αποχυνωτικής ασημαντότητας σε μια εποχή αγωνιώδους σύγκρουσης και κοινωνικοϊστορικής τρικυμίας. Για πρώτη φορά μπορεί να βιωθεί η παγκοσμιότητα, υπάρχει μία παγκόσμια κοινωνία και μία παγκόσμια Ιστορία με μη τυπικό τρόπο και ένας κοινός παγκόσμιος δημόσιος χρόνος σε έναν πλασματικό χώρο.

Εκεί αντανακλάται το σύγχρονο κοινωνικοϊστορικό κατά τρόπο που τα πολεμικά μέτωπα και οι κοινωνικές συγκρούσεις αναπτύσσονται αντίστοιχα και στον ψηφιακό κόσμο, ενώ το επίσημο, δημόσιο, ορατό Ιντερνετ αποτελεί περίπου το 10% του Διαδικτύου, με το υπόλοιπο 90% να είναι το ανεξέλεγκτο 'βαθύ Διαδίκτυο' (deep Web) όπου λαμβάνουν χώρα όλες οι παράνομες και παράτυπες συναλλαγές, όπως και στην πραγματική κοινωνία. Η αποσωματικοποίηση των ψηφιακών προσώπων αντιστοιχεί στην ανεδαφικοποίηση των ψηφιακών τόπων, επιτρέποντας μία άμεση γειτνίαση όλων με όλους, που υπερβαίνει κάθε υλικό περιορισμό.

Το Διαδίκτυο, κορυφαίο επίτευγμα της σύγχρονης δυτικοποιημένης επιστήμης ενός πλανητικά δυτικοποιημένου κόσμου, προσφέρει επίσης ένα προνομιακό πεδίο αναβίωσης, ανασυγκρότησης και διάδοσης παλαιών χρεοκοπημένων ταυτοτήτων που ανασύρονται για να καλύψουν το νοηματικό κενό που αφήνει η διάβρωση του ευρωδυτικού φαντασιακού στις περιοχές όπου αυτό το φαντασιακό επικυριαρχούσε.

Κατά επιφανειακά παράδοξο τρόπο, η πιο εξελιγμένη τεχνολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την διάδοση του σκοταδισμού, όπως και για την διάδοση της βαρβαρότητας. Οι προσπάθεια ανάστασης ενός νεκρού Θεού της φονταμενταλιστικής τρομοκρατίας χρησιμοποιεί τα πιο σύγχρονα μέσα του θεάματος ώστε να περιφέρει το πτώμα του Θεού παγκοσμίως, μέσα από την αναπαραγωγή της εικόνας της βίαιης θανάτωσης υπαρκτών ανθρώπων και της θεαματικής κατεδάφισης ιστορικών μνημείων. Την ίδια στιγμή, οι οικονομικές και συναλλαγματικές δραστηριότητες οργανώσεων όπως το Ισλαμικό Κράτος συνδέονται με το ευρύτερο δίκτυο της παγκόσμιας κυκλοφορίας κεφαλαίων χωρίς πρόβλημα. Η πλανητική επικυριαρχία των πολυεθνικών οικονομικών μηχανισμών δεν κλονίζεται, αλλά αντιθέτως θωρακίζεται, από την επέλαση της βαρβαρότητας ενώ τομείς της παραοικονομίας και του παράνομου εμπορίου ανθρώπων, οργάνων, όπλων αναπτύσσονται και εξαπλώνονται σε δίκτυα περιφερειακού ή και διεθνούς βεληνεκούς.

Οι σύγχρονες μεταλλάξεις του καπιταλισμού και του εθνοκράτους τροφοδοτούνται και ανατροφοδοτούν την βαθύτερη **ανθρωπολογική κρίση** του κυρίαρχου οικονομικό-κοινωνικού συστήματος.

Η αντικατάσταση της παραγωγής και της επένδυσης από την κατανάλωση και το στοίχημα, η γιγάντωση του τριτογενούς τομέα και η ηγεμονική αυτονόμηση και εξάπλωση του χρηματοπιστωτικού τομέα, τόσο στο εσωτερικό των δυτικών κοινωνιών, όσο και παγκοσμίως, η διόγκωση του παρασιτικού κεφαλαίου και της πλασματικής οικονομίας έναντι της πραγματικής, αλλά και η παραχώρηση από το Κράτος των κοινωνικών λειτουργιών και του δημόσιου χώρου στο αρπακτικό ιδιωτικό κεφάλαιο, αποσάρθρωσαν όχι μόνο τις κυρίαρχες φαντασιακές σημασίες, αλλά και τους αντίστοιχους ανθρωπολογικούς τύπους, που επέτρεπαν την λειτουργία του ίδιου του συστήματος.

Ο Σουμπετεριανός επιχειρηματίας που ελέγχει με προσωπικό κόπο την παραγωγή του, ο ευσυνείδητος γραφειοκράτης που υπηρετεί τον κρατικό μηχανισμό επενδύοντας την αυτοεικόνα του στον κανονισμό, ο φιλότιμος εργαζόμενος που εργάζεται προς όφελος της εταιρείας την κλίμακα της οποίας ελπίζει να ανέλθει, όσο αποκρουστικοί και αν φαίνονται, υπήρξαν θεμελιακοί χαρακτήρες της κλασικής καπιταλιστικής κοινωνίας, που εμπνέονταν από μία βαθύτερη εσωτερίκευση των κυρίαρχων φαντασιακών σημασιών και κινήτρων που παρέπεμπαν σε κάποιον γενικό σκοπό, αυτόν της προόδου. Όσα εγκλήματα και αν συσσωρεύτηκαν σε αυτό τον σκοπό, το σύστημα ήταν ικανό να παράγει νόημα και σταθερές διαδικασίες κοινωνικής ταύτισης, βασισμένο σε μεταφυσικές κατηγορίες όπως το Έθνος, την Ιστορία ή το Λόγο. Το κοινωνικό ριζώμα της ίδιας της παραγωγικής βιομηχανικής διαδικασίας, όσο αυτή αποτελούσε την κεντρική οδό κερδοφορίας, προσέφερε τους όρους μίας κοινωνικής συνοχής εναρμονισμένης με τις ευρύτερες χρονικότητες του συστήματος.

Όμως, η εμφάνιση της νεοφιλελεύθερης τάσης σήμανε την εγκατάλειψη και των ελάχιστων αυτών κοινωνικών ριζωμάτων, όταν η σφαίρα των χρηματιστηριακών συναλλαγών άρχισε να απορυθμίζεται και να αποδεσμεύεται από κάθε θεσμικό έλεγχο. Η γιγάντωση της εύκολης κερδοφορίας που βασίστηκε στην εξαπάτηση είχε σαν συνέπεια την δημιουργία ενός νέου στρώματος εντός της γραφειοκρατικής ολιγαρχίας, αυτής των χρηματιστών, που συγκροτήθηκε με παρασιτικό τρόπο, σαν διαχειριστικός βραχίονας του ευρύτερου επενδυτικού τομέα.

Η εκμετάλλευση της δυνατότητας του χρήματος να παράγει πλασματικές αξίες και εν τέλει να παράγει περισσότερο χρήμα απλώς και μόνο μέσω της

κυκλοφορίας του, στηρίχθηκε εν πολλοίς στην τραπεζική πίστη. Η διαπλοκή του χρηματοπιστωτικού τομέα με τον χρηματιστηριακό έφερε το δίκτυο των στενών συμφερόντων που αυτοί οι τομείς εκπροσωπούσαν στην κορυφή της οικονομικής και πολιτικής πυραμίδας.

Όταν η απάτη αποκαλύφθηκε, η πίστη αντιστράφηκε σε δημόσια κακοπιστία, απορρυθμίζοντας μία παγκόσμια αγορά που στηρίχθηκε σε ψυχολογικούς όρους, πέραν κάθε ελέγχου. Στην εποχή της κρίσης, μία εποχή κακοπιστίας, η πληροφορία αποκτά ιδιαίτερη ισχύ και μία ακόμη λανθασμένη φήμη μπορεί, μέσω της αέναης αναπαραγωγής και της στιγμιαίας διάδοσης να μπλοκάρει οικονομικές διαδικασίες τεραστίων μεγεθών με χασοτικές συνέπειες.

Όλες αυτά τα επιμέρους πεδία εκδήλωσης της κρίσης χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερες χρονικότητες και διαδικασίες διαφορετικής ωρίμανσης, όμως δείχνουν να συγκλίνουν σε μία γενική **κρίση σημασιών** με ορίζοντα οριακά παγκόσμιο και βάθος οριακά πλήρες. Παλαιές κεντρικές σημασίες καταρρέουν, τα συμπληρώματα δικαίωσης των μηχανισμών αποσαθρώνονται, αφήνοντας γυμνό το αποτρόπαιο πρόσωπο της αποπροσωποποιημένης εξουσίας, οι παραδοσιακές διαδικασίες ταύτισης εξαρθρώνονται και το κενό νοήματος χάσκει κάτω από την διάφανη πλαστική προσωπίδα.

Κοιτώντας πιο προσεκτικά, μπορούμε να διακρίνουμε, τόσο σε μικροκοινωνικό, όσο και σε μακροκοινωνικό επίπεδο, την βαθιά διάβρωση και αναπότρεπτη έκπτωση τεσσάρων κυρίαρχων μεταφυσικών θέσεων που αποτέλεσαν τα ιδεολογικά θεμέλια της νεωτερικότητας και τα φαντασιακά αξιώματα του σύγχρονου κόσμου. Διακρίνουμε, όχι για να απομονώσουμε και να διαχωρίσουμε, αλλά για να διαυγάσουμε όψεις της κοινωνικοϊστορικής τρικυμίας, με βάση το βίωμά μας.

Με τον όρο 'μεταφυσικές θέσεις' εννοούμε την θεώρηση γενικών περιγραφικών όρων ως υπαρκτά, αυτοτελή, όντα⁴. Η χρήση γενικών περιγραφικών όρων, όπως η ανθρωπότητα π.χ. αποτελεί μία αναγκαιότητα συνοχής της γλώσσας, ωστόσο η υποστασιοποίησή τους είναι το μεταφυσικό άλμα της παραδοσιακής συνολοταυτιστικής οντολογίας. Και οι τέσσερις νεωτερικές μεταφυσικές θέσεις αποτελούν υποστασιοποιήσεις και εξατομικεύσεις γενικών όρων, δημιουργία φανταστικών προσώπων ή όντων με ενιαία βούληση και συνείδηση, στα οποία

---

⁴ Που υπήρξε, υπό άλλη μορφή, το ζήτημα πάνω στο οποίο διαχωρίστηκαν και συγκρούστηκαν οι δύο τάσεις της Μεσαιωνικής Θεολογίας, ο (εμπειρικός) Νομιναλισμός και ο (ιδεαλιστικός) Ρεαλισμός.

αποδίδεται η καταγωγή της κατεστημένης θέσμησης και η νομιμοποίηση της διαχωρισμένης εξουσίας.

Θα τις ονομάσουμε **μεταφυσική του Έθνους, μεταφυσική της Ιστορίας, μεταφυσική του Υποκειμένου** και **μεταφυσική του Λόγου**. Αποτελούν δέσμες πυρηνικών φαντασιακών σημασιών και ιδεολογικά στηρίγματα του θεσμισμένου κοινωνικού φαντασιακού που ορθώθηκαν σαν γρανιτένιες βεβαιότητες και πλέον ξεφουσκώνουν σαν μπαλόνια.

Παρότι οι κριτικές εναντίον τους άρχισαν από νωρίς στους κύκλους των περιθωριακών, των φιλοσόφων, των καλλιτεχνών και των πολιτικών κινημάτων και δημιούργησε μία πληθώρα μορφών αντικουλτούρας, οι περισσότερες από αυτές τις κριτικές αφομοιώθηκαν ξανά στο κυρίαρχο παράδειγμα, εμπλουτίζοντάς το με μία επίφαση πολυφωνίας, ακριβώς διότι η κοινωνική αποδοχή των κεντρικών μεταφυσικών θέσεων παρέμεινε ακλόνητη.

Είναι ενδεικτικό το παράδειγμα της τεχνοεπιστήμης, η οποία ανήλθε κοινωνικά στο βάθρο της αυθεντίας, ακριβώς τον καιρό που είχε εσωτερικά αποδεχτεί την μη πληρότητά της. Αυτή ωστόσο η πίστη πλέον έχει χαθεί, η εσωτερίκευση του κυρίαρχου νοήματος αποδεικνύεται προβληματική και το ίδιο αυτό το κυρίαρχο νόημα έχει καταντήσει αστείο, έχει απονοηματοδοτηθεί και υποβαθμιστεί σε μια καθαρή επίκληση ενστίκτων απωθημένης ηδονής, βασισμένη στην στέρηση ή τον κορεσμό, παρά την εκπλήρωση και τη δημιουργία.

Έτσι, οι μεταφυσικές θέσεις που μπορούμε να διακρίνουμε πίσω από την κυρίαρχη ιδεολογία και αφήγηση, φαίνεται ότι κλονίζονται σε βαθμό κατάρρευσης, μέσα στην σφοδρότητα της κρίσης σημασιών που ανατροφοδοτεί η ανεπάρκειά τους.

Ως γνωστόν, η κεντρική νεωτερική μεταφυσική είναι η **μεταφυσική του Λόγου**. Η μεταφυσική του Λόγου αντικατέστησε τον μυστικιστικό, άπειρο, απροσδιόριστο Θεό με έναν ορθολογικό Θεό και αργότερα, γκρεμίζοντας και τον ορθολογικό Θεό, έβαλε στην θέση του Θεού τον Λόγο. Κάθε κοινωνία, σύμφωνα με τον Καστοριάδη, έχει τον μύθο και την αριθμητική της, αλλά στην σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία μύθος έγινε η αριθμητική. Η φιλοδοξία της ποσοτικοποίησης του κόσμου, όπως είπαμε, η φαντασιακή σημασία του απεριόριστου ορθολογικού ελέγχου, είναι κεντρικές κοινωνικές σημασίες του καπιταλισμού. Αυτή η ποσοτικοποίηση, ο ορθολογικός έλεγχος επί της φύσης, είναι η κινητήρια σημασία της νεωτερικότητας, η οποία, όπως είδαμε, έφτασε σε κάποια όρια μόνο και μόνο επειδή έμεινε αχαλίνωτη.

Δηλαδή, όπως είπαμε, φτάνει στα όριά της σήμερα, εκεί που συναντά το όριο εξάντλησης των φυσικών και κοινωνικών πόρων, δημιουργώντας την περιβαλλοντική κρίση, φτάνει στα όριά της μέσα από την τάση απόλυτης πραγματοποίησης και εξαντικειμενοποίησης των ανθρώπινων σχέσεων, αλλά και την εμμενή αδυναμία της να την ολοκληρώσει, δημιουργώντας την ανθρωπολογική κρίση.

Η μεταφυσική του Λόγου, η οποία διατηρήθηκε σαν πυρήνας δικαίωσης των νεωτερικών εξουσιών, που προβλήθηκαν σαν νεωτερικές εξουσίες, πλέον καταρρέει. Έχει ήδη καταρρεύσει πολύ νωρίτερα εσωτερικά, όταν και η σύγχρονη νεωτερική επιστήμη παραδέχθηκε ότι τα θεμέλιά της ήταν αυθαίρετα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με το θεώρημα της μη πληρότητας του Goedel στα μαθηματικά και την αρχή της απροσδιοριστίας του Heisenberg στην φυσική. Το φάντασμα της απόλυτης γνώσης ξεσκεπάστηκε και διαλύθηκε στο φως της σύγχρονης πειραματικής και λογικής έρευνας, ωστόσο, κατά μία παράδοξη κοινωνική αντιμετάθεση, την ίδια στιγμή το φάντασμα εξαπλώθηκε και στοίχειωσε κάθε θεσμισμένη κοινωνική λειτουργία.

Στο πρακτικό επίπεδο η μεταφυσική του ορθολογικού λέγειν ταυτίστηκε με την λειτουργική αποτελεσματικότητα του μηχανικού τεύχειν, κατά τρόπο που κυριάρχησε μία εργαλειακή ορθολογικότητα δίχως απώτερο σκοπό, αυτοαναφορική και υπεράνω κάθε κοινωνικής ή θεωρητικής κριτικής.

Η κρίση της τεχνοεπιστήμης εκδηλώνεται καταρχάς ως οριακή αυτονόμησή της υπεράνω του ευρύτερου κοινωνικού. Όμως, καθώς η ουσιαστικά κυρίαρχη σφαίρα στις σύγχρονες κοινωνίες είναι η, ήδη αυτονομημένη οικονομική σφαίρα, η οριακή αυτονόμηση της τεχνοεπιστήμης οδηγεί στην οριστική της αφομοίωση στην υπηρεσία των οικονομικών εξουσιών. Οι τεχνικές και οι μέθοδοι που αναπτύσσονται στα εργαστήρια δεν αποτελούν προνόμιο των επιστημόνων, αντιθέτως, οι ίδιοι οι επιστήμονες μετατρέπονται σε *έλλογα εργαλεία*, καλούμενοι να εφαρμόσουν τις ιδέες απρόσωπων ομάδων προς όφελος απρόσωπων ελίτ, σε μία νέας μορφής αλλοτρίωση της διανοητικής εργασίας, μέσω της αποκοπής της κριτικής της λειτουργίας.

Έτσι εμφανίζεται μία παράλογη ορθολογικότητα, μία ορθολογικότητα της τεχνικής, χωρίς να τίθεται υπό έλεγχο η σκοπιμότητά της. Χωρίς ποτέ να τίθεται υπό κοινωνική κριτική το αντικείμενό της. Αυτό βέβαια υπήρξε ένα συμπλήρωμα της γραφειοκρατικής φιλελεύθερης ολιγαρχίας, η οποία κατέστη η κεντρική μορφή πολιτικής οργάνωσης μέσα στον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό.

Ωστόσο, η μεταφυσική του Λόγου πλέον καταρρέει και κοινωνικά, υπό την άποψη ότι ανοίγεται ένα πεδίο στο οποίο φαίνεται να μην υπάρχει καμία ορθολογικότητα και αυτό το πεδίο είναι η βάση του όλου συστήματος, δηλαδή η επιστήμη και η οικονομία. Η κατάρρευση του Λόγου στο πεδίο της επιστήμης δεν έχει να κάνει τόσο με ότι η επιστήμη δεν μπορεί πλέον να θεμελιώσει ορθολογικά το σύστημά της, αυτό έγινε ήδη και δεν το πήρε χαμπάρι η κοινωνία. Όπως βλέπουμε σε όλο τον 20^ο αιώνα ενώ η επιστήμη είχε παραδεχθεί την αυθαιρεσία της η κοινωνική της επιρροή υπήρξε τέτοια ώστε αντικατέστησε την θρησκευτική αυθεντία. Όμως τα όρια της επιστήμης φαίνονται και από τις δυστοπίες και τους εφιάλτες που αυτή γεννά στην ανθρωπότητα. Το χάσμα που άνοιξε μεταξύ της υψηλής επιστημονικής γνώσης και της γνώσης του μέσου ανθρώπου, το χάσμα παιδείας που διαρκώς μεγαλώνει μέσα στις νεοφιλελεύθερες συνθήκες, οδηγεί σε μία κακοπιστία και σε μία δυσπιστία απέναντι στην ίδια την λειτουργία της επιστήμης. Τα εσωτερικά, τα κοινωνικά και τα εξωτερικά όρια της επιστήμης συγκλίνουν ακριβώς στην δύναμη καταστροφής την οποία πλέον έχει. Εκεί που υπήρχε μία έμφαση στην πρόοδο και μία διάχυτη βεβαιότητα ότι μέσα από την επιστημονική γνώση θα φτάσουμε στην πρόοδο, τώρα υπάρχει μία απορία και μία αγωνία για το πόσο κοντά βρισκόμαστε στην καταστροφή. Αυτό δεν είναι κάτι καινούργιο, αλλά μέσα στους κλυδωνισμούς της κρίσης η μεταφυσική του Λόγου πλέον φαίνεται ανίκανη να στηρίξει οποιοδήποτε όραμα ζωής. Και μάλιστα φαίνεται να απειλεί κάθε όραμα ζωής.

Όμως το πεδίο στο οποίο αυτή η μεταφυσική του Λόγου καταρρέει με θόρυβο και συνδέεται άμεσα με το επιστημονικό πεδίο, είναι το οικονομικό πεδίο. Και δεν χρειάζεται να πούμε πολλά, αλλά πρέπει να καταλάβουμε ότι μέσα από τη συνέργεια του χρηματιστηριακού καπιταλισμού με τον χρηματοπιστωτικό τομέα, τα οικονομικά μεγέθη μεταφέρθηκαν από την σφαίρα της παραγωγής στην σφαίρα της κοινωνικής ψυχολογίας. Είπαμε ήδη πως αυτή τη στιγμή βρισκόμαστε σε μία εποχή στην οποία ακόμη και μία ψευδής κακή φήμη μπορεί να αναταράξει μία ολόκληρη διαδικασία χρηματοπιστωτικών συναλλαγών και να παρασύρει τις αγορές με πολύ πραγματικές συνέπειες. Ακούμε συνεχώς για την ‘ψυχολογία των αγορών’. Η εμπιστοσύνη η ίδια της κοινωνίας προς την ορθολογικότητα της οικονομίας, βάσει της οποίας ακόμα επιβάλλονται οι μεγάλοι πολιτικοί σχεδιασμοί, η πίστη της κοινωνίας προς το φανταστικό της ανάπτυξης και προς το πού μας πάει αυτή η ανάπτυξη, έχει καταρρεύσει. Οπότε, αυτή τη στιγμή, οι επίσημοι οικονομικοί οργανισμοί, αντί να προβάλλουν την υπόσχεση ενός λαμπρού μέλλοντος, την οποία προέβαλαν ακόμη και μέχρι τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, προβάλλουν την πραγματικότητα μιας αναπόδραστης

αναγκαιότητας, ενώ δεν μπορούν να βρουν ούτε κάποιο ελάχιστο αντικειμενικό στοιχείο που να στηρίζει την άποψή τους.

Σημαντικός είναι όμως, μέσα σε αυτή την πραγματικότητα και ο κλυδωνισμός της **μεταφυσικής του Έθνους**. Όπως γνωρίζουμε, το Έθνος- Κράτος στηρίχθηκε στην μεταφυσική ιδέα μίας κοινής βούλησης, μιας γενικής βούλησης, μία υποκατάσταση των ζωντανών ανθρώπων ενός λαού με την φανταστική υπόσταση ενός Έθνους, το οποίο, σαν μεταφυσικό πρόσωπο διέθετε ενιαία θέληση, ενιαία συμφέροντα και ενιαία αποστολή, ενιαίο πεπρωμένο δηλαδή.

Η **μεταφυσική του Έθνους** υπήρξε το κυρίαρχο παράδειγμα θεσμισμένης πολιτικής εξουσίας του νεωτερικού κόσμου. Η δημιουργία του Εθνοκράτους, υπήρξε μία καθαρά ευρωπαϊκή κατασκευή, κεντρικά στοιχεία της οποίας εντοπίζονται σαφώς, στις πρώτες ισπανικές αποικίες της Νοτίου Αμερικής⁵, όπου αναδύεται μία ταυτοτική συνείδηση κοινής καταγωγής στους αποίκους πέρα από την κοινωνική τους διαφοροποίηση, ενώ η δυναμική της τροφοδοτείται από την αύξηση της πολιτικής ισχύος των παραγωγικών στρωμάτων στις πόλεις και τις κοινότητες του ύστερου Μεσαίωνα.

Καθώς η Ευρώπη εξαπλώνεται στον κόσμο, το εθνοκράτος συγκροτείται αρχικά ως κυρίαρχο, μέσα από επαναστάσεις στις μεγάλες δυτικές μοναρχίες της Αγγλίας και της Γαλλίας, έπειτα ως απελευθερωτικό, μέσα από εξεγέρσεις των ανατολικών ευρωπαϊκών μειονοτήτων της Αυστροουγγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μετά ως κατακτητικό, μέσα από την αποικιοκρατία των Μεγάλων Δυνάμεων, μέχρι που να αποτελέσει την μοναδική έγκυρη μορφή πολιτικής συγκρότησης κάθε κοινωνίας, επικυριαρχώντας παγκόσμια. Αν στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α. η εθνογέννηση ταυτίστηκε, ψευδεπίγραφα βεβαίως, με τους αγώνες των κοινωνιών ενάντια στην απολυταρχία, και ενδύθηκε κάποιον επαναστατικό ιδρυτικό μύθο, στην περιφέρειά τους και στον υπόλοιπο κόσμο, το εθνοκράτος επιβλήθηκε βίαια, ως ιδεολογία των κυρίαρχων αποικιακών στρωμάτων.

Η αποαποικιοποίηση του 20^{ου} αιώνα, η απόσυρση των ευρωδυτικών κρατών από την εδαφική κυριότητα επί των αφρικανικών και ασιατικών αποικιών τους, άλλοτε βίαιη, άλλοτε οικειοθελής, άφησε πίσω της παράδοξα εθνοκρατικά μορφώματα, οριοθετημένα από τα σύνορα επιρροής των πρώην κυριάρχων, χωρίς καμία μέριμνα για τις πραγματικές κοινωνικές, εθνοτικές, πολιτισμικές και θρησκευτικές διαφοροποιήσεις των πληθυσμών. Αυτό φυσικά οδήγησε σε δυσλειτουργικά τέρατα, όπου δικτατορικές ολιγαρχίες, που συχνά ταυτίζονται με

---

⁵ Μπ. Άντερσον, *Φαντασιακές Κοινότητες*, εκδ.

συγκεκριμένες εθνοτικές, γλωσσικές ή θρησκευτικές ομάδες κυβερνούν με την υποστήριξη των μεγάλων δυνάμεων έναν ανομοιογενή πληθυσμό όπου πανάρχαιες έχθρες και κατακερματισμένες παραδοσιακές κοινωνικές δομές συνωστιζονται σε μία αρένα εμφυλίων και βίας.

Η αποτυχία του ευρωπαϊκού Εθνοκράτους να ριζώσει στον μη-ευρωπαϊκό κόσμο είναι ένας από τους λόγους της κατάρρευσής του, όχι όμως ο μόνος ή ο πιο σημαντικός. Η μεταφυσική του Έθνους συνοψίζεται στην φράση του αβάς Σεγιές το 1789, όταν ο απεσταλμένος του βασιλιά προσπάθησε να διακόψει την Εθνοσυνέλευση : 'Όταν αποφασίζει το Έθνος, δεν το διακόπτει κανένας!'. Η μεταφυσική του Έθνους εμφανίζεται ξεκάθαρα σαν αξίωση του Εθνοκράτους. Ο συνδυασμός της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών με το νεωτερικό αξίωμα της ταύτισης Κράτους και Εξουσίας αποτελεί το σημασιακό υπόβαθρο της εθνοκρατικής εξουσίας.

Το Έθνος εμφανίζεται όχι απλώς ως κοινότητα ανθρώπων αλλά και ως Γενική Βούληση, ως υπερβατικό Υποκείμενο. Ως κοινό πεπρωμένο και κοινό συμφέρον, αρχικά των παραγωγικών στρωμάτων και γρήγορα του ευρύτερου πληθυσμού. Η νέα νομιμοποίηση της κρατικής εξουσίας, καθώς η θεολογική δικαίωση της κληρονομικής μοναρχίας κατέρρευε μαζί με την ηγεμονία των φεουδαλικών μορφών κοινωνικής συνύπαρξης, βασίστηκε σε αυτό το καινοφανές υπερβατικό πρόσωπο, το Έθνος, στο οποίο εξάλλου αποδόθηκαν θείες και ιερές ιδιότητες, όπως η Αιωνιότητα και η Θέληση. Η αξίωση το κράτος να αποδοθεί στο Έθνος ξεκίνησε ως επαναστατική επιδίωξη αυτοκαθορισμού, κατά παράδοξο τρόπο, αφού η ίδια η επινόηση του Έθνους σήμαινε την υποχώρηση της θεοκτόνας Επανάστασης σε έναν νέο μεταφυσικό ετεροκαθορισμό. Η μεταφυσική ιδέα του Έθνους, έδωσε στο κράτος μία νέα αυθεντία να εκπροσωπήσει.

Ήταν το ξίφος του Ναπολέοντα, του αυτοκράτορα που ντύθηκε το πτώμα της Επανάστασης που οδήγησε στην εγκαθίδρυση της εθνοκρατικής ιδέας στην υπόλοιπη Ευρώπη των Αυτοκρατοριών. Οι μεγάλες δυναστικές οικογένειες των Βουρβόνων και των Αψβούργων, που είχαν περιορίσει τον δημόσιο χώρο της πολιτικής εξουσίας στα οικογενειακά τους σαλόνια, εκδιώχθηκαν με φόρο αίματος. Οι αγγλικοί οίκοι, κυρίαρχοι στο φυσικά οριοθετημένο νησιωτικό βασίλειο, αγκάλιασαν την εθνοκρατική ιδέα νωρίς, τοποθετώντας τον μονάρχη όχι στην πολιτική, αλλά στην συμβολική κεφαλή του Έθνους. Η νέα νομιμοποίηση έφερε τον ολιγαρχικό θεσμό του κοινοβουλίου στην κορυφή της τοπικής πολιτικής ιεραρχίας,

τουλάχιστον ονομαστικά και οι πραγματικές εξουσίες αναδιαρθρώθηκαν βάσει του προτύπου της ανοιχτής ή κλειστής κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης.

Στους 'Λόγους προς το Γερμανικό Έθνος' του Φίχτε, μετά την ταπείνωση της Πρωσίας από τα γαλλικά στρατεύματα, το Έθνος εμφανίζεται πλέον ως το Απόλυτο Υποκείμενο, δεμένο με μία Ιστορία και με μία Θέληση. Στην Φιλοσοφία της Ιστορίας, του Χέγκελ, το Έθνος αποτελεί την προνομιακή μορφή ενσάρκωσης του Απόλυτου Πνεύματος, πραγμάτωση της Ιστορικής ορθολογικότητας και επιφορτισμένο με μία αποστολή Προόδου. Στο γερμανικό πεδίο σκέψης που αναδύεται μαζί με την ρομαντική αντίδραση στον ορθολογικό διαφωτισμό, τα μυθικά, φυλετικά και μυστικιστικά στοιχεία της ιδέας του Έθνους συνυφαίνονται με την εργαλειακή ορθολογικότητα του κρατικού μηχανισμού προς όφελος των σκοπιμοτήτων της βιομηχανικής παραγωγής.

Η μεταφυσική του Εθνοκράτους, στηρίζεται σε μία τριπλή πλαστή φαντασική ταύτιση, την ταύτιση με ένα μυθικό παρελθόν, την ταύτιση με μία μεταφυσική κοινότητα και την ταύτιση με ένα φανταστικό πεπρωμένο/μέλλον, που είναι η επιστροφή στο μυθικό παρελθόν, κλείνοντας τον αιώνιο κύκλο. Η Αιωνιότητα του Εθνοκράτους μοιάζει ικανή να αφομοιώσει πλήρως την ατομική θνητότητα δίχως να διαταράσσει την αίσθηση της συνοχής του υποκειμένου, αφού το Έθνος δεν ταυτίζεται τυπικά με τα πρόσωπα που είναι φορείς της πολιτικής εξουσίας του, όπως η φεουδαρχία ή η μοναρχία, αλλά με τις καταπιεζόμενες μάζες, επιτρέποντας στην κυριαρχία να εμφανίζεται προς όφελος ή στο όνομα του λαού. Φυσικά, η εγκαθίδρυση και θωράκιση της εθνικής ομοιογένειας συνοδεύτηκε από τις πολιτικές της εθνοκάθαρσης, της γλωσσοκάθαρσης και της γενοκτονίας, πολιτικές που πρώτα εφαρμόστηκαν με την νέα γραφειοκρατική αποτελεσματικότητα της κρατικής βίας και χρόνια αργότερα απέκτησαν ένα όνομα, όταν τα θύματά τους μπόρεσαν να μιλήσουν. Βεβαίως, οι θύτες δεν τιμωρήθηκαν ποτέ.

Οι εθνοκρατικές γραφειοκρατίες, θεμελιωμένες σε μία ενιαία, επίσημη γλώσσα και εκπαίδευση κατά τα πρότυπα της βιομηχανικής παραγωγής, αποδείχθηκαν εξαιρετικές μητρες αναπαραγωγής των κεντρικών φαντασικών σημασιών ενώ η προσωπική συναισθηματική επένδυση των ατόμων στο Έθνος, μέσω της ομοιογενούς οργάνωσης ολόκληρης της κοινωνικής ζωής και του κοινωνικού χρόνου αποδείχθηκε ισχυρότερη από τις 'αντικειμενικές' συνθήκες της καθημερινότητάς τους.

Αποδείχθηκε ισχυρότερη δηλαδή από τις πραγματικές περιστάσεις του βίου, μία ψευδής φαντασική σημασία γενικού συμφέροντος. Αυτό συνδέθηκε και με την

απόπειρα του κράτους να ντύσει αυτό το Έθνος με μία σειρά από ενοποιητικές δομές. Ενοποιητικές δομές παιδείας, ενοποιητικές δομές στράτευσης, ενοποιητικές δομές κοινωνικών παροχών.

Σήμερα, η εγκατάλειψη από το κράτος, όχι μόνο των ρυθμιστικών οργάνων της αγοράς, αλλά και των κοινωνικών λειτουργιών και υπηρεσιών του, ουσιαστικά του αποστερεί κάθε κοινωνικό ριζώμα. Ταυτόχρονα, η ανικανότητα της Δύσης να δημιουργήσει έθνη-κράτη κατ' εικόνα και ομοίωση των ευρωπαϊκών εθνών, καθώς αποικιοκρατούσε τον κόσμο, επιβάλλοντας εθνοκρατικά μοντέλα σε ετερογενείς περιοχές, οδήγησε σε έναν εξωραϊσμό της ίδιας της σημασίας του εθνοκράτους. Με αποτέλεσμα να έχουμε έναν κυρίαρχο λόγο εθνικό σε όλα τα πεδία, από την ψυχαγωγία μέχρι την πολιτική, ενώ η πραγματική ισχύς του εθνοκράτους φθίνει.

Η πολιτική ισχύς του εθνοκράτους μεταφέρεται σε άλλους οργανισμούς μέσα από τις διακρατικές συμφωνίες τύπου TTIP ή TTP, που εξισώνουν τα δικαιώματα των εταιρειών με αυτά των κρατών, οι οποίες ήδη έχουν οδηγήσει στην υποβάθμιση των πολιτικών εθνικών ηγεσιών σε απλούς εκτελεστές και υπαλλήλους πολυεθνικών και ιδιωτικών συμφερόντων. Στις αρχές του 2016 οι Η.Π.Α. εγκάλεσαν την Ινδία γιατί προσπάθησε να επιβάλει με νόμο το 10% της παραγωγής ηλιακού ρεύματος να είναι εθνικής προέλευσης. Οι Η.Π.Α. απείλησαν με κυρώσεις βάσει των διεθνών συμφωνιών ελεύθερου εμπορίου και η Ινδία υποχώρησε.

Χάνεται όμως και η νομιμοποίηση της εθνικής αφήγησης πάνω στους πληθυσμούς, καθώς εμφανίζεται και μία παγκόσμια επικοινωνία η οποία βοηθά να σπάσει η ιδιαιτερότητα του έγκλειστου έθνους, αλλά και η επίγνωση μίας κοινής, παγκόσμιας επίθεσης που δέχονται οι κοινωνίες από τις διακρατικές ολιγαρχίες, και ενός κοινού, παγκόσμιου διακυβεύματος. Για πρώτη φορά γίνεται απτή μία παγκόσμια κοινότητα και μία παγκόσμια ιστορία που εμπνέει μία παγκόσμια αλληλεγγύη των κοινωνικών αγώνων που υπερβαίνει τα όρια του παραδοσιακού διεθνισμού.

Αλλά και η μαζική μετακίνηση των λαών φέρνει το έθνος-κράτος στα όρια του, αποδεικνύοντας ότι είναι ένα εργαλείο πλέον, και όχι ένας φορέας, πολιτικής ισχύος. Δηλαδή, τα εθνοκρατικά σύνορα αμφισβητούνται τη πράξει από τη μία, από άνωθεν πολιτικοοικονομικές εξουσίες και κάτωθεν πληθυσμιακές ροές, ενώ από την άλλη από την αλληλεγγύη των πληθυσμών, που οδηγεί σε μία έμπρακτη ριζική αμφισβήτηση του εθνικού διαχωρισμού των ανθρώπων. Κατά τρίτον, η ανάγκη διαμόρφωσης μιας καινούργια ταξινόμησης του εξωτερικού και του εσωτερικού από τις κυρίαρχες εξουσίες και τους μεγάλους πολιτικούς πολυεθνικούς οργανισμούς

οδηγεί στον θωρακισμό των συνόρων, την ίδια στιγμή που η δικαιοδοσία αυτών των συνόρων μεταφέρεται πάνω από το εθνικό.

Οπότε, έχουμε μία ένταση του εθνικού λόγου και ρητορείας, ακριβώς την ώρα που η ισχύς των εθνικών οργανισμών έχει εξανεμισθεί. Η ένταση δε, της εθνικής ρητορικής συνδέεται με την ηγεμονία των πολυεθνικών οργανισμών, οι οποίοι υποτίθεται εκπροσωπούν συλλογικοποιημένα έθνη. Φυσικά γνωρίζουμε ότι δεν έχει πλέον σημασία η πολιτική ισχύς του παραδοσιακού εθνικού τύπου για την διαμόρφωση των νέων κέντρων εξουσίας, αλλά γνωρίζουμε επίσης ότι είναι κατεξοχήν ταξινομητικό εργαλείο το εθνικό. Είναι ένα προνομιακό εργαλείο χειραγώγησης των πληθυσμών, αφού συνίσταται στην συγκάλυψη της αντίθεσης συμφερόντων μεταξύ κοινωνίας και κράτους, είναι μία τριπλή φαντασιακή ταύτιση η οποία μπορεί να ανασυνταχθεί από την πλευρά της θεσμισμένης εξουσίας, μπορεί να χρησιμοποιηθεί από την κρατική εξουσία προκειμένου να διαμορφωθούν κοινωνικοί διαχωρισμοί. Στην πραγματικότητα όμως, τίποτε το εθνικό δεν έχει μείνει πλέον. Δεν υπάρχει καμία εθνική πολιτική και αρχίζουν και δημιουργούνται νέες ταυτίσεις και νέες συνομαδώσεις των ανθρώπων.

Φυσικά, η κατάρρευση της μεταφυσικής του Έθνους, ο κλυδωνισμός της, δεν είναι πλήρης κατάρρευση, καθώς όλα αυτά κλυδωνίζονται με την έννοια ότι παύουν να είναι βεβαιότητες, ενώ πριν είκοσι, τριάντα χρόνια αυτές ήταν οι βεβαιότητες συγκρότησης του κόσμου μας. Αναμφίβολα, το Έθνος- Κράτος θα παραμείνει η κυρίαρχη μορφή πολιτικής συγκρότησης και ταξινόμησης των κοινωνιών, παρότι η πολιτική ισχύς του θα μεταφέρεται διαρκώς σε ανώτερα δίκτυα συγκέντρωσης και διασποράς εξουσιών, στο βαθμό που θα απαιτείται ένας στενός έλεγχος των πληθυσμών, με αύξουσα ένταση, όσο αυτός ο έλεγχος θα γίνεται δυσχερέστερος. Η συνεχής μετακίνηση των πληθυσμών υπό τον τρόπο της κρατικής και τρομο-κρατικής βίας αποτελεί το νέο χαρακτηριστικό μίας εποχής γενικευμένης κινητικότητας και χρονικής επιτάχυνσης όπου οι παλαιές κανονικότητες φθείρονται γοργά και ανεπανόρθωτα. Τα οριζόντια εθνικά σύνορα, φυσικές γέφυρες, μετατρέπονται σε κόμβους ελέγχου των ανθρώπινων ροών, που ονομάστηκαν έτσι κατ' αντιστοιχία των ροών κεφαλαίου, και σημεία επικύρωσης και αναδιπλασιασμού των εθνικών διαχωρισμών με όρους της κρατικής εξουσίας.

Ωστόσο, όλα τα επίσημα σύνορα είναι πλέον πορώδη και αφού δεν μπορούν πλέον να εμποδίσουν την ανθρώπινη επικοινωνία, που έχει πλέον γίνει άμεση, ασώματα και παγκόσμια, δεν μπορούν ουσιαστικά να εμποδίσουν ούτε την ανθρώπινη μετακίνηση. Προσπαθούν να την ελέγξουν με όρους εσωτερικής και

εξωτερικής πολιτικής, αλλά η βία των γεγονότων και η μαζική κλίμακα των προσφυγικών ροών δημιουργούν έντονα πεδία απροσδιοριστίας και σύγκρουσης σε κάθε κοινωνικό πεδίο.

Το κράτος προσπαθεί ταυτόχρονα να καταστείλει τις κινήσεις αλληλεγγύης που αμφισβητούν με θετικό και έμπρακτο τρόπο τον εθνικό διαχωρισμό ακριβώς γιατί μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα αλληλεγγύης αναδημιουργείται ένας καινούργιος, ελεύθερος δημόσιος χώρος εκατέρωθεν των συνόρων, που συγκροτείται στη βάση της ελεύθερης μετακίνησης των ανθρώπων με όρους παγκόσμιας ισότητας. Αυτό το παράδειγμα, των τοπικών κοινωνιών που υποδέχονται πολλαπλάσιους πρόσφυγες και μετανάστες και συγκροτούν δίκτυα αλληλοβοήθειας πέρα και έξω από την κρατική και κεφαλαιοκρατική δικαιοδοσία, αμφισβητεί ριζικά την ίδια την πολιτική νομιμοποίηση του εθνοκράτους και την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών του. Αυτή η αποτελεσματικότητα εκδηλώθηκε στην κατασταλτική του λειτουργία, με τις πιέσεις των κατασταλτικών μηχανισμών ενάντια στις αυτόνομες κοινωνικές δομές υποστήριξης προσφύγων και μεταναστών.

Το Κράτος, στο νέο του ρόλο, οφείλει να εμποδίσει την κοινωνία να καταλάβει τον χώρο που το ίδιο εγκαταλείπει προς όφελος του Κεφαλαίου.

Η μετατροπή του Έθνους – Κράτους σε εκτελεστικό εργαλείο και προνομιούχο τοποτηρητή της εσωτερικής τάξης, ενώ η πολιτική απόφαση και η διατήρηση της εξωτερικής τάξης αποδίδεται σε υπερεθνικούς οργανισμούς, περιλαμβάνει την περαιτέρω ενίσχυση των εθνικών διαχωρισμών σαν υποκατηγορίες της διευρυμένης ζωνοποίησης του πλανήτη σε Ανατολή και Δύση, Νότο και Βορρά.

Περιλαμβάνει και μία περαιτέρω ρευστοποίηση των συνόρων, καθώς η διάκριση εσωτερικού και εξωτερικού αρχίζει και ρευστοποιείται όπως πολλαπλασιάζονται τα πολεμικά μέτωπα. Η ίδια η μορφή του σύγχρονου πολέμου και των αντι-τρομοκρατικών εκστρατειών δημιουργεί νέες περιοχές και νέα σύνορα εντός των κοινωνιών, εντός των πόλεων, εντός των συνόρων.

Ενώ η μορφή της σύγχρονης οικονομικής εκμετάλλευσης καθετοποιεί τα σύνορα, διαμορφώνοντας μέσα στις πόλεις ζώνες αυτονομημένες, συνδεδεμένες μεταξύ τους αποκλειστικά με εξωτερικούς όρους οικονομικού συμφέροντος ή όρους ολιγαρχίας. Τα νέα κοινωνικά κάθετα σύνορα, μεταξύ των υπερπλούσιων ελίτ, και των μαστιζόμενων στρωμάτων έως τις στρατιές των ανθρώπων χωρίς δικαιώματα, έρχονται να στεγανοποιήσουν τις κοινωνικές διαστρωματώσεις, παγώνοντας μέσα

στην διάχυτη κοινωνική αβεβαιότητα την περίφημη κοινωνική κινητικότητα του προνοιακού σοσιαλδημοκρατικού καπιταλισμού του ευρωπαϊκού παρελθόντος.

Και ταυτόχρονα, ο κλωνισμός της μεταφυσικής του Έθνους κλονίζει και τις πολιτικές της αντιπροσώπευσης, αποκαλύπτοντας ξανά το υπαρκτό χάσμα συμφερόντων, αισθημάτων και σημασιών ανάμεσα στην κοινωνία και την διαχωρισμένη εξουσία.

Καθώς κλυδωνίζεται όμως το Έθνος και καταρρέει η μεταφυσική του, καταρρέει και η **μεταφυσική της Ιστορίας**, γιατί ολόκληρη η εθνική αφήγηση και η κυρίαρχη νεωτερική αφήγηση βασιζόταν σε μία μεταφυσική της ιστορικής αποστολής, είτε αυτή ήταν κρυμμένη, είτε αυτή ήταν σαφής, είτε ήταν η αποστολή του αίματος, είτε ήταν η αποστολή της κουλτούρας. Είναι η χρονικότητα του εθνικισμού, που παραπέμπει σε ένα μυθικό μέλλον σαν επαναφορά ενός εξίσου μυθικού παρελθόντος.

Αυτή τη στιγμή, μέσα από την άνοδο της ασημαντότητας και την διάλυση των κοινοτικών μορφών που συνέβη με την επέλαση του νεοφιλελευθερισμού, αλλά και την παγκοσμιοποίηση, ζούμε σε ένα διαρκές, αγωνιώδες παρόν, χάνοντας την ικανότητά μας σαν κοινωνία να διαμορφώσουμε ένα κοινό μέλλον. Αυτή τη στιγμή το δόγμα του TINA (There Is No Alternative), σημαίνει αυτό ότι δεν μπορεί να προσφερθεί ούτε μία αφήγηση ενός εναλλακτικού κοινού μέλλοντος, η οποία να δώσει στην κοινωνική συνοχή έναν προσανατολισμό.

Δεν σημαίνει ότι μία τέτοια αφήγηση θα είναι απελευθερωτική. Πολλές ετερόνομες αφηγήσεις, όπως η αφήγηση του προορισμού των λαών ή η αφήγηση των μυθικών προγόνων είναι αντιδραστικές αλλά εξυπηρετούν το σκοπό τους, διαμορφώνουν μία κοινωνική συνοχή προς το μέλλον. Και αν ο άνθρωπος είναι το ζώο που υπόσχεται, όπως λέει ο Νίτσε, ο άνθρωπος κατοικεί το μέλλον. Με την έννοια ότι, όταν χάνει την επαφή του με το μέλλον, δεν μπορεί να σκεφτεί ένα κοινωνικό μέλλον, τότε χάνει και την επαφή του με το παρελθόν. Αποκόπτεται.

Και έχουμε να κάνουμε με μία διαταραγμένη κοινωνική χρονικότητα, η οποία τέμνεται από την ροή των οικονομικών κεφαλαίων, τη διάρκεια των πολιτικών διεργασιών και τις στιγμές ρήξης των κοινωνικών αναταραχών και προσπαθεί να διατηρηθεί σε μία κανονικότητα της ρουτίνας, που είναι και η εγγενής σπειροειδής κυκλικότητα της παραγωγικής διαδικασίας αλλά και η κυκλικότητα της καταναλωτικής διαδικασίας.

Προσπαθεί δηλαδή να διατηρηθεί το παρόν μίας οριακής ανέχειας ανάμεσα σε ένα μέλλον το οποίο είναι θολό και απελπιστικό και ένα παρελθόν προς το οποίο έχουμε μία, όπως έλεγε ο Καστοριάδης, τουριστική σχέση. Δηλαδή όχι κριτική, όχι σχέση διαλόγου ούτε κάποιου είδους αλληλεπίδρασης, αλλά μία σχέση τουριστική με την έννοια ότι αδιαφοροποιήτα συναντούμε όλες τις εποχές σε ένα μουσείο χωρίς να καταλάβουμε καν τι τις συνδέει.

Η κατάρρευση της μεταφυσικής της Ιστορίας συνοδεύει την κατάρρευση και της φαντασιακής σημασίας της προόδου. Το φαντασιακό της ανάπτυξης πλέον μένει γυμνό, εγκαταλείποντας την υπόσχεση της προόδου. Ταυτόχρονα, η απουσία ενός κοινού μέλλοντος σημαίνει και την απουσία της κοινότητας. Και οι νέες συλλογικότητες δημιουργούνται εκεί ακριβώς όπου, αρνούμενες την ισοπέδωση του παρόντος, προσπαθούν να διαμορφώσουν ένα κοινό μέλλον. Και αυτή η αγωνία, της διαμόρφωσης ενός κοινού μέλλοντος, τις κάνει κόμβους ενός καινούργιου κόσμου και τις συνδέει με το παγκόσμιο παρελθόν το οποίο αναστοχάζονται να ανασυνθέτουν τοπικά, αλλά σε παγκόσμιο ορίζοντα.

Τέλος, όλα αυτά συμβάλλουν στην έκπτωση της μεταφυσικής θέσης που είναι επίσης κεντρική στην παραδοσιακή δυτική οντολογία και πολιτική θεωρία, τη **μεταφυσική του Υποκειμένου**. Και στο ατομικό επίπεδο και στο κοινωνικό επίπεδο.

Από τη μία, η μεταφυσική του Υποκειμένου συνδέεται με την απόδοση πραγματικής υπόστασης σε έναν γενικό όρο. Όπως γνωρίζουμε, αυτό το υποδέχθηκε από τη μία η κρατική εξουσία, ισχυριζόμενη ότι εκφράζει το Υποκείμενο 'Έθνος', από την άλλη όμως το αποδέχθηκε το επαναστατικό κίνημα, αναζητώντας το 'επαναστατικό Υποκείμενο', αναζητώντας δηλαδή ποιος είναι αυτός, ο οποίος προνομιακά, φέρει, από τη μοίρα και τη θέση του, την αποστολή να απελευθερώσει την ανθρωπότητα. Δεν είναι τυχαίο ότι η αντίδραση στο Υποκείμενο της σύγχρονης αντι-ανθρωπιστικής φιλοσοφίας, που εκπροσωπείται από επιγόνους του Νίτσε όπως ο Μάρτιν Χάιντεγκερ (που πέθανε το 1976 προσμένοντας την έλευση των Νέων Θεών- ενώ είχαν ήδη από το 1971 γίνει σειρά κόμικ από τον Τζακ Κίρμπυ) ή ο Μισέλ Φουκώ (με την περίφημη διακήρυξη περί θανάτου του ανθρώπου- στην παραλία), παραμένει εγκλωβισμένη στην μεταφυσική ταύτιση του Υποκειμένου με κάποια συλλογική υπερβατικότητα που θέλει να ανατρέψει, εν προκειμένω την ανθρωπινότητα, επιβεβαιώνοντάς την εκ του αντιθέτου.

Φυσικά, γνωρίζουμε ότι το πραγματικό υποκείμενο είναι το φυσικό υποκείμενο, το κάθε ξεχωριστό άτομο και ότι υπάρχει διαφορά, διαφορά

οντολογικής τάξης μάλιστα, ανάμεσα σε ένα υποκείμενο και μία ομάδα ή σε ένα υποκείμενο και μία κοινωνία.

Η κοινωνία δεν έχει την συνοχή, την ενιαία βούληση, το ενιαίο πάθος και την ενιαία μοίρα ενός υποκειμένου. Κάθε φυσικό υποκείμενο είναι θνητό, με περιορισμένο χρονικό ορίζοντα. Μία κοινωνία τείνει να είναι αθάνατη, με απροσδιόριστο χρονικό ορίζοντα. Κάθε υποκείμενο μπορεί να έχει πλήρη εποπτεία του εαυτού του οριακά. Μία κοινωνία δεν μπορεί να έχει πλήρη εποπτεία του εαυτού της, ακόμη και αν είναι ολοκληρωτική. Και ένα υποκείμενο είναι άτομο, έχει μία συγκεκριμένη συνοχή, πέραν της οποίας δεν επιβιώνει. Μία κοινωνία, ήδη μέσα στην αρχική της ενότητα εμφανίζει πάρα πολλές αντιθέσεις και ακόμη και αν η συνοχή της διαρραγεί, μπορεί εν δυνάμει να ανασυντεθεί.

Γιατί λοιπόν να χρησιμοποιήσουμε μία ακατάλληλη λέξη; Γιατί να πούμε την κοινωνία ή μια κοινωνική ομάδα υποκείμενο; Γιατί πάνω σε αυτό βασίζεται η μεταφυσική της αντιπροσώπευσης, η οποία στηρίζει την εθνοκρατική εξουσία. Η διαχωρισμένη εξουσία έχει δύο προνομιακούς τρόπους ώστε να στηριχθεί. Είτε το Θεό, είτε το Υποκείμενο. Είτε το Θεό, δηλαδή την αντικειμενικότητα της φύσης, είτε το Υποκείμενο, δηλαδή την υποκειμενικότητα του έθνους. Η μη-διαχωρισμένη εξουσία, η δημοκρατική εξουσία, δεν μπορεί να έχει Θεό, όπως και δεν μπορεί να έχει ένα υπερβατικό Υποκείμενο. Μπορεί να έχει την πολιτική δραστηριότητα των φυσικών υποκειμένων.

Η κατάρρευση της μεταφυσικής του Υποκειμένου φαίνεται από τις σύγχρονες εξεγέρσεις, στις οποίες όλοι οι αναλυτές αναρωτιούνται ποιος είναι αυτός ο οποίος φέρει την εξέγερση και η μόνη απάντηση είναι, αυτοί οι οποίοι συμμετέχουν στην εξέγερση. Ωστόσο, μπορούμε να πούμε ότι, ενώ η κοινωνία περιλαμβάνει εν δυνάμει τα πάντα, τα όριά της είναι το Κράτος, διότι αυτοί οι οποίοι συμμετέχουν στην ενεργό εκμετάλλευση της κοινωνίας, ήδη τοποθετούνται εκτός κοινωνίας, την στιγμή που συγκροτούν τον μηχανισμό εκμετάλλευσης. Οπότε, αν υπάρχει κάποιο υποκείμενο της επανάστασης, αυτό είναι το φυσικό υποκείμενο και η επανάσταση, ο διαυγής και ριζικός μετασχηματισμός των θεσμών μπορεί να έρθει μόνο μέσα από τη συνειδητή δράση ενός μεγάλου τμήματος της κοινωνίας, μέσα από τα αυτόνομα δίκτυα συλλογικότητας των ελεύθερων υποκειμένων. Αυτό έγινε σαφές στις εξεγερσιακές δραστηριότητες των κοινωνιών, το Occupy, τα κινήματα των πλατειών, τα κινήματα για τη γη και το περιβάλλον, το πρόταγμα της άμεσης δημοκρατίας.

Σίγουρο είναι ότι αυτό το οποίο καταρρέει επίσης είναι και η ταυτότητα του ατομικού υποκειμένου. Και αυτό γίνεται με πολλούς τρόπους και στο βαθμό που η

ίδια η ατομικότητα αποτελεί κοινωνικό θεσμό. Από τη μία δεν επαρκεί πλέον η αφήγηση του μοναχικού, αυτάρκους ατόμου, που τόσο προσφιλής υπήρξε στο νεωτερικό φαντασιακό, ώστε να ικανοποιηθεί ο σύγχρονος άνθρωπος. Δεν επαρκεί σε αυτή τη ζωή τη γυμνή από νόημα, οπότε το σύγχρονο άτομο αναζητεί ήδη κάτι έξω, βγαίνει ήδη από τον εαυτό του ή βυθίζεται ακόμη περισσότερο στον εαυτό του, κατακερματίζοντας τον εαυτό του σε διάφορες δραστηριότητες.

Όταν μιλάμε για την τάση πραγματοποίησης του υποκειμένου του καπιταλισμού, αυτό εκδηλώνεται και ως τάση να μετατραπεί το υποκείμενο σε ένα συνονθύλευμα οργάνων, ένα συνονθύλευμα λειτουργιών. Και ταυτίζεται το πρόσωπο με την συγκεκριμένη κοινωνική λειτουργία ή την επαγγελματική του ιδιότητα. Όταν αυτό συμβαίνει ισοπεδώνεται η ψυχική πολλαπλότητα και χάνεται η ψυχική συνοχή που στηρίζει το συνειδητό υποκείμενο.

Αυτή τη στιγμή η μεταφυσική του Υποκειμένου καταρρέει επειδή αποδιάρθρωνονται οι παραδοσιακές διαδικασίες ταύτισης, καθώς από τη μία η κυρίαρχη θέσμιση δεν μπορεί να εξασφαλίσει μία σταθερή ταυτότητα ή μία σαφή θέση για το υποκείμενο, ενώ από την άλλη το ίδιο το άτομο δέχεται την επίθεση των κυρίαρχων οικονομικών και πολιτικών σχεδιασμών προσωπικά, καθώς αποσυντίθενται οι παραδοσιακοί κοινωνικοί δεσμοί, αμφισβητούνται έμπρακτα τα ατομικά δικαιώματα και η ιδιωτικότητα ενισχύει την κοινωνική απομόνωση.

Η θεμελιώδης παραδοσιακή καπιταλιστική σχέση, η σχέση υποκειμένου – εργατικής δύναμης, αφού μεταλλάχθηκε τοπικά σε σχέση υποκειμένου – καταναλωτικής δύναμης, πλέον αποσυντίθεται, μέσω της υποβάθμισης της ίδιας της εργασίας, συνέπεια της δημιουργίας μίας παγκόσμιας αγοράς εργασίας, όπου η προσφορά αγγίζει την πληρότητα σε μαζικές κλίμακες. Η αποδιοργάνωση των εργασιακών σχέσεων και ο κατακερματισμός του εργασιακού χρόνου συνεισφέρει στην περαιτέρω υποβάθμιση των εργασιακών συνθηκών. Και επιπλέον, στην αποδιάρθρωση του ιδιωτικού χρόνου από το σταθερό δίπολο εργασίας- αργίας στην χνώδης επισφάλεια του δίπολου εργασία – ανεργία, καταστρέφοντας το υποκειμενικό αίσθημα του κοινωνικού συνανήκειν που είχε ταυτιστεί με την εργασιακή κανονικότητα.

Και κατά τρίτον, επειδή το υποκείμενο αποκτά πλέον τη δυνατότητα να ανασυνθέτει την αυτοεικόνα του με χίλιους διαφορετικούς τρόπους, μέσα από το life-style, μέσα από το Διαδίκτυο. Είναι διττή η επίδραση/εισβολή του Διαδικτύου στον ιδιωτικό χώρο, όταν κάθε συνδεδεμένος υπολογιστής προσφέρει ένα παράθυρο στον ψηφιακό δημόσιο χώρο, δημιουργώντας το ψηφιακό πεδίο ως μία επιφανειακή/

εικονική γέφυρα ιδιωτικού/δημοσίου. Το άτομο αποκτά μία δυνατότητα πρόσβασης του δημοσίου χωρίς να εγκαταλείπει την οικειότητα του ιδιωτικού περιβάλλοντος, πράγμα που δημιουργεί προβληματικούς τρόπους μιας πραγματικής, αλλά απισχνούμενης κοινωνικοποίησης, χωρίς το ρίσκο ή το βάθος της σωματικής συνύπαρξης και επαφής. Οι νέες μορφές επικοινωνίας αφενός εντείνουν τον ιδιωτικό εγκλεισμό αμβλύνοντας την επίγνωσή του, αλλά αφετέρου γκρεμίζουν τους τοπικούς περιορισμούς, προσφέροντας την πρόσβαση όχι στο περιορισμένο τοπικό κοινωνικό περιβάλλον, αλλά στην παγκόσμια κοινή γνώμη και εν δυνάμει σε κάθε ατομικό χρήστη ξεχωριστά ανεξάρτητα από τον τόπο του.

Καθιστούν έτσι πορώδη την διάκριση μεταξύ ιδιωτικού και δημοσίου, μετατρέποντας τον ιδιωτικό οίκο σε ένα προνομιακό σημείο παρατήρησης του δημόσιου και παγκόσμιου. Όμως κάθε σημείο παρατήρησης είναι και σημείο αναφοράς στο πλανητικό δίκτυο και έτσι ο ιδιωτικός οίκος χάνει με τη σειρά του την στεγανότητά του και το δημόσιο μπορεί να εισβάλλει μέσω της οθόνης με κάθε μορφή. Ως είδηση, ως μήνυμα, ως παρακολούθηση, ως κατάχρηση ως κλοπή, ως εικόνα. Η ψυχική επένδυση στη σημασία εξασφαλίζει πως το ρίσκο και η διακινδύνευση δεν εκμηδενίζονται λόγω της απουσίας της σωματικότητας, αντιθέτως, η ανάπτυξη ασώματων μορφών οικειότητας μεταφέρει την ανησυχία, το άγχος και την αμφιθυμία απέναντι στο ανοίκειο, (η οποία συνήθως σταθεροποιείται με την σωματική παρουσία και επαφή σε συμπάθεια ή αντιπάθεια) σε όλη την διάρκεια μιας επικοινωνίας που συνίσταται στην ανταλλαγή ηλεκτρονικών σημάτων.

Στο Διαδίκτυο ο χρήστης είναι ταυτόχρονα άτρωτος και ευάλωτος, άτρωτος ως ψηφιακό ον αποσυνδεδεμένο υλικά από την φυσική του ύπαρξη, ευάλωτος ως ψυχική υποκειμενικότητα και κοινωνική ταυτότητα ριζωμένη συναισθηματικά στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Ας μην ξεχνάμε εξάλλου ότι ο ψηφιακός εαυτός αποτελεί ένα συνονθύλευμα από θραύσματα εικόνων, προτιμήσεων, σχολίων, τάσεων και επαφών, μία συνειδητά επιλεγμένη ανακατασκευή όψεων του πραγματικού υποκειμένου, προβεβλημένη στον δημόσιο ορίζοντα. Είναι μία σαθρή πολλαπλότητα ικανή να αναπαραχθεί και να κατακερματιστεί επ' άπειρον, ενώ δεν είναι καν αποκλειστική, αφού κάθε χρήστης μπορεί να δημιουργήσει μία εξίσου σαθρή πολλαπλότητα από διάφορους ψηφιακούς εαυτούς/άβαταρ/προφίλ. Η κοινωνική συνοχή της εικόνας του υποκειμένου, κάποτε αυτονόητη ως φυσική παρουσία του εαυτού, διαλύεται μέσα στην ψηφιακή πολλαπλότητα των ψευδο-προσώπων. Έτσι, η παραδοσιακή μεταφυσική του

Υποκειμένου χάνει και το πραγματικό της στήριγμα, την κοινωνική σημασία της συνοχής του ατόμου ως ενιαίας προσωπικότητας.

Η αμφισβήτηση της ατομικής ταυτότητας συνδέεται με την αμφισβήτηση του έθνους, συνδέεται με την αμφισβήτηση της Ιστορίας, συνδέεται με την αμφισβήτηση του Λόγου.

Θα παρατηρήσουμε ότι από αυτές τις τέσσερις μεταφυσικές θέσεις που τώρα κλονίζονται, η **μεταφυσική του Έθνους** και η **μεταφυσική της Ιστορίας** αναφέρονται στο δημόσιο και το συλλογικό. Αναφέρονται δηλαδή στο ποιοι είμαστε. Έχουν να κάνουν με τη θέση της κοινότητας απέναντι στο χρόνο και τη σχέση της κοινότητας με τον χρόνο. Πού είμαστε, πού πάμε.

Η **μεταφυσική του Υποκειμένου** και η **μεταφυσική του Λόγου** αναφέρονται στο ατομικό και το ιδιωτικό. Αναφέρονται δηλαδή στο ποιος είμαι. Έχουν να κάνουν με τη θέση του ατόμου απέναντι στον κόσμο και τη σχέση του ατόμου με τον κόσμο. Τι είναι ο άνθρωπος και τι είναι ο κόσμος.

Η **μεταφυσική του Έθνους** και η **μεταφυσική του Λόγου** έχουν να κάνουν με την ταυτότητα και την ουσία και βρίσκονται εκτός χρόνου, δεν περιλαμβάνουν το χρόνο, προβάλλουν αιώνιες ταυτότητες.

Η **μεταφυσική του Υποκειμένου** και η **μεταφυσική της Ιστορίας** βρίσκονται εντός χρόνου, περιλαμβάνουν το χρόνο και έχουν να κάνουν με τη αιτιότητα και τη διαδοχή, συγκροτούν αιτιακές αλυσώσεις.

Αυτό που συμβαίνει είναι ότι καταρρέουν μία σειρά από βεβαιότητες και κοινωνικές φαντασιακές σημασίες που είχαν συγκροτήσει το κυρίαρχο νεωτερικό κοσμοείδωλο. Μαζί τους καταρρέει και μια σειρά από ψευδείς διαχωρισμούς και ταυτίσεις. Είναι ο ψευδής διαχωρισμός ανάμεσα στο μοναχικό άτομο και την απρόσωπη κοινωνία, τον οποίο καταργεί έμπρακτα το σύγχρονο συλλογικό άτομο, που έχει επίγνωση του συνανήκειν του με τους άλλους και συνδιαμορφώνει την συλλογική Ιστορία αναζητώντας την ατομική του ελευθερία μέσα στην κοινωνική αυτονομία. Είναι η ψευδής ταύτιση του Κράτους με την Εξουσία, της αρχής πως κάποιος άλλος πάντα θα αποφασίζει για το κοινωνικό σύνολο, που αμφισβητείται έμπρακτα από τις προσπάθειες τοπικής άμεσης δημοκρατίας, τα αυτόνομα δίκτυα και τις κοινωνίες οι οποίες αναζητούν πλέον, την αυτοκυβέρνηση. Και δέχονται την πιο βίαιη καταστολή, με τα πιο ισχυρά μέσα, στον πιο άγριο παγκόσμιο ανταγωνισμό στην Ιστορία.

Μπορούμε όμως να διαπιστώσουμε ότι έχουμε μία υπέρβαση, μέσα από την έκπτωση, δύο κεντρικών φαντασιακών κοινωνικών κατηγοριών. Καθώς βιώνουμε την έκπτωση του εθνικού, υπερβαίνεται το εθνικό και συνδέεται πλέον το τοπικό με το παγκόσμιο. Είμαστε ταυτόχρονα εντόπιοι και παγκόσμιοι. Ό,τι συμβαίνει τοπικά, προβάλλεται παγκόσμια και ό,τι προβάλλεται παγκόσμια διαχέεται τοπικά. Δεν υπάρχει αποκομμένος τόπος.

Και επίσης, καθώς βιώνουμε την υπέρβαση των οριζόντιων συνόρων, τα οποία χαρακτήριζαν έναν διεθνή κόσμο, εμφανίζονται νέες, κάθετες κλίμακες. Ο πάλαι ποτέ 'Τρίτος Κόσμος' βρίσκεται στις μητροπόλεις του 'Πρώτου', ο καθένας βρίσκεται ένα βήμα μακριά από την εξαθλίωση.

Καθώς το κοινωνικοϊστορικό συνυφαίνεται και προχωρά με την ανθρώπινη πράξη και την ανθρώπινη δημιουργία, μπορούμε να διακρίνουμε ότι στην αντίπερα όχθη, απέναντι σε κάθε μορφή εκδήλωσης της κρίσης και σε κάθε μορφή σημασιακής κατάρρευσης, διανοίγονται νέες δυνατότητες, αναδύονται νέες σημασίες, αναβιώνουν παλιές αξίες που έδειχναν να έχουν χαθεί κάτω από την επέλαση του ατομικισμού.

Αυτό το οποίο διαπιστώσαμε στα χρόνια τα οποία ακολούθησαν την αυγή του 21^{ου} αιώνα είναι, πέρα από την νεοφιλελεύθερη επίθεση σε όλα τα πεδία των κοινωνικών κατακτήσεων των περασμένων δεκαετιών και την εγκατάλειψη από το Κράτος οποιουδήποτε προστατευτικού ή προνοιακού ρόλου, μία πολύμορφη αντίσταση των κοινωνιών. Μία αντίσταση η οποία δεν διαμορφώνεται με όρους αντι-παραδείγματος, ούτε διαμορφώνεται με όρους αξίωσης κάποιου είδους παροχής, δηλαδή την επιστροφή σε κάποιο κατεστημένο δικαίωμα, αλλά εκδηλώνεται με όρους αυτοθέσμησης, με όρους θετικής αμφισβήτησης του υπαρκτού και με όρους αναζήτησης ενός νέου κοινοτικού νοήματος. Η απογύμνωση των κυρίαρχων σημασιών γίνεται πιο προφανής, και μέσα από την δραστηριότητα των κοινωνικών κινημάτων, μέσα από την ανάδυση πρωτογενών θεσμών άμεσης δημοκρατίας, κοινωνικής αλληλοβοήθειας και τοπικής αυτοκυβέρνησης, ως ένα βαθμό.

Το κενό νοήματος που δημιουργείται από την ερημοποίηση που προκαλούν οι πολιτικές της θεσμισμένης εξουσίας ανοίγει τον χώρο για ένα νέο κίνημα, παγκόσμιο, προς την κοινωνική αυτονομία. Ένα παγκόσμιο κίνημα που δεν θα δεσμεύεται από τα ιδεολογικά κατακάθια που βάρυναν τα προηγούμενα επαναστατικά κινήματα και τα κατέστησαν φορείς των κυρίαρχων σημασιών και αφομοιώσιμα, σαν εναλλακτικές πλευρές της κεντρικής θέσμησης.

Οπότε, διαπιστώνουμε την κρίση της μεταφυσικής του Έθνους που εκδηλώνεται ως κρίση αντιπροσώπευσης και κρίση της διαδικασίας ταύτισης. Απέναντι σε αυτό, η κοινωνία αντιπαραθέτει μορφές άμεσης δημοκρατίας και αυτοθέσμησης. Παγκόσμια δίκτυα αλληλεγγύης που αμφισβητούν την ίδια την εγκυρότητα των επίσημων συνόρων, και τοπικοί κόμβοι ελεύθερων κοινωνικών χώρων και ελεύθερων συλλογικών χρονικοτήτων που αμφισβητούν την ίδια την δικαιοδοσία του Εθνοκράτους.

Είδαμε την κρίση της μεταφυσικής της Ιστορίας που εκδηλώνεται ως κρίση του τέλους της Ιστορίας, ως την έκπτωση της κυρίαρχης αφήγησης, ως κρίση της συνάρθρωσης του κοινωνικού χρόνου με την υποκειμενική χρονικότητα, κρίση της σχέσης προς το παρελθόν και το μέλλον, απώλεια του μέλλοντος και ισοπέδωση του παρελθόντος και φρενήρη παροντοποίηση του δημόσιου χρόνου, ανάλογη προς την ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου, με την έννοια ότι αποτελούν διεργασίες κατάτμησης και ιδιωτικής απόδοσης του κοινού και του συνεχούς. Απέναντι σε αυτό, οι κοινωνικοί αγώνες και τα κοινωνικά κινήματα αντιπαραθέτουν νέες μορφές ελεύθερου δημόσιου χρόνου και ένα άνοιγμα σε ένα δυνατό κοινό μέλλον, μιας αυτόνομης ανθρωπότητας. Απέναντι στην έκπτωση της κυρίαρχης δυτικής ιστορικής αφήγησης της ορθολογικής προόδου και της βαθμιαίας ευημερίας, εμφανίζεται μία παγκόσμια ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών με ορίζοντα την αυτονομία.

Διακρίναμε την κρίση της μεταφυσικής του Λόγου να εκδηλώνεται ως επιβολή της οικονομικής τεχνοκρατίας, τόσο στην επιστήμη, όσο και στην βιοπολιτική διαχείριση της ζωής. Απέναντι σε αυτά, η κοινωνία αντιπαραθέτει την επαναφορά της πολιτικής πέραν του πολιτικού, δηλαδή μία πολιτική ριζικής αμφισβήτησης των θεσμών πέρα από το πλαίσιο που ορίζουν οι μηχανισμοί της ρητής εξουσίας, που έχουν, εξάλλου απονοηματοδοτηθεί.

Και βιώσαμε την κρίση της μεταφυσικής του Υποκειμένου, η οποία εκδηλώνεται ως κρίση των κυρίαρχων πολιτικών οντοτήτων και ως έκπτωση της κεντρικής αφήγησης του μοναχικού ατόμου, το οποίο, αντάρκες και σε διαρκή πόλεμο με όλα τα άλλα υποκείμενα προσπαθεί να αγωνιστεί για την εγωιστική του ικανοποίηση. Απέναντι σε αυτό το κηδεμονευόμενο άτομο, τα κοινωνικά κινήματα αναδεικνύουν το συλλογικό άτομο, το άτομο που ανασυγκροτεί την υποκειμενικότητά του μέσα από την σχέση προς τον άλλο και το οποίο αναγνωρίζει την αυτονομία του άλλου ως προϋπόθεση της δικής του ελευθερίας.

Όμως, για να διακρίνουμε καλύτερα τι είναι το καινούργιο που αναδύεται, όχι μόνο ως αντίσταση, αλλά ως κοινωνική δημιουργία, θα πρέπει να δούμε ποια είναι τα

καινούργια κοινωνικοϊστορικά φαινόμενα της εποχής, δηλαδή καινούργια με την έννοια ότι αποτελούν ανοίγματα σε νέα πεδία και καινούργιους κόσμους που μπορεί να προσφέρουν πιθανά μέσα για μία πιο σκληρή και στενή ετερονομία ή μπορεί να αποτελέσουν ρωγμές προς την αυτονομία.

Αυτό που διακρίνει emphaticά την εποχή μας από τον περασμένο αιώνα είναι σαφώς η οντολογική επανάσταση του Διαδικτύου, την οποία ήδη αναδείξαμε σε σχέση με το υποκείμενο. Η επινόηση του Ιντερνετ, αν το σκεφτούμε καλά, μας δίνει πρόσβαση σε μια νέα όψη του κόσμου, στην όψη ενός νέου κόσμου. Μέσα από το Διαδίκτυο δεν έχουμε μόνο ένα μέσο άμεσης επικοινωνίας, αλλά αποκτούμε νέους τρόπους αντίληψης του κόσμου. Ανάμεσα στο φυσικό επίπεδο της πραγματικότητας και το υποκειμενικό, ας το πούμε σχηματικό έτσι, πεδίο του ανθρώπινου κόσμου εμφανίζεται ένα ψηφιακό πεδίο της αντικειμενοποιημένης σημασίας, ένας κόσμος σημασιακός, εικονοποιημένος πλήρως. Ένας κόσμος ο οποίος προσφέρεται προς άμεση αναπαραγωγή και διασπορά σημασιών, χωρίς να δεσμεύεται οριακά ούτε από υλικά όρια, αλλά ούτε από κάποιου είδους χρονική διάρκεια. Στο βαθμό που η εμφάνιση/παρουσία του είναι πλήρως αυτονομημένη από το υλικό του υπόβαθρο, (σαν δυαδικό σύστημα κυκλοφορίας/επεξεργασίας ηλεκτρονικών σημάτων).

Έτσι ανοίγεται ένα νέο οντολογικό πεδίο εκτός του σώματος/φύσης, όπου η ύπαρξη είναι καθαρός συμβολισμός, που μεταφέρει παγκόσμια νέες σημασίες, φέρει την ασώματη επικοινωνία στο επίκεντρο των ανθρώπινων σχέσεων, διαμορφώνει νέες φαντασιακές ανεδαφικές κοινότητες, οι οποίες έχουν να κάνουν περισσότερο με την μεταφορά σημασιών παρά με την σωματική ανθρώπινη έκφραση. Δημιουργεί νέες προβληματικές του υποκειμένου, δημιουργεί τη δυνατότητα του μοναχικού ατόμου να εκφέρει δημόσιο λόγο ενώ είναι αποκλεισμένο στον ιδιωτικό του χώρο, αλλά δημιουργεί επίσης την δυνατότητα του δημόσιου λόγου να εισβάλλει στο ιδιωτικό χώρο, εγκαθιδρύοντας μια αλληλεπίδραση. Δημιουργεί έναν παγκόσμιο δημόσιο χώρο πέρα από σύνορα και περιορισμού απόστασης, που φέρει νέες σημασίες, πολλές από τις οποίες βλέπουμε να εμπνέονται από τα κινήματα αλληλεγγύης, αλλά και να δημιουργούν κινήματα αλληλεγγύης.

Απελευθερώνεται η πληροφορία, την ίδια στιγμή που η πληθώρα της πληροφορίας και η ταχύτητα της ροής της την καθιστά δυσδιάκριτη και αδιαφοροποίητη. Τεχνικά εργαλεία δημιουργίας και καλλιτεχνίας προσφέρονται σε κάθε χρήστη, ο κάθε ερασιτέχνης αποκτά πρόσβαση στο παγκόσμιο κοινό, την ίδια στιγμή που η μαζικότητα των κυρίαρχων πολιτισμικών τάσεων και η βιομηχανία των εικόνων προσπαθεί να ομογενοποιήσει την καλλιτεχνική έκφραση.

Υπάρχει δηλαδή μία σειρά από καινούργιες προβληματικές που εμφανίζονται με το Ιντερνετ. Και θα μπορούσαν, θεωρητικά, αυτές οι προβληματικές να είναι μονοδιάστατες, να τίθενται με όρους της πολιτιστικής βιομηχανίας.

Όμως, αυτό που διαπιστώσαμε μέσα από τα προσωπικά και συλλογικά μας βιώματα των πρόσφατων χρόνων, ήταν, αντιθέτως, ένα περίεργο φαινόμενο. Μέσα στις κοινωνικές εξεγέρσεις από την Αθήνα, την Τουρκία, τη Βόρεια Αφρική, ως την Συρία, είδαμε την ασώματη επικοινωνία να αποτελεί έναυσμα για την μεταφορά του σώματος στο δρόμο. Είδαμε καλέσματα, τα οποία ξεκίνησαν από το Διαδίκτυο να μετατρέπονται σε κοινωνικούς αγώνες στους δρόμους και μάλιστα με σκληρά συγκρουσιακά χαρακτηριστικά. Είδαμε το βίωμα της ελεύθερης επικοινωνίας και του ψηφιακού ελεύθερου δημόσιου χώρου να ζητείται να πραγματωθεί συλλογικά και στο κοινωνικό.

Μπορεί αυτά να αποτελούν μία εξαίρεση μέσα στον συνολικό όγκο των ιδεών, των προτύπων συμπεριφοράς και των παράνομων συναλλαγών που λαμβάνουν χώρα στο Διαδίκτυο, όμως αυτές οι εξαιρέσεις είναι εντυπωσιακά διαφωτιστικές.

Τώρα, το Διαδίκτυο ήδη είναι ένας κόσμος καθρέφτης του κόσμου, είναι μία ψηφιακή σφαίρα σημασιακής ανάκλασης του πραγματικού, όπου διεξάγεται ένας πόλεμος αντίστοιχος με τον πραγματικό πόλεμο που βιώνουμε στο κοινωνικοϊστορικό μας περιβάλλον. Υπάρχουν κόμβοι στο Ιντερνετ, όχι μόνο μεταφοράς διαφημίσεων ή κοινότητες παιχνιδιών και διάδοσης πολιτισμικών στερεοτύπων, που είναι οι πλέον προφανείς. Δίπλα τους υπάρχουν κόμβοι πολεμικών συρράξεων, και δίπλα τους ακριβώς, αφού δεν έχουν νόημα οι κατηγορίες απόστασης ή γειτνίασης στον ψηφιακό κόσμο, υπάρχουν τεράστια 'υπόγεια' δίκτυα παράνομων συναλλαγών μαύρου χρήματος, λευκής σαρκός, όπλων, οργάνων, οτιδήποτε μπορεί να διακινηθεί. Όπως είναι και η κοινωνία μας, έτσι και το Διαδίκτυο αποτελεί μία επιφάνεια της οποίας το βάθος δύσκολα βλέπουμε, αλλά η οποία επιτρέπει να διαμορφωθούν όλες οι κατάλληλες συναλλαγές οι οποίες συγκροτούν ένα ευρύτερο πλέγμα εξουσιών και σχέσεων πάνω σε αυτό που είναι δημόσιο.

Υπάρχει επίσης το κίνημα του ελεύθερου λογισμικού, ένα κίνημα το οποίο μεταφέρει τη γνώση και ταυτόχρονα μία κριτική της γνώσης. Υπάρχει το κίνημα των Anonymous, το οποίο όπως βλέπουμε μπορεί να προκαλέσει πραγματικά βραχυκυκλώματα στις ροές της κυριαρχίας και να μεταφέρει στον κυβερνοχώρο όχι μόνο μία πράξη αντίστασης, αλλά και μία αίσθηση σύνδεσης και αλληλεγγύης προς τους ευρύτερους κοινωνικούς αγώνες. Δημιουργούνται νέες μορφές συνομάδωσης.

Επιπλέον, μέσα από το Διαδίκτυο εμφανίζεται και μία νέα μορφή του κοινωνικού χρόνου. Διαμορφώνεται για πρώτη φορά ένα κοινό βίωμα παγκόσμιας ιστορικότητας και διαμορφώνονται νέες κατηγορίες βίωσης του υποκειμενικού χρόνου, με την έννοια ότι δημιουργείται μία **συγχρονία** – δηλαδή μπορεί κάποιος για πρώτη φορά να επικοινωνήσει με τον καθένα χωρίς τους περιορισμούς που θέτει ο χώρος ο οποίος θα διαμόρφωνε ένα *ταξίδι*, που θα είχε τον δικό του χρόνο και θα επέβαλλε μία *διάρκεια*, που θα συνυπολογιζόταν στην επαφή, η οποία τώρα είναι άμεση – και μία **διαχρονία** του κοινωνικού – δηλαδή αυτή τη στιγμή μπορεί να έχει κάποιος άμεση εποπτεία των διαθέσιμων ψηφιοποιημένων εικόνων του παρελθόντος- . Διαμορφώνει, τέλος και μια **α-χρονία** των ψηφιακών αντικειμένων, δεδομένων και εικόνων, με την έννοια ότι τα ψηφιακά αντικείμενα καθαυτά δεν υπόκεινται στην χρονική φθορά, ούτε την ιστορική, ούτε την φυσική, ενώ τα ψηφιακά πρόσωπα είναι οιονεί αθάνατα. Σύντομα τα κοινωνικά δίκτυα θα αποτελούν ψηφιακά μαυσωλεία των παρελθουσών γενεών, συνέπεια της λειτουργίας τους ως ψηφιακές εγγραφές της δραστηριότητας των παρόντων.

Όλα αυτά δείχνουν ότι έχουμε μία οντολογική επανάσταση. Ο άνθρωπος δημιουργεί νέους οντολογικούς τόπους, δημιουργεί νέα όντα. Το κοινωνικοϊστορικό είναι δημιούργημα της ανθρώπινης ύπαρξης ως πολιτικής θέσμισης. Το εργαλείο είναι ένα νέο ον μέσα στην Ιστορία του κόσμου. Αλλά αυτή η οντολογική επανάσταση δημιουργεί νέα πεδία συμπλοκής της κυριαρχίας και της απελευθέρωσης, εμφάνισης της κοινωνικής σύγκρουσης σε βαθμό που δεν μπορούσαν να το κάνουν τα προηγούμενα μέσα επικοινωνίας. Δεν έχει σχέση με την τηλεόραση ή τα ραδιόφωνο, τα οποία αποτελούσαν μονοδιάστατες αναπαραγωγές του κλειστού δίπολου ενεργού πομπού-παθητικού δέκτη και αποτέλεσαν προνομιακά μέσα μαζικής προπαγάνδας. Το Διαδίκτυο όμως είναι αναδραστικό, δεν είναι μία παθητικοποιημένη επικοινωνία.

Αυτό το φαινόμενο είναι κάτι καινούργιο και συνυφαίνει μία σειρά από άλλες σημασίες που εμφανίζονται και έχουν να κάνουν με το ζήτημα της επαναφοράς του κεντρικού πολιτικού ερωτήματος, του ποιος αποφασίζει. Η επαναφορά της πολιτικής σαν αξίωση δημοκρατίας συμπύκνωση με την ολοκλήρωση της παγκοσμιοποίησης των οικονομικών υπερδομών και την ολοκλήρωση της παγκοσμιοποίησης του καπιταλιστικού οράματος.

Η πτώση του Τείχους το 1989 σημάδεψε για κάποιους το ‘τέλος της Ιστορίας’, αλλά ήδη το κίνημα των Ζαπατίστας το 1992 σημαδεύει ήδη την επιστροφή της πολιτικής ως πολιτικής της αυτονομίας και με πλανητική μάλιστα απεύθυνση μέσα από τα νεότευκτα παγκόσμια μέσα επικοινωνίας.

Οπότε, εκεί που απλωνόταν η απάθεια και η τεχνικοποίηση του πολιτικού, των θεσμών του Κράτους, το οποίο μετατρέποταν σε Κράτος-επιχείρηση, όπως είναι και τώρα, βλέπουμε την εμφάνιση της πολιτικής της ελευθερίας μέσα από κινήματα τα οποία δεν έχουν σχέση με τις παραδοσιακές συλλογικότητες, συνδικάτα ή κόμματα, ούτε αναζητούν την εφαρμογή ενός έτοιμου σχεδίου μιας άλλης κοινωνίας, αλλά ζητούν το πεδίο, τον ελεύθερο δημόσιο χώρο και χρόνο, το άνοιγμα του πεδίου αυτού που θα επιτρέψει στα άτομα της κοινωνίας να αποφασίσουν τα ίδια για τη ζωή τους.

Είναι κινήματα χωρίς ηγέτες, κινήματα που δείχνουν αποσπασματικά, αλλά τα οποία φέρουν τη δυνατότητα ελεύθερης δικτύωσης και αλληλοσυμπλήρωσης πάρα πολλών πεδίων και τόπων μέσα στο ευρύτερο κοινωνικοϊστορικό, ακριβώς επειδή φέρουν ένα κοινό πρόταγμα, δημιουργούν ένα κοινό νόημα. Και αυτό είναι η αυτοκυβέρνηση. Είναι η αυτοκυβέρνηση δίχως διαχωρισμένη εξουσία, δίχως αντιπροσώπευση, δίχως ηγεμόνες, δίχως ανάθεση.

Και αυτό είναι η απάντηση η οποία υπάρχει στην κρίση και του Εθνοκράτους και της πολιτικής αντιπροσώπευσης, αλλά και του υποκειμένου, το οποίο δυσκολεύεται πλέον να ταυτιστεί με εθνικούς μηχανισμούς κυριαρχίας, όπως γινόταν παλιότερα, όχι μόνο επειδή η προπαγάνδα δεν επαρκεί, όχι μόνο επειδή υπάρχει ήδη το βίωμα ενός ευρύτερου κόσμου, αλλά επειδή οι ίδιοι αυτοί οι μηχανισμοί ζητούν πια να καλύψουν τα πάντα με τίποτα. Αυτό που αφήνουν είναι κενούς αυτοματισμούς στερημένους από το αρχικό τους νόημα και την παλαιά τους βλέψη.

Τα κοινωνικά κινήματα που εμφανίστηκαν ήταν κινήματα έτοιμα να δικτυωθούν. Οι Ζαπατίστας είναι ένα κίνημα που απευθύνθηκε παγκόσμια για να κάνει εμφανή δημόσια την αυτόνομη τοπικότητά του. Είναι κινήσεις που αναδιευθετούν τις σχέσεις ιδιωτικού και δημόσιου, με την έννοια ότι θέτουν έναν ελεύθερο δημόσιο χώρο, ο οποίος να μην ανήκει στο ιδιωτικό κεφάλαιο, να μην ανήκει στο κράτος.

Και επανατοποθετούν σαν ερώτημα την σχέση του ατομικού με το συλλογικό. Το άτομο το οποίο καθυποτασσόταν στη συλλογικότητα, ήταν μία μονάδα σε μία μηχανή, ήταν το πρότυπο του ολοκληρωτικού κόμματος, μοντέλο ενός ολοκληρωτικού κράτους. Όμως το συλλογικό άτομο βασίζεται ακριβώς στην αυτόνομη υποκειμενικότητα. Και ο δημόσιος χώρος και χρόνος που αναζητείται, αναζητείται ακριβώς ως τέτοιος, ικανός να προσφέρει τους όρους ελεύθερης πραγμάτωσης της ατομικής δημιουργίας με αναφορά στη συλλογικότητα. Γι' αυτό

και δεν μπορούμε να βρούμε το Υποκείμενο των κοινωνικών αγώνων αλλά τα υποκείμενα είναι οι συμμετέχοντες στους κοινωνικούς αγώνες.

Είναι το κίνημα των Ζαπατίστας, το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης, τα κινήματα των ιθαγενών, οι εξεγέρσεις των ευρωπαϊκών προαστίων, τα κινήματα για την ενέργεια, το φοιτητικό κίνημα, η εξέγερση του Δεκέμβρη, τα κινήματα των πλατειών, το κίνημα του Occupy, τα εγχειρήματα αυτοδιαχείρισης όπως τα αυτοδιευθυνόμενα εργοστάσια της Αργεντινής, η BIOME της Θεσσαλονίκης, τα δύο χρόνια αυτοδιαχειριζόμενης ΕΡΤ, τα κινήματα τα οποία αναπτύσσονται γύρω από τα κοινά αγαθά και ενάντια στην ιδιωτικοποίηση, οι μαχόμενες αυτόνομες κοινότητες των Κούρδων της Rojava, τα κινήματα που γεννιούνται, τα κινήματα που εξεγέρθηκαν, τα κινήματα που κατεστάλησαν και αντιμετώπισαν την πιο σκληρή βία του κράτους. Ακόμη κι εδώ. Και το θυμόμαστε όλοι. Ότι το κίνημα της άμεσης δημοκρατίας των πλατειών αντιμετώπισε την γυμνή βία του κράτους.

Αυτή η ιστορία δεν έχει τελειώσει και δεν πρέπει να αποσυρόμαστε σε μία αίσθηση ιστορικής παλινδρόμησης ή ιστορικής ήττας, γιατί αυτό το οποίο ηττήθηκε είναι το παραδοσιακό. Το παραδοσιακό το οποίο ηττήθηκε, των κομματικών μηχανισμών και των κρατικιστικών ή συνδικαλιστικών πολιτικών οργανώσεων προσπάθησε να συνδεθεί με τους καινούργιους κοινωνικούς αγώνες θετικά ή αρνητικά, αλλά απέτυχε να τους εκπροσωπήσει, απέτυχε να τους αφομοιώσει και απέτυχε να καλύψει την διάσπαρτη αγωνία που υπάρχει και δεν γνωρίζουμε πώς θα εκδηλωθεί.

Και αυτό που έκανε βαθιά εντύπωση σε όσους από μας μετείχαμε στη μετάβαση των εποχών και θυμόμαστε κάπως την προηγούμενη εποχή, της ασημαντότητας, είναι ότι τα κινήματα τα οποία εμφανίστηκαν έθεσαν από μόνα τους το ερώτημα της πολιτικής απόφασης. Δεν έθεσαν κάποιο απλό ζήτημα συντεχνιακής απολαβής. Βλέπουμε την αποτυχία των απεργιών και βλέπουμε πόσο δύσκολο είναι ένα απλώς οικονομίστικο αίτημα να κινητοποιήσει ευρύτερα στρώματα της κοινωνίας. Γιατί δεν μπορεί πλέον ο οικονομισμός να προσφέρει ένα νόημα.

Οπότε αυτό το οποίο τέθηκε, από κινήματα που κατέβασαν πάνω από εκατό χιλιάδες άτομα στους δρόμους, ήταν ένα ζήτημα νοήματος. Και δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι, παρόλη την κρίση, η μεγαλύτερη εξέγερση δεν προέκυψε για λόγους οικονομικούς, έγινε για λόγους νοήματος, ότι δεν ανεχόμαστε το κράτος να σκοτώνει. Δεν νομιμοποιούμε πλέον, δεν αναγνωρίζουμε αυτό το κράτος. Αυτή είναι η κατάρρευση της μεταφυσικής του Έθνους.

Βέβαια η κατάρρευση της μεταφυσικής κλονίζει τον αφέντη, δεν του αφαιρεί όμως το όπλο. Μπορεί να τον κάνει να χρησιμοποιήσει το όπλο, καθώς το ζήτημα είναι από πού αντλεί την πολιτική του ισχύ. Η Ελλάδα είναι ένα κράτος που αντλεί την ισχύ του όχι από την αποδοχή του λαού αλλά από την στήριξη των παγκόσμιων κέντρων εξουσίας. Όμως δεν είναι τοπική η εξέγερση, δεν είναι τοπικό το φαινόμενο.

Μέσα από όλα αυτά έχουμε την εμφάνιση για πρώτη φορά, πραγματικά και βιωμένα, όχι αφηρημένα και θεωρητικά, μίας παγκόσμιας κοινότητας. Και αυτή η παγκόσμια κοινότητα απλώνεται, γιγαντώνεται, δικτυώνεται, παράλληλα με την επίθεση του κράτους στον κοινωνικό χώρο και του κεφαλαίου στον ατομικό χρόνο. Και εμφανίζεται σε όλα τα κοινωνικά πεδία. Εμφανίζεται στο κοινό έδαφος, το οποίο απελευθερώνουν οι ελεύθεροι κοινωνικοί χώροι, οι ανοιχτές καταλήψεις, οι αυτόνομες κοινότητες. Εμφανίζεται στις σχέσεις αλληλεγγύης και αλληλομάθησης που εμπνέουν τα ελεύθερα δίκτυα των αυτόνομων συλλογικοτήτων. Εμφανίζεται στις σχέσεις στήριξης των τοπικών κοινωνιών προς τους χειμαζόμενους πρόσφυγες και μετανάστες. Εμφανίζεται και το κράτος αποσύρεται και η κοινωνία λαμβάνει τις τύχες της στα χέρια της και εκεί που η κοινωνία αντιμάχεται τις αρπακτικές πολιτικές του κράτους και του κεφαλαίου.

Χτυπιούνται οι ελεύθερες τοπικές αυτοθεσμίες από το Κράτος, όχι επειδή η ύπαρξή τους απειλεί υλικά το Κράτος, αλλά επειδή η παρουσία τους και η δικτύωσή τους απειλεί ευθέως και ριζικά το νόημά του, επειδή ο ελεύθερος δημόσιος χώρος που αναπτύσσεται γύρω τους απειλεί το Κράτος καθώς ανοίγεται πέρα από τη δικαιοδοσία του. Ένα κοινό στα κινήματα και τους αγώνες του 21^{ου} αιώνα είναι ότι όλα θέτουν το ζήτημα του δημόσιου χώρου και του δημόσιου χρόνου. Θέτουν το ζήτημα της αυτοκυβέρνησης σε ένα δημόσιο χώρο όπου ο καθένας θα συμμετάσχει ισότιμα και ελεύθερα, αλλά επίσης με την δραστηριότητά τους δημιουργούν εξαρχής έναν πρωτόλειο δημόσιο χώρο, με την έννοια της συνύπαρξης, της συναλλαγής ιδεών, της επικοινωνίας και του πολιτικού αγώνα. Θα λέγαμε μία πολιτικοποιημένη Αγορά, με την αρχαία έννοια. Αναζητούν όμως έναν δημόσιο χώρο πολιτικής απόφασης, με την πλήρη έννοια, ένα χώρο **άμεσης δημοκρατίας**.

Όλα δείχνουν ότι το διακύβευμα είναι ο δημόσιος χώρος και αυτό σημαίνει ότι είναι και ο δημόσιος χρόνος. Γιατί μία συνέπεια της κρίσης είναι ότι είχαμε περάσει από μία παραγωγική κατανάλωση του δημόσιου χρόνου, δηλαδή το ωράριό μας ήταν το ωράριο της παραγωγικής διαδικασίας. Μετά περάσαμε στην ιδιωτική κατανάλωση του δημόσιου χώρου, με την ιδιωτικοποίηση και τεμαχισμό των κοινωνικών λειτουργιών, και την δημόσια κατανάλωση του ιδιωτικού χρόνου, με το

τηλεοπτικό πρόγραμμα που επέβαλλε μία πλήρη κατάτμηση της καθημερινής χρονικότητας. Αυτά γκρεμίζονται σήμερα μέσα από ένα βίωμα ενός διαφορετικού χρόνου που συνδέεται με την πολιτική πράξη και την συλλογική δραστηριότητα, μέσα από την αμεσοδημοκρατική εμπειρία.

Παγκοσμιότητα. Ελεύθερος δημόσιος χώρος και χρόνος. Άμεση δημοκρατία. Συλλογικό άτομο.

Αυτά είναι τα νέα νοήματα που συνδυάζονται στην ευρύτερη παγκόσμια κίνηση ενάντια στην ετερονομία και τη διαχωρισμένη εξουσία. Ενάντια στην αυθεντία. Ήδη, αυτό το οποίο διαπιστώσαμε είναι ότι τα θεμέλια της αυθεντίας έχουν κλονιστεί. Και φυσικά φαίνεται ότι το κυρίαρχο πολιτικό σύστημα προσπαθεί συνεχώς να αναπλάσει τα θεμέλια της νομιμοποίησής του και να ξαναβρεί ριζώματα στην κοινωνία την οποία απομυζά.

Φαίνεται ξεκάθαρα ότι η κρίση των σημασιών την οποία ζούμε είναι μία μάχη νοήματος, μία μάχη πραγμάτωσης της κοινωνικής και ατομικής αυτονομίας. Όπως κάθε κρίση, είναι ένας *καιρός*, μία ευκαιρία, μία κατάσταση που μας θέτει επιτακτικά το ερώτημα του τι κάνουμε με τις ζωές μας και πώς αποφασίζουμε για το μέλλον.

Μόνο συλλογικά μπορούμε να θέσουμε στις πραγματικές του διαστάσεις αυτό το ερώτημα και πρέπει να βρούμε ελεύθερα και δημοκρατικά τον τρόπο να το κάνουμε αυτό.

Το Φέργκιουσον συνέβη και συμβαίνει μέχρι να μην ξανασυμβεί.

Ένας εμφύλιος χαμηλής έντασης διαδραματίζεται στις μητροπόλεις και τις γειτονιές των Ηνωμένων Πολιτειών, ενώ η πλειοψηφία του πληθυσμού χαζεύει το σόου των επερχόμενων εκλογών που θα φέρουν την Χίλαρι Κλίντον στην προεδρία μετά από την νίκη της επί του Ντόναλντ Τζ. Τραμπ, κατά τις προβλέψεις. Η περσόνα που ονομάζεται Ντόναλντ Τζ. Τραμπ και η πρωτοφανής επιτυχία του αποτελεί απόδειξη της πλήρους απαξίωσης της πολιτικής αντιπροσώπευσης στην ισχυρότερη συνταγματική ‘δημοκρατία’ (republic) του κόσμου. Κατά τη διάρκεια της μισανθρωπικής και ρατσιστικής του καμπάνιας, ο celebrity Ντόναλντ Τζ. Τραμπ, σαν αρχαίος τύραννος, κατάφερε να βάλει τον επίσημο πολιτικό διάλογο του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος κυριολεκτικά στον καβάλο του⁶. Η λαοφιλία του εν έτει 2016 είναι ένδειξη της βαθιάς δυσπιστίας της κοινής γνώμης απέναντι στο κυρίαρχο πολιτικό σύστημα, ακόμη και στην καρδιά της κυριαρχίας.

Η κλίμακα της κοινωνικής ανισότητας έχει γίνει γκρεμός και ζώνες τριτοκοσμικής διαβίωσης επιβάλλονται από την πολιτική στρατηγική του νεοφιλελεύθερου κορπορατισμού και τις οικονομικές διαπλοκές του αμερικάνικου κράτους, τόσο με το μέτωπο των πολυεθνικών και των ιδιωτικών τραπεζών (ανάμεσα στις οποίες και η Κεντρική Τράπεζα), όσο και με το πιο συγκεντρωμένο Στρατιωτικό-Βιομηχανικό σύμπλεγμα, που ακόμη χαράσσει και ορίζει την εξωτερική πολιτική και διπλωματία σε επιλεγμένους τομείς, όπως είναι η Μέση Ανατολή.

Η παραλίγο δημοσιονομική χρεοκοπία (από την κρίση του 2008 αλλά και το fiscal cliff του 2014) αποφεύχθηκε δίχως την ελάχιστη παραχώρηση του μεγάλου κεφαλαίου ή της κατεστημένης εξουσίας προς τον λαό. Αντιθέτως, το περιβόητο Obamacare απέτυχε στον διακηρυγμένο στόχο του, δηλαδή να προσφέρει καθολική υγειονομική κάλυψη, ιδίως στα φτωχότερα λαϊκά στρώματα, ενώ η θεσμική πολιτική εξουσία στα νομοθετικά σώματα επανήλθε στους Ρεπουμπλικάνους, μαζί με την πλειοψηφία στα σώματα του Κογκρέσου το 2015. Σύμφωνα με έρευνες, το 91% των κερδών της ανάκαμψης της οικονομίας των Η.Π.Α. κατέληξε στο 1% του πληθυσμού.

Δεν χρειάζεται να αναφερθούμε στις τρικυμίες της εξωτερικής πολιτικής του Στέιτ Ντιπάρτμεντ που πάντοτε μεταφράζονται σε ναυάγια χωρών και συντρίμια κοινωνιών στο εξωτερικό. Τα ναυάγια και τα συντρίμια βρίσκονται πλέον ορατά σε

---

⁶ Το πρώτο δεκάλεπτο του 10^{ου} Ρεπουμπλικανικού ντιμπέιτ για το προεδρικό χρίσμα ήταν αφιερωμένο στην συζήτηση γύρω από το μέγεθος του πέους του Τραμπ.

κάθε πόλη των ΗΠΑ, ο 'Τρίτος Κόσμος' έχει εγκατασταθεί για τα καλά στο εσωτερικό και εικόνες παιδιών να πεθαίνουν από έλλειψη νερού(!) πολλαπλασιάζονται στις άλλοτε κραταιές βιομηχανικές παραγκουπόλεις. Στο Φλιντ του Μίσιγκαν το νερό είναι δηλητηριασμένο. Τον Μάρτιο του 2016 αποδείχθηκε ότι το ένα τρίτο ολόκληρου του δικτύου των Η.Π.Α. είναι πιθανώς μολυσμένο (!). Το Ντιτρόιτ είναι πια μια αμερικάνικη Κινσάσα, με συνεχείς διακοπές ηλεκτρικού ρεύματος, ελλείψεις φαρμάκων, τροφίμων και νερού, ερημωμένες γειτονιές, διευρυμένη ανομία και επανεμφανιζόμενες επιδημίες. Η Νέα Ορλεάνη δεν ξεθάφτηκε ποτέ από τη λάσπη της Κατρίνα.

Και ενώ η βιομηχανική ραχοκοκαλιά του αμερικάνικου καπιταλισμού εξαρθρώνεται, με την υποδομή να μεταφέρεται σε πιο σύμφορες χώρες φτηνής εργασίας και εργατικής δουλειάς, δίχως τους πολιτικούς και πρακτικούς περιορισμούς του ευρωδυτικού φαντασιακού, με τις επενδύσεις να ανακυκλώνονται σε νέες μορφές τεχνογνωσίας και σε ριψοκίνδυνα στοιχήματα στο χρηματοπιστωτικό καζίνο. Τα χτυπήματα ανοίγουν ρωγμές στην αμερικάνικη κοινωνία, εκεί ακριβώς που έχουν πρόχειρα επιχωματωθεί τα ρέματα που η ίδια η κατεστημένη εξουσία είχε βαθιά σκάψει στο παρελθόν με πολιτικές χειραγώγησης και κοινωνικού διαχωρισμού. Στα ρέματα αυτά ποτέ δεν έπαψε να κυλάει νερό.

Και τώρα που βγήκαν ξανά στην επιφάνεια, ο ρατσισμός χτύπησε ξανά στο Φέργκιουσον και σε μια σειρά από πόλεις, και χτύπησε δολοφονικά με την πλέον θεσμική του μορφή. Με το όπλο του μπάτσου και την απόφαση, όχι του δικαστή, αλλά των ενόρκων, το ρατσιστικό έγκλημα που έχει ποτίσει την αμερικάνικη πολιτική αιώνες πριν την ίδρυση των ΗΠΑ και για αιώνες μετά, εμφανίστηκε πάλι στην κεντρική σκηνή. Η αστυνομία των Η.Π.Α. διέπραξε μέσα στο 2015 περίπου 1.000 δολοφονίες υπόπτων.

Τα σώματα ενόρκων που απελευθέρωσαν τους δολοφόνους όχι μία αλλά σχεδόν όλες τις φορές αποτελούσαν "κατά τύχη" αποκλειστικά από λευκούς. Τα θύματα ήταν στη συντριπτική πλειοψηφία μαύροι. Τις αθώωσεις των μπάτσων ακολούθησαν τεράστιες διαδηλώσεις παντού. Ακολούθησαν νέες αθώωσεις και δολοφονίες αστυνομικών από ανθρώπους του γκέτο. Οι τελευταίοι αυτοδικάστηκαν, καθώς αυτοκτόνησαν ή παραδόθηκαν, όμως δεν αθώωθηκαν. Στην Αμερική του προέδρου Ομπάμα, το προπατορικό αμάρτημα παραμένει το ίδιο. Είναι το σκούρο δέρμα.

«America was built on racism», λέει ο στίχος και η Ιστορία παρέχει άπλετες αποδείξεις για να τον στηρίξει. Από τα στίφη των ανθρώπων που επιβίωσαν από το απάνθρωπο ταξίδι από την Αφρική για να πεθάνουν απάνθρωπα στις φυτείες της ανατολικής ακτής, από τα πλήθη των ιθαγενών που υπέστησαν τη γενοκτονία που καλύπτεται από σιωπή, η οικονομική και πολιτική επέκταση των Ηνωμένων Πολιτειών έχει χρησιμοποιήσει τον ρατσισμό σαν κατεξοχήν πολιτικό εργαλείο ανερυθρίαστα.

Εξαρχής ο ρατσισμός και η ιδεολογία που τον συντροφεύει υπήρξαν πολιτικό εργαλείο και πολιτικός σχεδιασμός της πλουτοκρατικής ευρωπαϊκής ολιγαρχίας που αποικιοκράτησε την Βόρεια Αμερική. Ο Χάουαρντ Ζιν επισημαίνει σαφώς⁷ πως οι ρατσιστικές πολιτικές εφαρμόστηκαν άνωθεν και μάλιστα σχεδιάστηκαν προσεκτικά για να ανατρέψουν τον υπαρκτό κίνδυνο μίας συμμαχίας των φτωχών λευκών, των μαύρων σκλάβων και των αυτοχθόνων ενάντια στη μηχανή του φιλελεύθερου (καταρχάς γαιοκτητικού και εμπορικού) καπιταλισμού που είχε αρχίσει να αλέθει την πλούσια Γη.

Προκαλεί εντύπωση σε εμάς, που έχουμε συνηθίσει να θεωρούμε τον παραδοσιακό αμερικάνικο ρατσισμό, όπως και την προτεσταντική ηθική της εργασίας, σαν οργανικά στοιχεία του αμερικάνικου φαντασιακού, το γεγονός ότι αυτός ο ρατσισμός δεν ξεπήδησε από τις σκοτεινές προκαταλήψεις της αποικιακής κοινωνίας, όπως η προτεσταντική ηθική, που είχε κοινωνικές ρίζες, αλλά επιβλήθηκε άνωθεν, με διατάγματα και νόμους, από την καθεστηκυία ελίτ.

Την ίδια ελίτ που καθυστέρησε ένα τριήμερο την υπογραφή της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας (η αρχική ημερομηνία ήταν για την 1^η όχι την 4^η Ιουλίου, σύμφωνα με τον Τζον Άνταμς) προκειμένου να αφαιρεθεί από το κείμενο η παράγραφος της κατάργησης της δουλείας, που είχε εισαγάγει ο Τζέφερσον, ο ίδιος ιδιοκτήτης σκλάβων, την οποία όμως δεν κατόρθωσε να υποστηρίξει επαρκώς. Οι απόγονοι αυτής της ελίτ φρόντισαν να επιβάλουν, μετά την επίσημη κατάργηση της δουλείας το 1865 με τη λήξη του εμφυλίου ξανά τον αποκλεισμό των μαύρων από τη δημόσια ζωή.

Και, παραδόξως, το κόμμα που εναντιώθηκε στον Αβραάμ Λίνκολν, ιδρυτή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, δηλαδή το Δημοκρατικό κόμμα, που στις αρχές του 1920 παρ' ολίγον να στηρίξει το μέλος της Κου Κλουξ Κλαν ΜακΑντου για πρόεδρο, έγινε το κόμμα που στήριξε τον μαύρο πρόεδρο Ομπάμα, προκειμένου να

---

⁷ Βλ. *Ιστορία του Λαού των Ηνωμένων Πολιτειών*, εκδ. Αιώρα 2009.

προστατευθούν τα συμφέροντα της ελίτ και να κουκουλωθούν οι ρατσιστικοί διαχωρισμοί που δεν έπαψαν ποτέ να είναι κοινωνική πραγματικότητα στους δρόμους και τις γειτονιές και στρατηγικός σχεδιασμός σε γραφεία πίσω από κλειστές πόρτες. Είναι πλέον γνωστό το σχέδιο COINTELPRO του FBI κατά τη δεκαετία του 1960, που ευθύνεται για τη διάσπαση των Μαύρων Πανθήρων, για δεκάδες πολιτικές δολοφονίες και για την οργανωμένη εισροή ναρκωτικών στις γειτονιές μέχρι την οριστική τους γκετοποίηση. Αποτέλεσε χρηματοδοτούμενο πρόγραμμα του επίσημου κράτους (παρότι μυστικό), ακριβώς τη στιγμή που ο Τζον Φ. Κένεντι ανέβαινε στην εξουσία με αέρα παρόμοιο του Ομπάμα.

Το ρατσιστικό έγκλημα ανέβηκε κατά 65% επί προεδρίας Ομπάμα. Το ρατσιστικό έγκλημα απέναντι στους μαύρους, την πιο ολιγομελή από τις μεγάλες κοινότητες στη σημερινή Αμερική, σαφώς πιο ολιγομελή από τους Λατίνους και τους λευκούς. Αποτελεί την άλλη όψη της διακριτικής ενοχής που μοιάζει να διαχέεται και να εκτονώνεται σε μύρια όσα κανάλια του αμερικάνικου πολιτισμού, από την υιοθέτηση του “μαύρου” lifestyle στις μεσοαστικές συνοικίες, μέχρι την εισαγωγή ενός μαύρου Captain America στα κόμικς. Την ίδια στιγμή, τα κανάλια της γνώσης στενεύουν, τα στερεότυπα ανθούν, οι ακροδεξιές οργανώσεις βάσης αυξάνονται και τα σώματα ενόρκων αποφασίζουν να κάνουν σαφές έναν βαθύ, φυλετικού τύπου, διαχωρισμό ανάμεσα στο πραγματικά έγκυρο πολιτικό σώμα και αυτούς που το υφίστανται. Ο διαχωρισμός δεν έπαψε ποτέ, ούτε όταν οι ψήφοι των μαύρων συνοικιών ακυρώνονταν για να εκλεγεί ο Τζώρτζ ‘W’ Μπους, ούτε όταν το νέο κύμα της *blaxploitation* (της σημειωτικής εκμετάλλευσης της στερεοτυπικής εικόνας του μαύρου) ντύθηκε πολιτική περιβολή στο πρόσωπο του Μπαράκ Χουσεΐν Ομπάμα.

Οι δομές του βαθέως αμερικάνικου κράτους, μετά την εκλογή του μαύρου προέδρου, ένωσαν απενοχοποιημένες απέναντι στη μαύρη κοινότητα. Δεν είναι τυχαίο ότι πολλαπλασιάστηκαν εκ δεξιών οι καταγγελίες για «αντίστροφο ρατσισμό», για διακρίσεις απέναντι στη λευκή ολιγαρχία. Φυσικά, και οι λευκοί υφίστανται διακρίσεις, από τις ολιγαρχικές ελίτ, διακρίσεις εκμετάλλευσης, πολιτικού μονοπωλίου, και σκληρής κρατικής βίας, όπως κάθε πληθυσμός παγκοσμίως. Όμως το να είσαι μαύρος στην Αμερική ακόμη συνοδεύεται από αόρατες αλυσίδες.

Όπως δείχνει ο Ζιν, το ρατσιστικό φαντασιακό επιβλήθηκε άνωθεν σε έναν φτωχό θρησκόληπτο λευκό πληθυσμό, για να τον κρατήσουν πειθήνιο και να εκμηδενίσουν τις τάσεις φυγής προς την ελεύθερη Δύση και την γοητεία που ασκούσε η ελεύθερη ζωή των ιθαγενών. Αυτές οι πολιτικές δεν βρήκαν κατευθείαν

πρόσφορο έδαφος, καθώς οι λευκοί φτωχοί, ουσιαστικά ζούσαν υπό μία παρόμοια, αν και όχι θεσμοθετημένη, άρα λιγότερο βαριά, δουλειά. Εντυπώθηκαν όμως με τον Νόμο και τη Βία, όπως με καυτό σίδερο εντυπώνονταν οι τίτλοι ιδιοκτησίας.

Εξίσου, η εξόντωση των αυτοχθόνων υπήρξε επίσημη πολιτική του κράτους, με επιλεγμένες μετακινήσεις και αποικισμούς, με την διεξαγωγή του πρώτου οργανωμένου βιολογικού πολέμου μέσω της κρατικής 'πρόνοιας' και πολιτικές οικονομικής πίεσης και κοινωνικής εξαθλίωσης.

Σήμερα στην Αμερική, τα φλας και η λαμπρή πρόσοψη δεν φτάνουν για να συγκαλύψουν την κοινωνική εξαθλίωση και τον κρατικό ρατσισμό, που έχει διαποτίσει τόσα χρόνια σαν δηλητήριο την εκπαίδευση και το φαντασιακό της πολύχρωμης και θρυμματισμένης αμερικάνικης κοινωνίας. Όμως στους δρόμους, απέναντι στο ρατσιστικό κράτος, τα πλήθη που διαδήλωσαν και ξεσηκώθηκαν δεν ήταν ομοιογενή και μονόχρωμα. Ήταν πανανθρώπινα, από άτομα από κάθε κουλτούρα και τόπο, που συνδέονταν με πολύχρωμα λόγια αλληλεγγύης. Το κοινό όλων αυτών ήταν πως βρέθηκαν ενάντια στο κράτος, αποκλεισμένοι από την εξουσία, υποκείμενοι στους σχεδιασμούς της ολιγαρχίας.

Αυτή η κοινωνία που εξεγέρθηκε μόνο στις αξίες που βρίσκονται στον αντίποδα της κρατικής διαχωριστικής στρατηγικής. Το ριζοσπαστικό, ελευθεριακό φαντασιακό της αμερικάνικης κοινωνίας, με την τόσο πλούσια παράδοση αγώνων, είναι αυτό που αναδύθηκε στους δρόμους και τις πλατείες. Αυτό δεν μπορεί να εκπροσωπηθεί από κανέναν πρόεδρο, και το πραγματικό χάσμα, ανάμεσα στην κοινωνία και το κράτος, δεν μπορεί να γεφυρωθεί παρά μόνο με την ανάδυση της κοινωνικής αυτονομίας και την κατάργηση της γραφειοκρατικής και κεφαλαιοκρατικής μηχανής.

Στο Παρίσι, το πτώμα του Θεού

Με την αυγή του 21^{ου} αιώνα, κάτω από τα συντρίμια των Δίδυμων Πύργων, μία νέα διπολική ρητορική της κυριαρχίας ανασύρθηκε, φτιαγμένη από παλιά υλικά, για να καλύψει το κενό νομιμοποίησης που άφηνε πίσω της η επέλαση της μεταμοντέρνας ασημαντότητας και του καταναλωτικού ατομικισμού.

Οι δύο κυρίαρχοι πόλοι, εξ ορισμού κενοί και αυθαίρετοι, της 'Δύσης' και της 'Ανατολής', που είχαν επενδυθεί με πολιτικό ένδυμα ως πόλοι τάχα αντιπαρατιθέμενων πολιτικοκοινωνικών συστημάτων κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, έμειναν γυμνοί από οποιοδήποτε πραγματικό νόημα. Από τη Ρωσία, μέχρι την Κίνα, την Ινδία και την Ιαπωνία, ένας δυτικότροπος πολιτισμός απλώθηκε, του παγκοσμιοποιημένου χρηματιστηριακού καπιταλισμού και της πληροφορικής ομογενοποίησης, ένα δίκτυο οικονομικών και πολιτισμικών ανταλλαγών που καλύπτει τον κόσμο με μόνες ενοποιητικές σημασίες την απεριόριστη ανάπτυξη και την τεχνο-επιστημονική κυριαρχία. Αυτό το δυτικότροπο παράδειγμα επικυριαρχεί στην επιφάνεια κοινωνιών πολύμορφων και διαφορετικών, στο βάθος των οποίων παλαιότερες φαντασιακές σημασίες, κοινωνικές δομές και λειτουργίες συνεχίζουν να κυριαρχούν τοπικά και περιοχικά.

Όμως μετά το Σεπτέμβρη του 2001, η έκρηξη της Ισλαμικής φονταμενταλιστικής τρομοκρατίας σήμανε μία νέα διαχωριστική γραμμή μεταξύ 'Δύσης' και 'Μη-Δύσης'. Η 'Ανατολή' επινοήθηκε εκ νέου και μετατέθηκε ψυχογεωγραφικά από το εξωτερικό, στο εσωτερικό της 'Δύσης', μιας και το εξωτερικό όριο φάνηκε να εκμηδενίζεται. Η μετατόπιση του γεωπολιτικού πεδίου σύγκρουσης από την Ανατολική Ευρώπη στην Μέση Ανατολή, επιβεβαίωσε την πολιτική ηγεμονία του Ισλάμ.

Αντλώντας πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης ενός μεσσιανικού θεοκρατικού λόγου από τα συλλογικά τραύματα των πληθυσμών της Μ. Ανατολής, τραύματα του παρελθόντος και του παρόντος, το νέο φονταμενταλιστικό Ισλάμ μπόρεσε να επανασυνθέσει τον κεντρικό θρησκευτικό πυρήνα του αραβικού φαντασιακού, που είχε αποδυναμωθεί από την εμφάνιση και κυριαρχία του αραβικού εθνικισμού. Ο τελευταίος, που γιγαντώθηκε μεταπολεμικά στον αντιαποικιακό αγώνα, κατέρρευσε υπό το διπλό βάρος, αφενός της εσωτερικής κοινωνικής πίεσης των καταπιεσμένων

πληθυσμών, αφετέρου της εξωτερικής πίεσης των διεθνών κεφάλαιο-κρατικών συμφερόντων. Όταν τα γεράκια των Η.Π.Α. κατάφεραν το τελικό χτύπημα, γκρεμίζοντας την δικτατορία του Σαντάμ Χουσεΐν, το κενό εξουσίας γρήγορα κατέλαβαν οι ισλαμιστές εμπροσθοφυλακές ενός κινήματος επιστροφής στην θεοκρατική παράδοση. Οι εύθραυστες διεφθαρμένες κυβερνήσεις μαριονέττες που εγκατέστησαν οι Η.Π.Α. δεν κατάφεραν ποτέ να ριζώσουν στις τσακισμένες τοπικές κοινωνίες που έγιναν μήτρες ανάδειξης ριζοσπαστικών φονταμελιστικών κινημάτων.

Και τι έγινε με την Αραβική Άνοιξη του 2011-12; Πού είναι αυτά τα εκατομμύρια που ζητούσαν μια ελεύθερη κοινωνία; Πού βρίσκονται αυτοί σε μία σύγκρουση μεταξύ της θεοκρατίας και της στρατοκρατίας; Δυστυχώς, για ακόμη μια φορά φαίνεται πως και η αραβική εξέγερση εξαρχής μπήκε κάτω από το παραμορφωτικό κάτοπτρο μίας νέας μεταφυσικής της επανάστασης. Την μεταφυσική των κινημάτων.

Μεταφυσική που συνίσταται στην απογύμνωση των κινημάτων από το κοινωνικοϊστορικό τους πεδίο, προκειμένου να φανεί ξεκάθαρη η κοινή τους υπόσταση, να δεθούν οι ιστορικοί τους κόμβοι σε ένα ορθολογικό νήμα που να συνδέει σημασιακά την Αίγυπτο με την Τυνησία και την Κωνσταντινούπολη με την Αθήνα. Κι έτσι, όλα τα στοιχεία που απηχούν τις διαφορετικές φαντασιακές και σημασιακές θεσμίσεις των εκάστοτε κοινωνιών χάθηκαν στο φόντο, σαν δευτερεύουσες ποιότητες πίσω από τη λάμψη της πρωταρχικής ποιότητας της εξέγερσης καθ' εαυτής. Το αραβικό αίνιγμα ταυτίστηκε με την δυτική αποσάθρωση με συνέπεια η κατεξοχήν αποτυχία των εξεγέρσεων στην Μέση Ανατολή να συσκοτίσει το μέλλον μας.

Όπως κάθε μεταφυσική, έτσι και η μεταφυσική των κινημάτων, απλοϊκή με τη σειρά της, αποτελεί μία λανθασμένη επίκληση. Μία επίκληση στην κοινή υπόσταση και ουσία όλων των ανθρώπινων κοινωνιών, η οποία καταλήγει απαραίτητη προϋπόθεση μίας κοινής απελευθέρωσης. Στη μηχανική των θεσμών και τη μικροφυσική της εξουσίας, διπλά αφαιρετικές θεωρήσεις επί χάρτου, η Ιστορία φαντάζει μία ακόμη πανουργία του λόγου, μία παγίδα των αόρατων εξουσιαστικών φαντασμάτων που караδοκούν κάθε θέσμιση, μία αποτυχία των κινημάτων που μεταφράζεται με όρους δυναμικής των θεσμών. Και αδυνατούν οι μηχανικές αυτές να εξηγήσουν, το πιο απλό πράγμα, πώς δηλαδή επιβλήθηκε η πολιτική εξουσία των μουσουλμάνων πάνω σε κοσμικές και μη θρησκευτικές εξεγέρσεις. Γιατί αυτή η πολιτική εξουσία είναι το επίμαχο.

Κι αν δούμε πιο προσεκτικά, θα καταλάβουμε πως με τις εξεγέρσεις του αραβικού κόσμου μας συνδέουν τα αρνητικά συνθήματα, η αντίσταση σε μία δικτατορική εξουσία, όμως δεν έθεσαν το ζήτημα μίας ρητής αυτοθέσμησης ούτε καν θεωρητικά. Αυτό τέθηκε αργότερα, εν μέσω του συριακού εμφυλίου, από τις αυτόνομες κοινότητες της Rojava.

Οι μοναδικοί οργανισμοί που όρμησαν να καταλάβουν το κενό εξουσίας μετά την πτώση του Στρατού ήταν οι μονολιθικές δομές του Ισλάμ γιατί αυτοί είναι οι μοναδικοί συνεκτικοί φαντασιακοί πυρήνες κυριαρχίας. Γιατί είναι μάλιστα ισοδύναμοι σαν πόλοι ενός κλειστού εξουσιαστικού δίπολου, ο ένας παραπέμπει στον άλλο, το Ισλάμ είναι στρατός και ο στρατός γίνεται θρησκεία. Ο λαός δεν νοείται ως πόλος εξουσίας, γιατί δεν υπάρχει η δυτική θεμελίωση της εξουσίας στο λαό. Η εξουσία πηγάζει από το Θεό ή την Ισχύ. Και εκεί επιστρέφει. Η εμμενής ετερονομία της ισλαμικής κοσμοθεώρησης τρέφει την καπιταλιστική ετερονομία και την νοηματοδοτεί μεταφυσικά και απλοϊκά.

Παρόλες τις ρητορικές, αυτό που κραδαίνουν ως έμβλημα οι φονταμενταλιστικές ισλαμικές οργανώσεις δεν είναι ο λόγος του Θεού, αλλά το πτώμα του Θεού. Παρόλη την επίκληση μιας φανταστικής παράδοσης περί ισλαμικού χαλιφάτου, η σύγχρονη ισλαμική τρομοκρατία δεν είναι φαινόμενο που προηγείται, αλλά που έπεται του θανάτου του Θεού. Η εκστρατεία της φρίκης που απλώνεται μέσα στις δεκαετίες, από τη Νέα Υόρκη το 2001, ως το Παρίσι του 2015 (το Παρίσι που χτυπήθηκε και τον Γενάρη, στο Σαρλί-Εμπντό) και τις Βρυξέλλες του Μαρτίου του 2016, η εκστρατεία τρόμου της Αλ Κάιντα και του ISIS βασιζέται και χρησιμοποιεί τα μέσα του μοντέρνου δυτικού κόσμου που υποθετικά πολεμούν. Οι ίδιες οι οργανώσεις συμμετέχουν κανονικά στα υπόγεια δίκτυα οικονομικών συναλλαγών, στο εμπόριο όπλων, λευκής σαρκός, πετρελαίου και αρχαιοτήτων με τους δυτικούς συνεργάτες τους, χωρίς συνειδησιακό ή θρησκευτικό πρόβλημα. Γνωρίζουν να χρησιμοποιούν το Ίντερνετ και να προσελκύουν συνεταιίρους και πελάτες.

Η επίκληση του Κορανίου και του Ισλάμ αποτελεί το αναγκαίο συμπλήρωμα δικαίωσης και ταυτόχρονα το κεντρικό ενωτικό νόημα, μα είναι ένα νόημα απονεκρωμένο, κενό και ιστορικά στείρο, όπως όλα τα παραδοσιακά νοήματα μέσα σε έναν κόσμο με διαρκώς επιταχυνόμενο παρόν. Ο Θεός δεν είναι πλέον ούτε Κύριος, ούτε Λόγος, όπως κατά καιρούς υπήρξε στην αξιωματική βάση των κυρίαρχων φαντασιακών σημασιών. Ο Θεός είναι Θέαμα. Και ως Θέαμα τον χρησιμοποιούν, το αποτρόπαιο θέαμα των αποκεφαλισμών και ο υπολογισμένος

μηδενισμός της ισοπέδωσης. Ως Θέαμα ο Θεός βοηθά την μηχανή του ISIS να απλώνεται σε κερδοφορία και ανθρωποθυσία και να φτάνει μέχρι την καρδιά της Ευρώπης, απλώνοντας τον τρόπο που κυοφορεί και στους πληθυσμούς των περιοχών όπου κυριαρχεί.

Η εγκατάλειψη των προηγούμενων μορφών πάλης και η επανεμφάνιση του ανθρωπολογικού τύπου του μάρτυρα- καμικάζι αποτελεί ένδειξη της υπερδιόγκωσης της σημασιακής απόδοσης της αυτοθυσίας, η οποία είναι πράξη εκμηδένισης-θανάτωσης του Εγώ που συνδέεται με μία υπερφυσική φανταστική διασφάλιση αιωνιότητας. Είναι, όπως και ο φασισμός, μία εκμηδένιση του Εγώ μπροστά στο Απόλυτο της Εξουσίας. Η εσωτερική συσσωρευμένη απελπισία εξωτερικεύεται εκρηκτικά μεταφέροντας την εσωτερική κόλαση στον εξωτερικό κόσμο ως διπλό τρόπο, τρόπο καταστροφής και αυτοκαταστροφής.

Οι κοινωνίες στις οποίες κυριαρχούν οι Ισλαμιστές είναι και αυτές θύματα της εκστρατείας φρίκης. Η βίαιη επιβολή του Νόμου της Σαρία με χιλιάδες εκτελέσεις, σε κοινωνίες πρόσφατα τσακισμένες από έναν ασυμμέτρο πόλεμο, αντανάκλα αντίστροφα την εσωτερικοποίηση κάθε εξωτερικού διαχωρισμού, τον κατατεμαχισμό των κοινωνιών στο όριο της έντασης μεταξύ παγκοσμιοποίησης και τοπικότητας.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ενώ οι αραβικές εξεγέρσεις στις περισσότερες περιοχές τουλάχιστον εκτόπισαν τα καθεστώτα, στη Συρία το έργο παίχτηκε και παίζεται διαφορετικά, από το 2011 μέχρι σήμερα. Εξαρχής, το καθεστώς του Μπαρ Αλ Ασάντ επιτέθηκε στο λαό που εξεγέρθηκε εναντίον του με όλα τα διαθέσιμα όπλα. Γρήγορα η βίαιη καταστολή της εξέγερσης οδηγήθηκε σε σφαγή και εμφύλιο.

Η κοινωνία της Συρίας που εξεγέρθηκε άρχισε να συμπιέζεται ανάμεσα σε διεκδικήσεις περιοχικότητας διαφόρων πολεμάρχων. Γρήγορα, τα μέτωπα θρυμματίστηκαν σε τοπικές συγκρούσεις και η κοινωνία άρχισε την μαζική έξοδο κατά εκατομμύρια. Το ISIS προέλασε γρήγορα από τα ανατολικά, ακολουθώντας την γραμμή των πετρελαιοπηγών. Γρήγορα, με την εκστρατεία φρίκης και τη μεταφορά της ενδοϊσλαμικής διαμάχης για κυριαρχία ανάμεσα στον Σαουδαραβικό Οίκο και το Ιρανικό τόξο (ο πρώτος στηρίζει το ISIS και τις θυγατρικές του, το δεύτερο τη Χεζμπολάχ και τους θύλακές της), οι Η.Π.Α. και η Ε.Ε. εισήλθαν στην Συρία. Η αυτονόμηση και επέκταση της Ρωσικής επιρροής έφερε και τους Ρώσους, στο πλευρό του Ασάντ. Η συμφωνία Η.Π.Α. – Ιράν φάνηκε να γέρνει την πλάστιγγα υπέρ των Δυτικών, όμως φανέρωσε το αγκάθι του Ισραηλινού κράτους. Το κουβάρι μετατράπηκε σε ωρολογιακή βόμβα.

Η συμφωνία της 11^{ης} Φεβρουαρίου 2016 για κατάπαυση του πυρός εκφράζει την θέληση της αμερικάνικης προεδρίας του Ομπάμα να λύσει το Συριακό αποδεχόμενη την παρουσία του Ασάντ ως υποχείριο των ρωσικών συμφερόντων και την διάθεση της Ρωσίας να δεχτεί την τριχοτόμηση της Συρίας και την γειτνίαση του προτεκτοράτου τους με ένα ανεξάρτητο κουρδικό κράτος υπό Ατλαντική επιρροή. Τα συμφέροντα του Ιράν διατηρούνται ισχυρά βάσει της συμφωνίας, αλλά θίγονται σίγουρα οι στρατηγικοί σχεδιασμοί τόσο του Ισραήλ όσο και της Τουρκίας, που δεν μπορούν να αποδεχθούν την αποτυχία των στρατηγικών προσπαθειών δεκαετιών. Η απομόνωση της Τουρκίας θέτει το ερώτημα της στρατηγικής συνοχής του NATO ακόμη μια φορά.

Το διαφαινόμενο κουρδικό κράτος είναι ένα ερώτημα, τόσο εξωτερικά, εν σχέση προς τις ευρύτερες διακρατικές ισορροπίες της Ανατολής, όσο και εσωτερικά, εν σχέση προς τις αυτόνομες κοινότητες της επαναστατημένης Rojava που αξιώνουν άμεση δημοκρατία δίχως κράτος. Η συμφωνία μοιάζει καταδικασμένη να καταπατηθεί και η Μέση Ανατολή, κληρονόμος του παλαιού Ανατολικού ζητήματος που έθεσε το κενό που άφησε η πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που δεν καλύφθηκε ποτέ επαρκώς, μοιάζει καταδικασμένη στην ανακυκλώσιμη ανομία των εφήμερων τοπικών ηγεμονιών. Ο περιορισμός του ISIS είναι πολύ μικρότερος από το ρίσκο των εύθραυστων ισορροπιών των μεγάλων διακρατικών συνασπισμών και των ανεξέλεγκτων κρατικών ολιγαρχιών.

Η αλυσιδωτή συριακή έκρηξη έφερε ένα τεράστιο κύμα προσφύγων, μία βίαιη μετακίνηση των ανθρωπίνων πληθυσμών πρωτοφανούς μεγέθους, που διαρρηγνύει και επαναπροσδιορίζει ότι απέμεινε από τις παραδοσιακές ταυτότητες και σημασίες, επαναφέρει το νόημα της κοινωνικής αλληλεγγύης στις ρίζες του κοινωνικού φαντασιακού και γιγαντώνει το χάσμα μεταξύ κρατικών μηχανισμών και κοινωνικής ροής με ρυθμούς καθημερινούς. Αυτό το τεράστιο κύμα ανθρώπων είναι που πραγματικά παγκοσμιοποίησε την Συριακή κρίση και έσπασε τα στεγανά της ‘τοπικής σύγκρουσης’.

Η αναβάθμιση της Συριακής κρίσης οδηγήθηκε από την επέκταση της φρίκης. Αυτή η επέκταση αποτελεί και την στρατηγική και τακτική επιλογή του ISIS για την επέκταση αλλά και θεμελίωση της κυριαρχίας του στις περιοχές που ελέγχει. Τα χτυπήματα στο Παρίσι αποτελούν κλιμάκωση αυτής της στρατηγικής που απευθύνεται ταυτόχρονα εκτός και εντός, εκτός, στις Δυτικές δυνάμεις και κοινωνίες τους, εντός, στο ενδο-Ισλαμικό πεδίο συμφερόντων και τους υποταγμένους πληθυσμούς, εκτός, στην παγκόσμια κοινωνία που αναπαράγει την εικόνα και το σοκ

της φρίκης μέσω του διαδικτύου, καθιερώνοντάς την, εντός, στη ψυχή του κάθε τζιχαντιστή που βιώνει το μέλλον του μέσα στην εκμηδένιση των 'αδελφών του'. Τα χτυπήματα θολώνουν τις ίδιες της σημασίες 'εντός' και 'εκτός', τις κάνουν ανταλλάξιμες, μεταφέρουν τον εξωτερικό πόλεμο στο εσωτερικό, χωρίς όμως να αμφισβητούν τα φαντασιακά σύνορα μεταξύ τους.

Το ISIS με την στρατηγική της φρίκης ταυτόχρονα οριοθετεί την περιοχή επιρροής του και αποδιοργανώνει την οριοθέτηση του πολέμου, αναβαθμίζοντας την τακτική της Αλ Κάιντα με θεαματικούς όρους. Οχυρώνει τα σύνορα των κοινωνιών και ταυτόχρονα διασπείρει την βία πέραν κάθε συνόρου, στην παγκόσμια καθημερινότητα. Είναι εύλογο οποιαδήποτε πολιτική ιδεολογία ή στάση τρέφεται από τον αποκλεισμό και τη βία να ενδυναμωθεί όταν οι όροι του παιχνιδιού μετατρέπονται σε όρους αποκλεισμού και βίας. Τα χτυπήματα των Ισλαμιστών τροφοδοτούν τις φιλοδοξίες των ρατσιστών και ακροδεξιών από την άλλη πλευρά γιατί κάθε πολιτική του τρόμου είναι επικοινωνιακή και αλληλοσυμπληρωματική.

Το ζήτημα είναι να βρεθεί μια άλλη όψη, ένα θετικό νόημα, η θέσμιση μίας νέας, εξουσίας της κοινωνίας μέσα από αμεσοδημοκρατικές κοινότητες. Δεν είναι μια ευχολογία, είναι το άλλο νόημα που ξεπήδησε από την Συριακή κρίση, από την ανάδυση των ελεύθερων, αυτόνομων κοινοτήτων της Rojava. Οι μαχητές τους ήταν αυτοί που σταμάτησαν την επέλαση του ISIS, που έδειξαν έναν άλλο δρόμο ενάντια στη βαρβαρότητα, αυτοί που βομβαρδίζονται από όλες τις πλευρές, γιατί ανοίγουν ένα παράθυρο σε έναν άλλο κόσμο. Είναι μία πραγματική απειλή για κάθε κατεστημένη εξουσία.

Φανέρωσε πως οι πλέον μονολιθικές κοινωνίες πλέον ραγίζουν, πως οι κλειστές κοινότητες γκρεμίζουν τα τείχη τους, πως οι σημασίες της ελευθερίας διαπερνούν τα πλέον στεγανά φαντασιακά σύνολα και διαποτίζουν νέες εξεγέρσεις. Πράγματι, η ίδια η δυνατότητα ανάδυσης ενός τέτοιου κινήματος είναι καινοφανής και μας αφορά άμεσα.

Εδώ τίθεται το ζήτημα των θεσμών, όχι απλώς ως θεσμών, αλλά ως θεσμών αυτονομίας, με περιεχόμενο αυτονομίας, ως πολιτικές εκφράσεις του αυτεξούσιου και της ελευθερίας κάθε ανθρώπου. Η μορφή των θεσμών αυτών και η διαρκής τους επαναθέσμιση είναι μία δημιουργική διαδικασία που δεν αποκρυσταλλώνεται παρά μόνο στην πραγματικότητα. Αν υπάρχει κάτι ενάντια στην βαρβαρότητα του ISIS, αυτό βρίσκεται εκεί, στον αγώνα των ελεύθερων κοινοτήτων, για ένα νέο έκκεντρο νόημα της ελευθερίας ενάντια σε κάθε σκοταδισμό.

Η αμοιβαία βαρβαρότητα

«Η εποχή μας είναι διαφωτισμένη, κι αυτό σημαίνει ότι η γνώση που έχει αποκτηθεί και εκλαϊκευθεί επαρκεί για να τεθούν ορθά τουλάχιστον οι πρακτικές αξίες μας. Το πνεύμα της ελεύθερης έρευνας έχει διαλύσει τις λανθασμένες πεποιθήσεις που για καιρό εμπόδιζαν την πρόσβαση στην αλήθεια και έχει υποσκάψει το έδαφος όπου ο φανατισμός και η εξαπάτηση ύψωναν το θρόνο τους. [...] Γιατί λοιπόν παραμένουμε ακόμη βάρβαροι;»

Αυτό το ερώτημα έθεσε ο Φρ. Σίλερ (Friedrich Von Schiller, 1759-1805), στις επιστολές του «*Περί της Αισθητικής Παιδείας του Ανθρώπου*», το 1795. Το ερώτημα αυτό αντηχεί μέχρι τον καιρό μας, τώρα που μπήκαμε σε μια νέα εποχή, μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις του ISIS την 13^η Νοέμβρη στο Παρίσι και την 22^η Μαρτίου στις Βρυξέλλες.

Ήδη, τόμοι ολόκληροι έχουν γραφτεί για τα αίτια και τις συνέπειες της θηριωδίας. Οι περισσότερες αναλύσεις, και από τα «αριστερά» και από τα «δεξιά» μοιράστηκαν και αναπαρήγαγαν την αυθαίρετη και τετριμμένη διάζευξη Δύσης – Ανατολής ως αντίθεση μεταξύ «Διαφωτισμού» και «Σκοταδισμού». Πολλοί αρθρογράφοι επικαλέστηκαν τη «νεωτερικότητα», άλλοι τη «μετανεωτερικότητα» (έναν εντελώς κενό όρο) ως πλαίσιο της κτηνωδίας. Από τα «αριστερά», κάποιες αναλύσεις έφτασαν μέχρι τη διατύπωση του διαχωρισμού μεταξύ ορθολογικότητας και φονταμενταλισμού, ενώ οι περισσότερες πελαγοδρόμησαν στην προσπάθεια να απარიθμήσουν ισοδύναμα από την δυτική Ιστορία, ώστε να περισώσουν τον «αντιμπεριαλιστικό» εξηγητικό λόγο.

Όμως, από όλα αυτά, είναι οι ακροδεξιές αναλύσεις που υλοποιούνται γοργά σε θεσμικές αποφάσεις των ευρωπαϊκών κρατών. Πίσω από την επίκληση της «*Διαφωτιστικής παράδοσης*» και των «*αξιών της νεωτερικότητας*», οι κυβερνήσεις της Δύσης αντέδρασαν εφαρμόζοντας το σιδηρούν προσωπίο τους.

Έκτακτες κρατικές εξουσίες και περιστολή ατομικών ελευθεριών συνοδεύουν το καθεστώς έκτακτης ανάγκης που επιβλήθηκε από το Γαλλικό Κράτος με απόφαση της Εθνοσυνέλευσης και της Γερουσίας. Απαγόρευση διαδηλώσεων, ουσιαστική κατάργηση του οικιακού ασύλου, κράτηση δίχως απαγγελία κατηγοριών ή δίκη, είναι

μερικά από τα μέτρα που θεσπίστηκαν, ενώ ο στρατός κατέβηκε στους γαλλικούς δρόμους, οι έλεγχοι επεκτάθηκαν και σε Ευρωπαίους πολίτες και τα σύνορα κλείνουν για τους πρόσφυγες. Η Ευρώπη-Φρούριο, εφιαλτικό όραμα ναζιστικής έμπνευσης, φαίνεται να πλησιάζει και οι τοίχοι είναι εσωτερικοί.

Το νέο γαλλικό αλλά και ευρωπαϊκό κρατικό δόγμα διατύπωσε ξεκάθαρα ο Γάλλος πρωθυπουργός Μανουέλ Βαλς με τη φράση: «*Υψιστη ελευθερία είναι η ασφάλεια*». Άραγε αυτή η φράση ανήκει στην «δυτική διαφωτιστική παράδοση»; Ή μήπως ανήκει η εκ διαμέτρου αντίθετη προειδοποίηση του Βενιαμίν Φρανκλίνου, πως: «*Όποιος ανταλλάσσει την ελευθερία για την ασφάλεια, δεν αξίζει τίποτα από τα δύο*⁸»;

Αλλά ας επιστρέψουμε 220 χρόνια πίσω, στο αρχικό ερώτημα, στο ιστορικό επίκεντρο αυτής της «*διαφωτιστικής παράδοσης*», στο απόγειο της κοινωνικής και τεχνο-βιομηχανικής επανάστασης της νεωτερικότητας, στο 1795.

Εκείνη την χρονιά, η μετεπαναστατική Γαλλία έβγαινε από την σκιά της γκιλοτίνας και της Τρομοκρατίας των Ιακωβίνων με την ψήφιση του Συντάγματος που καθιέρωνε την εξουσία του Διευθυντηρίου, επισφράγιζε την απόσυρση του επαναστατημένου και ύστερα τρομοκρατημένου λαού από το ιστορικό προσκήνιο και άνοιγε την πόρτα για την αυτοκρατορική δικτατορία του Ναπολέοντα. Η εποχή των Ευρωπαϊκών ιμπεριαλισμών ανέτελλε, ενώ στις Η.Π.Α. το δουλεμπόριο ανθούσε. Τα θεμέλια του ψευδοεπιστημονικού ρατσισμού, που έμελλε να στοιχειώσσει την ακαδημαϊκή σκέψη επί έναν αιώνα, είχαν ήδη μπει (το πρόβλημα της κοινής ή διαφορετικής καταγωγής των φυλών απασχολούσε και τον Βολταίρο). Όμως, ήδη είχαν συμβεί και οι μεγάλες επαναστάσεις, οι Διακηρύξεις των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, η κατατόμηση του Βασιλιά, το γκρέμισμα της θρησκευτικής αυθεντίας. Το ερώτημα του Σίλερ δεν ήταν απλό.

Ο ίδιος ο Σίλερ, για να δώσει μία απάντηση, έσπασε την χομπσιανή διχοτόμηση της ανθρώπινης Ιστορίας μεταξύ «άγριας κατάστασης» και «πολιτισμού» σε τρεις ανθρώπινες καταστάσεις. Στην «άγρια κατάσταση» αντιπαραθέτει τη «βαρβαρότητα», που συμπλέουν με τον «πολιτισμό». «*Τώρα, ο άνθρωπος μπορεί να αντιτεθεί στον εαυτό του με δύο τρόπους: είτε σαν άγριος, όταν τα αισθήματά του επιβάλλονται στις αρχές του· είτε σαν βάρβαρος, όταν οι αρχές του καταστρέφουν τα αισθήματά του*», γράφει στην *Τέταρτη Επιστολή*.

---

⁸ B. Franklin, *Apology for Printers*, Massachusetts, 1730

Στην «άγρια κατάσταση» οι άνθρωποι κυριαρχούνται από τα πάθη τους και τις επιθυμίες τους, δεν έχουν ιδανικά και συγκρούονται μεταξύ τους. Είναι το καθεστώς όπου κυριαρχούν οι ορμές. Συνηθίζουμε να ταυτίζουμε αυτήν την κατάσταση με την βαρβαρότητα, όμως έχει μεγάλη σημασία να παρακολουθήσουμε την Σιλεριανή διάκριση. Γιατί, όπως καταλαβαίνουμε, η βαρβαρότητα είναι το αντίθετο, εκεί όπου τα αφηρημένα ιδανικά κυριαρχούν με την αυθεντία τους επί των παθών και τα καταστρέφουν. Οι βάρβαροι υποτάσσονται σε είδωλα και απόλυτες ιδέες, χωρίς να τις αμφισβητούν. Θα λέγαμε, υποτάσσονται στην μεταφυσική της ετερονομίας.

Ή, καλύτερα, στην ετερονομία της μεταφυσικής.

«Ικανοποιημένοι αν οι ίδιοι μπορούν να αποφύγουν την σκληρή δουλειά του στοχασμού, οικειοθελώς εγκαταλείπουν σε άλλους την διαφύλαξη των σκέψεών τους. Και αν συμβεί και ευγενέστερες ανάγκες ταραξούν την ψυχή τους, αγκιστρώνονται με άπληστη πίστη στις φόρμουλες που το κράτος και η εκκλησία διατηρούν για τέτοιες περιπτώσεις.»⁹

Μπορούμε να κατανοήσουμε καλά τη βαρβαρότητα της εκκλησίας, την θρησκευτική ετερονομία και τον τυφλό φανατισμό που συνοδεύουν τις ρητά *Ιερές* φαντασιακές σημασίες, όμως η βαρβαρότητα που περιγράφει ο Σίλερ δεν εξαντλείται στις θεολογικές πεποιθήσεις. Η βαρβαρότητα ορίζεται ως η τυφλή προσκόλληση σε ιδεώδεις αρχές και αυτές οι αρχές μπορούν να είναι ορθολογικού χαρακτήρα, όταν οι απόλυτες ιδέες, παρότι ουσιαστικά αυθαίρετες, διεκδικούν την ορθολογική αυθεντία.

Επιβάλλονται ως ηγεμονία του Ορθού Λόγου, ο Λόγος αυτονομείται από την κοινωνία και γίνεται ηγεμονικός. Για τον Σίλερ η βαρβαρική κατάσταση αντιστοιχεί στην *Vernunftstaat*, την ορθολογική κατάσταση¹⁰. Το φιλελεύθερο κράτος που κυριαρχείται από απόλυτα ορθολογικούς κανόνες, το «ορθολογικό κράτος» του Καντ, δεν είναι το ιδανικό του πολιτισμού, αλλά η νεωτερική μορφή του βαρβαρισμού. Αυτή η βαρβαρότητα δεν ανήκει σε κάποιο απώτερο παρελθόν, ούτε άλλωστε και η «αγριότητα», αλλά πραγματώνονται στον πολιτισμό του παρόντος, στους θεσμούς και το σύστημα της διαχωρισμένης εξουσίας :

«Η κουλτούρα, αντί να μας απελευθερώνει, μόνο αναπτύσσει, καθώς προχωρά, νέες ανάγκες, τα φυσικά δεσμά στενεύουν γύρω μας, έτσι ώστε ο φόβος

⁹ Από την Όγδοη Επιστολή.

¹⁰ Βλ. Ι. Berlin, *Οι Ρίζες του Ρομαντισμού*.

της απώλειας καταστέλλει και την πιο διακαή παρόρμηση για βελτίωση και τα αξιώματα της παθητικής υπακοής θεωρούνται η μεγαλύτερη σοφία της ζωής.»¹¹

Το βαρβαρικό στοιχείο ως στοιχείο της νεωτερικής κοινωνίας είναι ακριβώς η κυριαρχία των κατεστημένων κοινωνικών φαντασιακών σημασιών, η τυφλή υποταγή στις αφηρημένες κοινωνικές νόρμες¹². Το «Κράτος του Λόγου» που διεκδικούν από διαφορετικούς δρόμους και οι χεγκελιανοί και οι καντιανοί και που είναι το ιδανικό και της φιλελεύθερης και της σοσιαλιστικής γραφειοκρατίας, είναι Βαρβαρότητα. Ας το ξαναγράψουμε:

Ο ηγεμονικός Λόγος είναι ο βάρβαρος Λόγος.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η κριτική στη νεωτερικότητα, αποτελεί ήδη κομμάτι της νεωτερικότητας, πολύ καιρό προτού εμφανιστεί ο Νίτσε και οι επίγονοί του, δύο αιώνες πριν ο Φουκώ διαπιστώσει πως:

«Για να πούμε τα πράγματα και με τρόπο επίσημο: η Δύση, η οποία- από την εποχή της ελληνικής κοινωνίας αναμφίβολα, της ελληνικής πόλεως- δεν έπαψε να ονειρεύεται να δώσει εξουσία στο λόγο της αλήθειας μέσα σε μια πόλη δίκαιη, παραχώρησε τελικά, στο πλαίσιο του δικαστικού μηχανισμού της, μια ανεξέλεγκτη εξουσία στην παρωδία του επιστημονικού λόγου.»¹³

Εξαντλείται όμως η νεωτερικότητα στη βαρβαρότητα; Ή, για να το θέσουμε αλλιώς, είναι η βαρβαρότητα της εξουσίας το ειδοποιό στοιχείο της νεωτερικότητας, αυτό που την διακρίνει ως κοινωνικοϊστορικό φαινόμενο;

Είναι δύσκολο να αποσαφηνίσουμε το νόημα της λέξης ‘νεωτερικότητα’, μίας λέξης πολυσήμαντης και πολύπλοκης, φορτωμένης με σημασίες, καθώς χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει τόσο μία περίοδο του πρόσφατου παρελθόντος (από τον Διαφωτισμό έως τον Ψυχρό Πόλεμο περίπου) του ευρύτερου δυτικού κόσμου, όσο και ένα εμμενές φαντασιακό του παρόντος παγκοσμιοποιημένου κόσμου.

Για παράδειγμα, ο Μπάουμαν (Zygmunt Bauman) θεωρεί ως ουσία της νεωτερικότητας την απόπειρα ορθολογικοποίησης του κόσμου, την κατάφαση στο επιστημονικό πνεύμα, την ανάπτυξη του πειράματος και της επιστήμης¹⁴, ενώ ο

---

¹¹ Από την Πέμπτη Επιστολή.

¹² Βλ. και Josef Frächtl, *Our Enlightened Barbarian Modernity*.

¹³ M. Foucault, *Οι μη κανονικοί*, μτφρ. Σωτήρης Σιαμανδούρας, εκδ. Εστία.

¹⁴ Βλ. Zygmunt Bauman ‘Culture as Praxis’ (1973)

Γκίντενς (Antony Giddens) την ορίζει ως ιστορική ασυνέχεια και ριζική ρήξη με την προηγούμενη, παραδοσιακή κοινωνία¹⁵. Είναι σχετικά θετικές αποτιμήσεις. Σίγουρα τονίζουν το στοιχείο της ορθολογικότητας. Δύσκολα συμβιβάζονται με την κατάσταση της βαρβαρότητας.

Ο Κορνήλιος Καστοριάδης, από την άλλη, ορίζει την νεωτερικότητα ως «τον αγώνα αλλά και την αμοιβαία μόλυνση και εμπλοκή των δύο αυτών φαντασιακών σημασιών: αυτονομία από τη μία πλευρά, απεριόριστη επέκταση της ορθολογικής κυριαρχίας από την άλλη»¹⁶. Το στοιχείο που προσθέτει ο Καστοριάδης, βρίσκεται υπόρρητο στο αρχικό ερώτημα του Σίλερ, στο «πνεύμα της ελεύθερης έρευνας» και στην ίδια τη διατύπωση του ερωτήματος. Είναι η αυτονομία, που συμπλέκεται αλλά δεν εμπεριέχεται και αντιμάχεται την «ορθολογική κυριαρχία», τη βαρβαρότητα του Λόγου.

Αν συνεχίσουμε να διαβάζουμε και τον ίδιο τον Σίλερ, θα δούμε ότι η βαρβαρότητα ουσιαστικά συνίσταται στην κυριαρχία. Το ίδιο και η αγριότητα. Είναι η ετερονομία το κοινό στοιχείο και της βαρβαρότητας και της αγριότητας, στη μία περίπτωση ως κυριαρχία του Λόγου, στην δεύτερη ως κυριαρχία των παθών, της Φύσης. Και ο Σίλερ αποβλέπει όχι σε μία επιπλέον κυριαρχία, αλλά στην υπέρβαση της κυριαρχικής σχέσης, της ετερόνομης σχέσης, στην αυτονομία, όπου:

«Καθώς οι δύο αντίθετες και θεμελιώδεις παρορμήσεις [ο λόγος και τα πάθη] εξασκούν την επιρροή τους πάνω του [στον άνθρωπο], και οι δύο χάνουν τον εξαναγκασμό τους και η αυτονομία δύο αναγκαιοτήτων γεννά την ελευθερία.» Και η ελευθερία, προσθέτει, είναι «εξ ορισμού μια ενεργητική και όχι παθητική αρχή».¹⁷

Οπότε ο διαχωρισμός μεταξύ ορθολογικότητας και θρησκείας δεν είναι διαχωρισμός μεταξύ πολιτισμού και βαρβαρότητας. Η ορθολογικότητα συμμετέχει στην βαρβαρότητα όσο και η θρησκεία.

Στο βαθμό που η νεωτερικότητα προώθησε τη φαντασιακή σημασία της απεριόριστης ορθολογικής κυριαρχίας, η βαρβαρότητα πραγματώθηκε σε κρατικές πολιτικές, γραφειοκρατικούς μηχανισμούς, κεφαλαιοκρατικά μονοπώλια, οικολογική καταστροφή, αποικιοκρατία, στρατόπεδα συγκέντρωσης, ατομικές βόμβες, εθνικισμούς, και την βίαιη παγκοσμιοποίηση του καπιταλιστικού συστήματος. Η επέκταση της ορθολογικής κυριαρχίας συνδέθηκε και με άλλα φαντασιακά νοήματα

---

¹⁵ Βλ. Α. Giddens, Οι Συνέπειες της Νεωτερικότητας, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2001.

¹⁶ Βλ. Κ. Καστοριάδης, Ο Θρυμματισμένος κόσμος, εκδ. Ψυλόν, Αθήνα 1997

¹⁷ Γράφει στην Δέκατη Ένατη Επιστολή.

ετερονομίας, πιο σκληρά και στεγανά καθώς οι δυτικότροπες τεχνικές και μηχανισμοί εξουσίας επεκτάθηκαν παγκοσμίως. Η ορθολογική επιστημονική αυθεντία συναντήθηκε χωρίς πρόβλημα με τον σκοταδισμό της θεοκρατικής ή γραφειοκρατικής εξουσίας. Οι δομές ετερονομίας αλληλοσυμπληρώνονται με ταχύτητα, αφομοιώνονται, ισορροπούν ή αλληλοεξοντώνονται γοργά. Το ISIS, το Ισλαμικό Κράτος, φέρει όλα τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά κάθε κράτους στις περιοχές που καταλαμβάνει, δηλαδή το μονοπώλιο της βίας, την ιεραρχική εξουσία, την φορολόγηση των υπηκόων, την χειραγώγηση της εκπαίδευσης. Συμμετέχει στις παγκόσμιες οικονομικές δοσοληψίες και εξαγωγές, με διάφορους τρόπους.

Στο βαθμό που η νεωτερικότητα ανέδειξε την φαντασική σημασία της αυτονομίας, το διαχρονικό και παγκόσμιο κίνημα της χειραφέτησης και της κοινωνικής απελευθέρωσης γκρέμισε βασιλείς και θρόνους, σκότωσε το Θεό και ανέτρεψε πανάρχαιους αποκλεισμούς, διέσωσε κοινότητες και δημιούργησε πολιτισμό και νέες σημασίες, απελευθέρωσε την σκέψη παγκοσμίως και ανέτρεψε δόγματα χιλιετιών, οδηγεί στην ανάδυση της παγκόσμιας αλληλεγγύης και στον πιο γοργό κοινωνικό μετασχηματισμό της ανθρωπότητας.

Η κοινωνικοϊστορική σύγκρουση μεταξύ των δύο στοιχείων της νεωτερικότητας δημιούργησε έναν κόσμο θρυμματισμένης ετερονομίας όπου νησίδες αυτονομίας αναδύονται, η σύγκρουση των σημασιών συνεχίζεται και επεκτείνεται ταυτόχρονα παγκοσμίως και τοπικά.

Αυτό που μας διαχωρίζει από την βαρβαρότητα δεν είναι ούτε η γεωγραφία ούτε η λαογραφία. Είναι η αμφισβήτηση των αυθεντιών. Είναι η αυτονομία.

Η λήξη της Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Στις 27 Νοεμβρίου 2015, το Παρίσι θρηνεί τους νεκρούς του με επίσημες τελετουργίες δημόσιου πένθους, ενώ ο Γάλλος πρόεδρος Φρανσουά Ολάντ δηλώνει πως η 'Γαλλία δεν θα αλλάξει'. Στις 27 Νοεμβρίου 2015, το επίσημο Γαλλικό κράτος ενημερώνει επίσημα το Συμβούλιο της Ευρώπης ότι λόγω της 'κατάστασης έκτακτης ανάγκης' από τούδε και στο εξής θα 'παρεκκλίνει' από το πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Η Γαλλία, η επίσημη Γαλλία, φροντίζει να γκρεμίσει μόνη της τη μνήμη του Μοντεσκιέ και τα θεσμικά απομεινάρια του Διαφωτισμού, χωρίς τυμπανοκρουσίες, αντίθετα από το ISIS που παράγει θέαμα με την ανατίναξη των αρχαίων μνημείων. Ύστερα από τις εξεγέρσεις των Μπανγιέ το 2005, ο Νικολά Σαρκοζι είχε δηλώσει πως 'ήρθε η ώρα να τελειώνουμε με τον Μάη του '68. Τώρα, ύστερα από την τρομοκρατική κτηνωδία, το κράτος των Ηλυσίων αναζητεί την ευκαιρία να ξεμπερδεύει και με τον Ιούλη του 1789. Φέρνει το Patriot Act της Ευρώπης. Άλλαξε η Γαλλία;

Η γραπτή ενημέρωση για την 'παρέκκλιση' από την σύμβαση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ταυτόχρονα μια συμβολική επίσημη ανασύνταξη του περίφημου φαντασιακού 'Κοινωνικού Συμβολαίου' της δυτικής ρεπουμπλικανικής παράδοσης. Αποτελεί ακύρωσή του; Υπήρξε τέτοιο συμβόλαιο; Υπέγραψε άραγε ποτέ κανείς κάποιο κοινωνικό συμβόλαιο;

Όχι, αλλά κάποιοι το επινόησαν. Και το έθεσαν στο θεμέλιο της ευρωδυτικής πολιτικής θεωρίας του δικαίου. Και δεν ήταν καθόλου μικρόνοες ή αφελείς.

Εμείς όμως, που αναζητάμε το θεωρητικό νήμα του παρόντος, πρέπει να ρίξουμε μια ματιά στο παρελθόν, να δούμε από πού και πώς ξεπηδά όλη αυτή η έννοια του κοινωνικού συμβολαίου, που τώρα δείχνει να καταρρέει.

Οι κοινωνικοϊστορικές συνθήκες του ύστερου Μεσαίωνα, της πρώιμης Αναγέννησης, με την ανάδυση των αυτόνομων πόλεων στην Ιταλία και των πρώιμων καπιταλιστικών πυρήνων νοήματος, οδήγησαν την πολιτική σκέψη πέρα από τη στεγνή θεολογία. Έτσι, η πολιτική θεωρία ήδη από τον Μακιαβέλλι, στράφηκε στις ανθρώπινες σχέσεις εντός της κοινότητας, αντί για την σχέση της κοινότητας με το θείο, όπως υπήρξε το φαντασιακό του πρώιμου και μέσου Μεσαίωνα.

Οι ίδιοι οι μετασχηματισμοί της θεολογίας, η προτεσταντική επανάσταση, μεταθέτουν επίσης το κέντρο βάρους από την *κοινότητα* στο *άτομο*, το οποίο αποκαθιστά μια προσωπική σχέση με το θείο (μέσω της μετάφρασης των Γραφών στις δημώδεις γλώσσες, καθώς και μέσω της καταγγελίας των προνομίων του κλήρου από τους προτεστάντες) και ζητεί πλέον, είτε ως ελεύθερος επαγγελματίας, είτε ως έμπορος, είτε ως τεχνίτης, είτε ως αλήτης, μία προσωπική σχέση με την πολιτεία. Η ανάδυση εκ νέου μορφών δημοκρατίας στις ιταλικές πόλεις, το διάνοιγμα ξανά του δημόσιου χώρου, οι αγώνες του λαού καθώς και η λυσσώδης αντίδραση της απολυταρχίας αποτελούν στιγμές αυτού του μετασχηματισμού, πολύ πριν θεματοποιηθούν οι εντάσεις αυτές από την πολιτική σκέψη.

Η νέα πολιτική φιλοσοφία που διαμορφώνεται στην αυγή της νεωτερικότητας κινείται σε μεγάλο βαθμό γύρω από την έννοια του *συμβολαίου*. Μία καταρχήν θεολογική έννοια, που απηχεί την Διαθήκη, Παλαιά και Καινή, αποκτά πλήρεις πολιτικές συνδηλώσεις, από τη στιγμή που η πολιτική ανεξαρτησία τίθεται ως αίτημα και επιδίωξη. Καθώς ο άνθρωπος πλέον δεν χωρά ούτε πολιτικά ούτε υπαρξιακά στην κατηγορία του υπηκόου, η σχέση του με το κράτος δεν μπορεί να καθορίζεται πλέον από την κατηγορία της *Ισχύος*, αλλά την κατηγορία του *Δικαίου*, ένα δίκαιο ισολογιστικό και εμπορικό, που απηχεί διεθνείς και πολιτειακούς συμβιβασμούς αδιανόητους σε προηγούμενες εποχές.

Η πιο ενδιαφέρουσα, εξαιτίας του επίκαιρου ατομικιστικού κυνισμού της, αμιγώς πολιτική θεωρία της εποχής, είναι αυτή του Χομπς (Thomas Hobbes, 1588-1679). Ο Χομπς, θεωρείται ένας από τους πατέρες της νεότερης πολιτικής φιλοσοφίας. Έζησε τον έντονο αγγλικό 17^ο αιώνα, την κατατόμηση του βασιλιά Καρόλου, την δικτατορία του Κρόμγουελ και την παλινόρθωση της μοναρχίας. Η απόπειρά του να συναγάγει ηθικά και πολιτικά πορίσματα με μόνα τα δεδομένα της εμπειρίας, τον βεβαιώνει για την επιστημονικότητα της σκέψης του, σε βαθμό τέτοιο ώστε να δηλώσει: «η πολιτική φιλοσοφία [δεν είναι] γηραιότερη... του βιβλίου μου *De Cive*»¹⁸.

Με κεντρικό αξίωμα το ότι ο άνθρωπος *πρέπει* να προσπαθεί να διατηρείται εν ζωή (εν κινήσει), και μέσω της ταύτισης της ζωής με την κίνηση, ο Χομπς διαμορφώνει μια πολιτική θεωρία, η οποία, ξεκινά με αφετηρία το *άτομο*, δίχως την μεσολάβηση του Θεού, για να καταλήξει σε μία απολογία της απολυταρχίας. Υιοθετώντας τη μέθοδο της *νέας φυσικής επιστήμης*, η οποία στην εποχή του έκανε

---

¹⁸ Thomas Χομπς, *English Works*, i., σελ. ix.

τα πρώτα της βήματα, όσο και της γεωμετρίας, θεώρησε πως τα ζητήματα ηθικής ανήκουν στην ίδια σφαίρα επιστημονικής έρευνας, στην οποία ανήκει και η *φυσική φιλοσοφία*. Σε μία άλλη σφαίρα τοποθέτησε την *πολιτική φιλοσοφία*, η οποία διαχωρίζεται, επομένως, από την *ηθική*.¹⁹

Για τον Βρετανό φιλόσοφο, ο άνθρωπος είναι κατ' αρχάς ένα ον που αφενός κυριαρχείται από εγωιστικά πάθη και αφετέρου βρίσκεται σε μια εκ φύσεως αντιπαλότητα με τους υπόλοιπους. Τα άτομα, φανερώνουν μια παρατηρήσιμη ομοιογένεια στις έμφυτες ικανότητες και στα χαρακτηριστικά που διαθέτουν, ώστε να είναι όλα εν δυνάμει *ίσα*. Αυτή η ισότητα προβάλλεται όμως ως μία κτηνώδης ισότητα, καθώς ο ένας συνεχώς πολεμά τον άλλο, σε μία υποτιθέμενη *φυσική κατάσταση*, όπου ο κάθε άνθρωπος, παρουσιάζεται ως λύκος, στην περίφημη αποστροφή *homo homini lupus*.

Ο άνθρωπος λύκος της χομπσιανής φυσικής κατάστασης είναι ένα αμιγώς εγωιστικό ον, του οποίου τα αντίστοιχα (εγωιστικά) πάθη κατακυριεύουν τη βούλησή του και καθυποτάσσουν τη λογική του. Απληρεί τις πολιτικές διαμάχες που συγκλόνισαν την Αγγλία της εποχής του, καθώς επίσης και την ανάδυση ενός νέου φαντασιακού του ατομικού και εμπορικού ανταγωνισμού που συνοδεύτηκε από τον εξωραϊσμό των πολιτικών επιδιώξεων της αστικής τάξης.

Για τον Χομπς, η έννοια του Συμβολαίου είναι εξωτερική ως προς την πολιτική εξουσία. Το Συμβόλαιο είναι η αμοιβαία παραίτηση όλων από την άσκηση του φυσικού τους δικαιώματος στην ελευθερία προκειμένου να ζήσουν με τάξη υπό την απόλυτη εξουσία του μονάρχη. Παραίτηση όλων; Όχι. Ο βασιλιάς, ο άρχοντας, ο *κυρίαρχος*, δεν συνάπτει συμβόλαιο με κανέναν, διότι δεν απεμπολούν το φυσικό τους δικαίωμα. Έτσι, ο ανώτατος άρχων, μη έχοντας λάβει μέρος σε κάποια σύμβαση, δεν είναι υπόλογος σε κανέναν για τις πράξεις του και έχει νομίμως απόλυτη ελευθερία έναντι όλων, δηλαδή, απόλυτη κυριαρχία.

Ο Χομπς προάγει την απολυταρχία όχι ως το πιο ηθικό αλλά ως το πιο ορθολογικό πολιτικό μοντέλο. Η αναγκαιότητα του μονάρχη προκύπτει από την αναγκαιότητα της επιβίωσης, τόσο του ατόμου, όσο και της κοινότητας, και η εξουσία του νομιμοποιείται από την σύναψη ενός εξωτερικού, μονομερούς αλλά λογικού συμβολαίου. Η ανθρώπινη παθολογία ενσωματώνει την ορθολογικότητα και η αυθεντία του μονάρχη τίθεται υπεράνω της γνώμης των υπηκόων του, παρότι οι ίδιοι πρέπει θεωρητικά να συναινέσουν στην σύναψη του συμβολαίου. Μάλλον η

---

¹⁹ Thomas Χομπς, *Λεβιάθαν*, μέρος α', κεφ. ΙΧ.

χομπσιανή ιδρυτική πράξη αποσκοπεί στην επίκληση του εγωισμού του ατόμου, υπενθυμίζοντας τον κίνδυνο των άλλων, για να στερεωθεί μια εξουσία υπεράνω της κοινότητας. Μία κοινότητα που θεμελιώνεται στον **φόβο** του ατόμου για τους άλλους δεν μπορεί παρά να επιστεγαστεί από μία υπέρτατη εξουσία, η οποία καταλήγει να ενσαρκώνει απόλυτα την φαντασιακή κοινότητα, και στην οποία οι άνθρωποι, μαζί με την ελευθερία τους, παραχωρούν και την ανθρωπινότητά τους.

Με τόσους λύκους για παρέα, ο Χομπς δεν μπορεί να θεωρείται καθαρός φιλελεύθερος. Ο πολιτικός φιλελευθερισμός τυπικά εμφανίζεται στο έργο του επίσης Άγγλου, Λοκ (John Locke, 1632-1704), όπου το έλλογο του ανθρώπου αποκαθίσταται και η ίδια η φυσική κατάσταση παρουσιάζεται ως ειρηνική, οπότε το κράτος, προκύπτει τώρα, όχι ως μηχανισμός ασφάλειας, αλλά ως μηχανισμός *ευημερίας*. Είναι μια εποχή διαμόρφωσης της ήπιας συνταγματικής βρετανικής μοναρχίας λίγο πριν την παγκόσμια ιμπεριαλιστική επέκτασή της. Είναι μια εποχή προδρομική των πρόσφατων ευρωδυτικών ‘εποχών ευημερίας’, με το τεράστιο κόστος. Αυτό το λοκιανό κράτος αποτέλεσε την ονειρώξη και την περιορισμένη πραγματικότητα των δυτικών ‘αντιπροσωπευτικών δημοκρατιών’ που τώρα καταρρέουν.

Ο άνθρωπος, έστω και αν είναι εγωιστής, παραμένει για τον Λοκ αρκετά λογικός ώστε να αντιληφθεί την συνεργασία με τους άλλους ως την οδό διασφάλισης των κοινών τους συμφερόντων και να οδηγηθεί ορθολογικά στην συγκρότηση της πολιτικής κοινότητας. Ο Λοκ αντικρούει το χομπσιανό δόγμα χαρακτηρίζοντας ως απαράδεκτη την απόλυτη εξουσία του *κυριάρχου*. Οι άνθρωποι για τον Λοκ έχουν εκ φύσεως πιο «πολιτισμένα» χαρακτηριστικά. Το Συμβόλαιο συνάπτεται μεταξύ όλων όσων *προτίθενται* να συστήσουν μια πολιτική κοινότητα και του κράτους που αυτοί επιλέγουν. Η βούληση της πλειοψηφίας είναι αυτή που συνθέτει την κυρίαρχη εξουσία, υπό όλες της τις μορφές. Επομένως, ο φορέας της εξουσίας είναι πάντοτε υπόλογος στο λαό. Παρότι η φυσική κατάσταση αποτελεί λοιπόν μία ανιστορική και προ-ιστορική κατάσταση, το Συμβόλαιο το ίδιο γίνεται ιστορικό και υπόκειται, συνεπώς, στον μετασχηματισμό και στην αλλοίωση του χρόνου. Ως τέτοιο, υπόκειται στην ανάκλησή του από τον λαό. Αυτή η αντίληψη του Συμβολαίου ως κοινωνικοϊστορικής κατασκευής οδηγεί στο Λοκ να συμπεριλάβει την **εξέγερση** ανάμεσα στα δικαιώματα του λαού. Η εξέγερση αποτελεί, στην πολιτική θεωρία του Λοκ, πράξη θεμιτή και δίκαιη απέναντι σε ένα άνομο κράτος, ενώ ο Χομπς αντιθέτως την κατακρίνει ακόμη και όταν ξεσπά απέναντι στην χειρότερη τυραννία.

Η ελευθερία και η ισότητα ως αυτονόητα και φυσικά δικαιώματα του κάθε ανθρώπου, συνεπάγονται την δυνατότητα του καθενός να κρίνει και να πράττει ανάλογα με την κρίση του, εφαρμόζοντας το ατομικό του *δίκαιο*²⁰.

Όμως, υπάρχουν κάποιοι *περιορισμοί*. Καταρχάς η ιδιοκτησία ανεβαίνει στο βάθρο ενός φυσικού δικαιώματος. Και γρήγορα αρχίζει να παίρνει τα σκήπτρα έναντι της ελευθερίας ή της ισότητας. Ο Λοκ σκέφτεται ήδη σαν εμποράκος. Αυτός ο φυσικός νόμος, ο οποίος απαγορεύει την προσβολή της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας, και της περιουσίας του ενός ανθρώπου από τον άλλο, θεμελιώνεται αρχικά στο Λόγο: το ένστικτο της αυτοσυντήρησης, το οποίο είναι αυτοσυντήρηση του *είδους*, της ανθρωπότητας και όχι κανιβαλικό ένστικτο αυτοσυντήρησης του Εγώ, υπάρχει ως το ορθολογικό στοιχείο που επισφραγίζεται από την ύπαρξη του Θεού ως Λόγου και ως σοφού δημιουργού²¹.

Εδώ, σε μία αντιστροφή νοήματος, η επίκληση του Θεού καταλήγει στην θεμελίωση των αναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων της ανθρωπότητας, τα οποία αντανakλούν την ορθολογικότητα του Θεού. Ανάμεσά τους, ωστόσο λάμπει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Έτσι ο Θεός εμφανίζεται καταρχάς σαν ορθολογικός Θεός, κατ' εικόνα και ομοίωση του ορθολογικού ανθρώπου. Είναι λοιπόν ένας εμποράκος που προσεύχεται.

Είναι ακριβώς η ταύτιση Εξουσίας και Κράτους που επιχειρείται να νομιμοποιηθεί στις θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, παρότι, όπως είδαμε, απαιτούν μια φανταστική κατάσταση εκτός Χρόνου όπου τοποθετείται η *παραχώρηση* αυτής της εξουσίας στο κράτος, εθελούσιας ή αναγκαίας. Το γεγονός ότι η κοινωνική εξουσία οφείλει να προϋπάρχει του κράτους οδήγησε στην ταύτιση των συμφερόντων του κράτους με τα υποτιθέμενα γενικά συμφέροντα της κοινωνίας, ενώ ήδη τουλάχιστον από τον Μακιαβέλλι η αντίθεση συμφερόντων είχε επισημανθεί. Αυτές οι αυθαίρετες ταυτίσεις και οι υποτιθέμενες παραχωρήσεις έχουν θέσει τις βάσεις του εννοιολογικού πλέγματος της νεωτερικής πολιτικής θεωρίας, φιλελεύθερης και σοσιαλιστικής.

Το 'Κοινωνικό Συμβόλαιο', σαν νεωτερική ιδρυτική πολιτική σημασία, αποτέλεσε θεμέλιο νομιμοποίησης της δυτικής φιλελεύθερης ολιγαρχίας απέναντι σε κοινωνίες εν δυνάμει εξεγερμένες, σε ιστορικές περιόδους έντονης ριζοσπαστικοποίησης. Η επίσημη εγκατάλειψη της Σύμβασης των Ανθρωπίνων

---

²⁰ John Λοκ, *Of Civil Government*, book II., chapter I., §7.

²¹ Ο.π., book II., chapter I., §6.

Δικαιωμάτων από το Γαλλικό κράτος συμβολικά σημαδεύει την επιστροφή της εξουσίας στην Ισχύ και την αποστροφή από το Δίκαιο. Η κατάσταση εξαίρεσης στην καρδιά της Ευρώπης σημαίνει ότι αυτή η καρδιά έχει παραλύσει. Η κρίση της αντιπροσωπευτικότητας, το τέλος της πολιτικής εξουσίας του εθνοκράτους σημαδεύουν ταυτόχρονα με μετάπτωση της φαντασιακής αποστολής του κράτους από την εξασφάλιση της ευημερίας στην εξασφάλιση της τάξης. Η ρητή ανάληψη αυτής της αποστολής, που είναι ο ουσιώδης πυρήνας της κρατικής εξουσίας, ισοδυναμεί με την σημασιακή απογύμνωση της σύγχρονης κυριαρχίας.

Ίσως όμως αυτή η πολιτική της μονομερούς κυριαρχίας δεν αποτελεί μία ρήξη με τα κοινωνικά συμβόλαια, αλλά ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο κρατικής απολυταρχίας, μία χομπσιανού τύπου μονοκρατική σύμβαση. **Το κράτος, που φαινόταν ανέκδοτο να διασφαλίσει τους όρους ύπαρξης της κοινωνίας, αναλαμβάνει πλήρως να ελέγξει τους τρόπους ύπαρξής της.** Η επιλεκτική 'παρέκκλιση' από την υπαρκτή Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αποτελεί μία κίνηση επαναφοράς της απόλυτης εξουσίας στον κυρίαρχο και μία ωμή παραδοχή της αναγκαιότητας της βαρβαρότητας.

Η εξάπλωση του πολέμου

Όπως μπορούσε κανείς να προβλέψει, στους δρόμους του Παρισιού τα δακρυγόνα διαδέχτηκαν το στρατό, που διαδέχτηκε τις τρομοκρατικές επιθέσεις. Οι συλλήψεις αφορούσαν αριστεριστές και αναρχικούς διαδηλωτές ενάντια στην κλιματική αλλαγή. Οι Βρυξέλλες βρέθηκαν υπό πολιορκία, με τον Βέλγικο στρατό να καταλαμβάνει κάθε δημόσιο χώρο²². Στη Μαδρίτη χιλιάδες διαδήλωσαν κατά του πολέμου, αλλά σχεδόν κανείς δεν τους πρόσεξε.

Πώς απλώνεται ο πόλεμος; Ας θυμηθούμε τον Κλαούζεβιτς (Carl von Clausewitz, 1780-1831) : *«Ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα»*.

Η περίφημη φράση μοιάζει σχεδόν αυτονόητη. Ο 20ος αιώνας διαπότισε τις κοινωνίες με τη διαρκή παρουσία του πολέμου, είτε αυτή εκδηλώθηκε εκκωφαντικά, είτε αιωρούνταν σαν απτό φάντασμα πάνω από την πολιτική και κοινωνική καθημερινότητα. Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι δίδαξαν πόσο ψηλά φτάνει η κλίμακα πραγμάτωσης της μεθοδευμένης βίας, ενώ ο Ψυχρός που ακολούθησε απέδειξε πως η περίοδος της πολεμικής προετοιμασίας είναι ήδη μια μορφή καθημερινού πολέμου.

Δεν είναι παράξενο πως αυτήν ακριβώς την εποχή ο πασιφισμός υιοθετήθηκε ως κεντρικό πρόταγμα των κινημάτων αμφισβήτησης, όμως δεν πρέπει να φανεί παράδοξο πως την προηγούμενη περίοδο (1815-1914) στην Ευρώπη το σύνθημα της διαρκούς ειρήνης αποτελούσε μονοπώλιο είτε της συμμαχίας των δυναστικών οίκων, είτε του καρτέλ των κεφαλαιοκρατών, στις απόπειρες καταστολής των εργατικών χειραφετητικών κινημάτων²³.

Οι πόλεμοι της νέας χιλιετίας διαψεύδουν άραγε το αξίωμα του Πρώσου αξιωματικού;

Η επίθεση στους Δίδυμους Πύργους με τους χιλιάδες πραγματικούς νεκρούς πολλαπλασιάστηκε μέσω της δημόσιας έκθεσης και αναπαραγωγής της σαν σύμβολο και εικόνα. Το ίδιο και η επίθεση στο Παρίσι. Υπήρξε ένα καίριο συμβολικό χτύπημα και σχεδιάστηκε ως τέτοιο. Παρότι πάντοτε η τρομοκρατία υπήρξε πολεμική τακτική, τώρα πλέον η τρομοκρατία αναβαθμίστηκε σε στρατηγική, μέσω της επέκτασης της επικοινωνίας. Η στρατηγική της τρομοκρατίας είναι μία επικοινωνιακή στρατηγική.

---

²² Αυτή η κατάσταση έκτακτης ανάγκης δεν απέτρεψε τις δύο τρομοκρατικές θηριωδίες στις Βρυξέλλες το Μάρτιο του 2016, που ενίσχυσαν την θωράκιση/εγκλεισμό της Ευρώπης-φρούριο.

²³ Βλ. Καρλ Πολάνυι, Ο μεγάλος μετασχηματισμός, σελ. 13, εκδ. Νησίδες

Παρότι την επικοινωνιακή επιτυχία των πολέμων που διεξήγαγε η συμμαχία γύρω από τον Τζορτζ 'W' Μπους στις αρχές του 21^{ου} αιώνα ακολούθησε η αποτυχία διαχείρισης της επιτόπιας κατάστασης, η εικόνα μιας σκόπιμης παραποίησης της πραγματικότητας μεταβλήθηκε σε στρατηγικό δόγμα εναρμόνισης της πραγματικότητας με την εικόνα. Απέτυχε στο Ιράκ αλλά πέτυχε στις Η.Π.Α. η στρατιωτική επέμβαση, με το Patriot Act και την παραχώρηση στο κράτος της εξουσίας περιστολής των δημοκρατικών δικαιωμάτων. Πέτυχε επίσης την διαμόρφωση μίας νέας διεθνούς ισορροπίας, που, παρότι έθεσε υπό αμφισβήτηση την διακρατική ηγεμονία των Η.Π.Α., επέκτεινε την οικονομική και πολιτική κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού νεοφιλελευθερισμού.

Επί Ομπάμα, και εν μέσω χρηματοπιστωτικής κρίσης, ο αμερικάνικος στρατός αποσύρθηκε από τα ερείπια του Ιράκ αφήνοντας πίσω ένα κενό που γρήγορα καλύφθηκε από φονταμενταλιστικές ομάδες και τοπικές δομές εξουσίας. Ο κατακερματισμός των εξουσιών και η ενδο-ισλαμικές αντιπαραθέσεις συνεχίστηκαν ανεμπόδιστες. Με την άνοδο και εγκατάσταση του ISIS ο πόλεμος επανήλθε στην επικαιρότητα με την διασπαρμένη και κατακερματισμένη μορφή του ως επικοινωνιακό μέσο προπαγάνδας. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η μεγάλη πλειοψηφία των θυμάτων του ISIS είναι οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί των περιοχών που κατέλαβε, όμως ήταν οι επιθέσεις σε Δυτικούς και Ασιάτες, οι αποκεφαλισμοί, η ανατίναξη των αρχαιοτήτων και η κτηνωδία στο Παρίσι που προώθησαν το ISIS στο παγκόσμιο προσκήνιο.

Ήταν η εικόνα που δομήθηκε με θραύσματα της πραγματικότητας το εργαλείο της επέκτασης του τρόμου και της συνταύτισης με τον τρόπο, τον τρόπο που αποτελεί το θεμέλιο νομιμοποίησης της εξουσίας του Ισλαμικού Κράτους επί των κατακτημένων πληθυσμών. Την ίδια εικόνα χρησιμοποιεί και η Γαλλική και Ευρωπαϊκή γραφειοκρατία προκειμένου να θωρακιστεί θεσμικά και πολιτικά επί των κοινωνιών που αυτή διαφεντεύει.

Ερχόμαστε έτσι ξανά στο ερώτημα: σηματοδοτούν οι «αντιτρομοκρατικοί» πόλεμοι μία ποιοτική μεταβολή του πολέμου; Ας εξετάσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους:

Εσωτερικότητα

Σίγουρα, η πληροφοριακή παγκοσμιοποίηση που συντελέστηκε διαμέσου της οικονομικής παγκοσμιοποίησης διόγκωσε την επικοινωνιακή παράμετρο των πολεμικών επιχειρήσεων και οδήγησε στην ταυτόχρονη διασπορά, μέσω της εικόνας,

και στον κατακερματισμό, μέσω της εικονικότητας, του πολέμου. Ακριβώς όπως διασπάρθηκε και κατακερματίστηκε η πολιτική, όταν μεταβλήθηκε σε διαφημιστικό προϊόν προς κατανάλωση. Η διασπορά και ο κατακερματισμός σημαίνει πως δεν υπάρχουν ευκρινή πολεμικά μέτωπα, αφού πολεμικές ενέργειες μπορούν πλέον εν δυνάμει να συμβούν οπουδήποτε, ούτε υπάρχουν διακριτοί αντιπαρατασσόμενοι στρατοί, ενώ το πολεμικό πεδίο τείνει να απεδαφικοποιηθεί με την κατάργηση της διάκρισης μεταξύ μετώπου και μετόπισθεν. Σημαίνει επίσης τον πολλαπλασιασμό της βίας, μίας βίας που στρέφεται όχι στον 'εχθρό' εν προκειμένω αλλά στον 'ξένο' εν γένει.

Η μεταφορά του πολέμου στο εσωτερικό των κοινωνιών, με την κατάργηση της διάκρισης μεταξύ εμπολέμων και αμάχων προς ανάδειξη της διάκρισης μεταξύ "τρομοκρατών" και "πολιτών" μοιάζει να συνεπάγεται την εξάντληση κάθε εξωτερικότητας και την μετατροπή των πολέμων σε αστυνομικές επιχειρήσεις στο εσωτερικό μιας παγκόσμιας «κοινότητας» όπου οι πολυεθνικές ελίτ παίζουν το ρόλο της άρχουσας τάξης και οι πληθυσμοί του «τρίτου κόσμου» τον ρόλο των καταπιεσμένων. Είναι σαφές πως ο «τρίτος κόσμος» δεν βρίσκεται μόνο εκτός, αλλά και εντός των μεταβιομηχανικών κοινωνιών, στα γκέτο του κοινωνικού αποκλεισμού και στα προάστια της εξαίρεσης. Είναι επίσης γεγονός πως η "αντιτρομοκρατική" ρητορική επιστρατεύεται για την καταστολή κάθε αντισυστημικού κινήματος.

Ωστόσο, η Ιστορία έχει δείξει πως οι δυνατότητες χρήσης του εξωτερικού πολεμικού γεγονότος στην εσωτερική πολιτική ουδέποτε διέφυγαν της προσοχής της κρατικής εξουσίας, που γνώριζε τη διττή υπόσταση του πολέμου ως μέσου επιβολής της ισχύος της εκτός συνόρων και της κυριαρχίας της εντός. Για να μην πάμε μακριά, ο Ψυχρός Πόλεμος προσφέρει έξοχα παραδείγματα σιωπηλής κατάπνιξης της εσωτερικής αμφισβήτησης με τα προσχήματα της εξωτερικής απειλής. Ενώ ήδη από τον Α' Π.Π. η πολεμική κινητοποίηση ελεγκτάθηκε στο εσωτερικό των κοινωνιών και εξέθρεψε τον ολοκληρωτισμό.

Όμως, η άποψη πως από δω και πέρα οι πόλεμοι είναι εσωτερικοί, αφενός συγκαλύπτει ως ιστορικά απαρχαιωμένο το ζήτημα των συνόρων, την στιγμή που αυτά αυξάνονται εντός και εκτός, αφετέρου συσκοτίζει την κοινωνική νομιμοποίηση της δυτικής εξουσίας στο φαντασιακό του έθνους, που ανασυντίθεται ως εργαλείο διαχωρισμού και ταξινόμησης, παρότι απογυμνώνεται από πολιτική ισχύ. Ακόμη, αναδεικνύει μία υπεραπλουστευτική ερμηνευτική των συσχετισμών και συγκρούσεων ισχύος σε διακρατικό και ενδοκοινωνικό επίπεδο, παραπέμποντας την κυριαρχία σε έναν συνεκτικό πόλο εξουσίας και επιβάλλοντας στεγανές

κατηγοριοποιήσεις σε φόντο άσπρο-μαύρο, ενώ η εξουσία έχει καταστεί τόσο πολύτροπη και απρόσωπη, ώστε να επιδέχεται διάφορα προσώπεια και να φέρεται από διαπλεκόμενα δίκτυα επίσημων και ανεπίσημων οργανισμών.

Φυσικά οι ‘αντιτρομοκρατικοί’ πόλεμοι, όπως και οι τρομοκρατικές επιθέσεις, ως πόλοι μίας αλληλεξαρτώμενης πολιτικής, θολώνουν και ανασυντάσσουν τους διαχωρισμούς μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού, χωρίς όμως να καταργούν την ίδια την διάκριση. Η μετατόπιση των οριζόντιων συνόρων τείνει στην καθετοποίησή τους, όχι στην ισοπέδωσή τους. Η μεταφορά του εξωτερικού πολέμου στο εσωτερικό των δυτικών κοινωνιών μέσω της Ισλαμικής τρομοκρατίας συμπληρώνει μία διαρκή κίνηση εξωτερίκευσης της ευρωδυτικής κυριαρχίας σε ολόκληρο τον κόσμο.

Και στις δύο περιπτώσεις, οι κατηγορίες ‘εντός’ και ‘εκτός’ μετατρέπονται από κατηγορίες ουσίας σε κατηγορίες δικαιοδοσίας. Το κλείσιμο των συνόρων ορίζει την γεωπολιτική περιοχή ‘Ευρώπη’ ως τη ζώνη δικαιοδοσίας της Ε.Ε., όμως δεν έχει καμία σχέση με την κοινωνικοϊστορική σημασία ή πολιτιστική απόδοση του όρου ‘Ευρώπη’. Στις Η.Π.Α., ένα πολυεθνικό κράτος στοιχειωμένο από την έννοια του Συνόρου, το πολιτικό ζήτημα υπήρξε πάντοτε ζήτημα δικαιοδοσίας και όχι ουσίας. Η δι-εικονικότητα της σύγχρονης γεωπολιτικής, η ρευστότητα του «εσωτερικού» και του «εξωτερικού» είναι συμβατή και με την ανάπτυξη πολυεθνικών οργανισμών εξουσίας και με τους πολυεπίπεδους μηχανισμούς κοινωνικής συνταύτισης, όπου η συμμόρφωση και η διαβάθμιση αντικαθιστούν την αφομοίωση.

Ταυτότητα

Η διαπίστωση της αξιακής και σημασιακής αποσάθρωσης της νεωτερικότητας (που καταχρηστικά αποκαλείται “Δύση”), οδηγεί κάποιους στην αντιμετώπιση των θρησκευτικών φαντασιακών σημασιών ως συμπαγείς πυρήνες συγκρότησης και συνοχής μίας αντι-ταυτότητας απέναντι στις «θολές ιδεολογικές κραυγές για δυτική δημοκρατία και αγορά». Ξανά, η αλήθεια των προκειμένων χάνεται στο συμπέρασμα.

Αποκρύπτεται η αντίστοιχη αποσάθρωση των παραδοσιακών φαντασιακών σημασιών στις μη-δυτικές κοινωνίες, αποτέλεσμα τόσο της αποικιοποίησής τους, όσο και της διαμόρφωσης του αντιαποικιοκρατικού αγώνα με αιτήματα δυτικογενή, ήτοι εθνικοαπελευθερωτικά και εκσυγχρονιστικά. Η ισλαμική αναβίωση δεν αποτελεί μια συνεκτική ταυτοτική-νοηματική αντιπρόταση, αλλά ένα αντιδραστικό σύμπτωμα της συνεχούς διάβρωσης των παραδοσιακών κοινωνικών δομών. Η φονταμενταλιστική πρόταση είναι ανιστορική και ανεδαφική, δεν εντάσσεται στην προνεωτερικότητα

(πριν το θάνατο του Θεού), αλλά μετά τη νεωτερικότητα (προσπάθεια ανάστασης του νεκρού Θεού). Και στον ισλαμικό κόσμο οι δομές αντιπροσώπευσης έχουν εν μέρει εκδυτικοποιηθεί (ειδάλλως δεν θα είχαν νόημα ούτε οι εκλογικές νίκες της Χαμάς ούτε το “κοινωνικό κράτος” της Χεζμπολάχ), τα μέσα επικοινωνίας εξίσου (αλλιώς δεν θα είχαν νόημα οι τηλεδιακηρύξεις της Αλ-Κάιντα, ούτε οι επιθέσεις αυτοκτονίας που βρίσκουν το ιστορικό τους αντίστοιχο όχι στους μεσαιωνικούς ασσασίνους, αλλά στους Γιάπωνες καμικάζι, ούτε φυσικά η προπαγάνδα φρίκης του Ισλαμικού Κράτους με τις φαντασμαγορικές ανατινάξεις μνημείων και εκτελέσεις προσώπων) και δυτικότροπες τεχνικές εξουσίας επενδύουν παραδοσιακές μορφές ετερονομίας (και οι τζιχαντιστές στρατολογούν μέσω του Ιντερνετ).

Στα βεβιασμένα κράτη της περιοχής οι παλαιές κοινωνικές δομές επιβιώνουν κάτω από σύγχρονη επικάλυψη. Να λέμε πως το Ισλάμ ως κοινωνικό-ιστορικό φανταστικό προσφέρει μια συνεκτική ταυτότητα είναι σωστό, αλλά με το να επεκτείνουμε τη διαπίστωση στο Ισλάμ ως σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, αφενός συντηρούμε τη ρητορική της “σύγκρουσης πολιτισμών”, αφετέρου νομιμοποιούμε την σκοταδιστική επιρροή των φονταμενταλιστών επί των πληθυσμών που ελέγχουν.

Εξάλλου, η Ισλαμική Τουρκία ανήκει στους δυτικούς συμμάχους, με τους οποίους μοιράζεται γεωπολιτικές βλέψεις, χωρίς να απαιτείται να μοιραστεί και δεσμεύσεις υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τις οποίες και η Ευρώπη εγκαταλείπει. Το ίδιο ισχύει για την νέο-απολυταρχική Ρωσία.

Ομογενοποίηση

Οι διαδικασίες ταύτισης-ομογενοποίησης παίζουν καθοριστικό ρόλο στη συγκρότηση των ιστορικό-κοινωνικών μορφωμάτων. Το ζήτημα είναι η σημασιακή βάση της ομογενοποίησης καθώς και το επιθυμητό βάθος της. Στην εποχή του life style και της βιοκατανάλωσης, η ομογενοποιητική βάση της παγκοσμιοποίησης ταυτίζεται με την αποδοχή, όχι κάποιου πολιτισμικού βάθους, αλλά της επιφανειακής κενότητας των κερδοσκοπικών και καταναλωτικών προτύπων. Η απάντηση στην οικονομική ομογενοποίηση (που επιβάλλει την πραγματοποίηση και την ξένωση) δεν μπορεί να βρεθεί στην παραδοσιακή εθνο-θρησκευτική συνταύτιση-ομογενοποίηση (που επιβάλλει την αποπροσωποποίηση και την μονολιθικότητα), ακριβώς όπως δεν είμαστε αναγκασμένοι να βάλουμε τη μαντίλα για να αρνηθούμε την Lady Gaga.

Δεν είναι η πολιτισμική ομογενοποίηση των πληθυσμών πλέον το ζήτημα της εξουσίας, ούτε το ‘άλλοθι’, όπως ήταν στους αιώνες της αποικιοκρατίας. Η μετατροπή

του εθνοκράτους σε εργαλείο πολιτικής χειραγώγησης και ταξινόμησης οδηγεί, αντιθέτως, στην ομογενοποίηση των κρατικών και οικονομικών εξουσιών και στην ιεραρχική διαβάθμιση των πληθυσμών. Η χωροθέτηση των μητροπόλεων σε ζώνες επιλεκτικής πρόσβασης και αποκλεισμού αναπαράγει την αντίστοιχη χωροθέτηση του πλανήτη και αντανακλά την ενδοκοινωνική ανισότητα. Οι φράχτες που υψώνονται απέναντι στα προσφυγικά ρεύματα λειτουργούν και ως φίλτρα επιλεκτικής εισαγωγής με όρους εθνοτικής ταξινόμησης και ως όρια πολιτικής δικαιοδοσίας. Η πολιτική της ποσόστωσης είναι ενδεικτική.

Από την άλλη, το Διαδίκτυο έχει αναδειχθεί σε έναν καινούργιο αν-εδαφικό τόπο, όπου η πολιτιστική πολλαπλότητα και πολυμορφία συγχωνεύεται σε ένα καθολικό, ομοιόμορφο τρόπο άμεσης επικοινωνίας, διαβρώνοντας τον φανταστικό εγκλεισμό των παραδοσιακών κοινωνιών. Η ομογενοποίηση του μέσου δεν εμποδίζει τον διαφορισμό των σημασιών. Ο κυβερνοπόλεμος μαίνεται εξίσου, μεταξύ των κρατικών υπηρεσιών, των συμμοριών hacker, των Anonymous, του ISIS, κτλ. Είναι ένας καθαρός πόλεμος πληροφοριών και σημασιών, αποσωματικοποιημένος, σε διαρκή αλληλεπίδραση με την πραγματικότητα, ένα εξαϊλωμένο υπόδειγμα της διασπαρμένης μορφής του σύγχρονου πολέμου. Ακόμη και η τοπολογία του Διαδικτύου αντιστοιχεί στην τοπολογία του σύγχρονου πολέμου, καθώς υπάρχουν πολλαπλοί αντιμαχόμενοι κόμβοι, οι ψηφιακές μάχες συνυπάρχουν με Ιστοσελίδες παιχνιδιών, fandom, ειδήσεων και μόδας, όπως και στον κόσμο οι ζώνες του αποκλεισμού και της εξαίρεσης συνυπάρχουν με περιοχές καταναλωτισμού, κανονικότητας και ψευδοευημερίας.

Όμως η ομογενοποίηση των δυτικογενών κρατικών και κεφαλαιοκρατικών ελίτ, η στεγανοποίηση και επέκταση της βασικής καπιταλιστικής αντίθεσης μεταξύ διευθυντών και εκτελεστών σε βιοπολιτική αντίθεση, είναι αυτή που ορίζει την εσωτερικότητα του πολέμου. Επιτρέπει π.χ. στο ISIS να εμπορεύεται και να συνομιλεί με διάφορα λόμπι και ελίτ των αντιπάλων της, όπως π.χ. την οικογένεια Ερντογάν.

Οι αντιθέσεις των περιοχικών συμφερόντων εντός, εκτός και στην περιφέρεια του παγκόσμιου δικτύου ρητών εξουσιών, είναι αυτές που ορίζουν την εξωτερικότητα. Η εσωτερικευμένη εξωτερικότητα των μεταβιομηχανικών κοινωνιών, η άνοδος των εθνικισμών και των τοπικισμών αντανακλά παραδοσιακές αντιθέσεις, που ενυπάρχουν ως παραδοσιακές σημασίες βάθους, αλλά είναι ανίκανες να συγκροτήσουν ανεξάρτητες συμπαγείς ταυτότητες. Η εξωτερικευμένη εσωτερικότητα της διεθνούς διπλωματίας συμπλέκεται με την ενεργοποίηση και

λειτουργία πολλαπλών συμβάσεων και συναλλαγών, ρητών και κρυφών, όπως π.χ. η ΤΤΙΡ που περιστέλλουν και ακυρώνουν την πολιτική ισχύ των εθνοκρατών, που παραμένουν οι τυπικά νομιμοποιημένες πολιτικές οντότητες και υπηρετούν ως νομιμοποιημένα μονοπώλια βίας.

Αλέναντι στην εθνότητα και την διεθνικότητα, ως νέες πολιτικές κατηγορίες αναδεικνύονται η τοπικότητα και η παγκοσμιοότητα. Αυτό ισχύει και για τις ελίτ και για τις κοινωνίες, που στήνουν παράλληλα και αντιθετικά δίκτυα επικοινωνίας και πληροφόρησης.

Εν κατακλείδι, ο πόλεμος συνεχίζει να είναι πολιτική. Και ως πολιτική συνεχίζει να αφορά τη διευθέτηση των πόλων ισχύος και εντός και εκτός. Οι αλλαγές στη μορφή των πολέμων αντιστοιχούν σε αλλαγές στην κυρίαρχη πολιτική. Οι τρομονόμοι, όπως και οι τρομοκρατικές επιθέσεις, αποτελούν και πολεμικά και πολιτικά διατάγματα.

Η θεωρία της κινηματογραφικής νοσταλγίας

'This world is the movie of what everything is, it is one movie, made of the same stuff throughout, belonging to nobody, which is what everything is.'

Jack Kerouac, The Scripture of the Golden Eternity, 10

Σε μία περίοδο που η νευροεπιστήμη εισέρχεται στα χωράφια της γνωσιολογίας και η ψυχιατρική εισβάλλει στους χώρους της φιλοσοφικής ανθρωπολογίας, περίοδο των μεγάλων εξαναγκαστικών μετακινήσεων πληθυσμών και της ανάδειξης του ανθρωπολογικού 'τύπου' του *πρόσφυγα*, ίσως είναι καιρός να ρίξουμε μια ματιά σε μία σκοτεινή συναισθηματική περιοχή, ανάμεσα στις μεγάλες κατηγορικές ενότητες της Μνήμης και της Αίσθησης, η οποία προσομοιάζει περισσότερο με τον *συνειρμό*.

Θα ονομάσουμε αυτό το συναίσθημα *νοσταλγία* και επειδή αρχή της συζήτησης είναι η *των ονομάτων επίσκεψις*, ας αναφέρουμε πως η λέξη *νοσταλγία* (η οποία στην αγγλική μεταφέρεται αυτούσια ως *nostalgia*) είναι σύνθετη από το *νόστος* (που σημαίνει την επιστροφή στο σπίτι) και το *άλγος* (που σημαίνει πόνος).

Τουτέστιν, στην πρωταρχική της εκδήλωση, η νοσταλγία σημαίνει **τον πόνο που δημιουργεί η απόσταση** από την οικεία, από τον γενέθλιο τόπο, από την φαντασιακή πατρίδα, καθώς επίσης τον **πόνο που δημιουργεί η έντονη ψυχική έλξη** που ο τόπος αυτός ασκεί από μακριά. Ο φαντασιακός γενέθλιος τόπος, η ψυχική οικία, με όποια μορφή και αν εμφανίζεται, (διότι ως φαντασιακός δεν χρειάζεται καν να *υπάρχει* με την κοινή έννοια), λειτουργεί ως απωθημένος πόθος και δημιουργεί έναν ασυνείδητο τόπο απωθημένων πόθων, οι οποίοι προσδιορίζουν όχι μόνο την θεμελιακή συγκρότηση της ταυτότητας του συνειδητού Εγώ, αλλά και την αποβλεπτικότητα και τις ασυνείδητες ρολές του ατόμου που *νοσταλγεί*.

Φυσικά οι εντάσεις διαφέρουν, καθώς κάθε άνθρωπος *θεωρητικά* είναι μία **βόμβα απείρου** μέσα στο Είναι-ως-Χρόνος, δηλαδή μία πηγή απροσδιοριστίας, λαμβάνοντας το *άπειρον* όχι ως το απροσμέτρητο αλλά με την αρχική έννοια ως *μη-πεπερασμένο*, δηλαδή *μη-προσδιορισμένο*. Εντός της κοινωνικοϊστορικής χρονικότητας που αποτελεί το οντολογικό περιβάλλον του ανθρώπου, το μάγμα του *καιρού* και της *διάρκειας* καθορίζεται από τους εκάστοτε ιδιοχρόνους των εκάστοτε θεσμών, οι οποίοι συνθέτουν τον δημόσιο χρόνο, ως πραγμάτωση

κυρίαρχων φαντασιακών σημασιών, που ανταποκρίνονται και επενεργούν σε αντίστοιχες παραστάσεις, *αισθήματα* και βλέψεις. Όταν μιλάμε για την *νοσταλγία*, αυτή μπορεί να εκδηλώνεται ως προσωπικό αίσθημα, ακόμη και ερωτικό. Όμως, με την ευρεία έννοια επενεργεί και εκδηλώνεται και στην κοινωνική θέσμιση, στο θεσμίζον κοινωνικό φαντασιακό, στο βαθμό που κάθε θεσμός ετερονομίας ανάγεται σε ένα φαντασιακό συλλογικό παρελθόν, κατ' ουσίαν πλαστό και κατ' αίσθημα *νοσταλγικό*.

Πριν προχωρήσουμε σε πιο συγκεκριμένες περιοχές, κάποιες αναγκαίες επισημάνσεις. Καταρχάς, ένας σχηματικός και κάποιος βιαστικός, προς χάριν της συζήτησης, διαχωρισμός ανάμεσα στην *ανθρωπογεωγραφία* και την *ψυχογεωγραφία*, προκειμένου να εντοπίσουμε το σημειακό συν-ανήκειν αυτού του φαντασιακού νοσταλγικού τόπου/πόθου.

Ως **ανθρωπογεωγραφία** ενός περιβάλλοντος ή ενός τόπου εννοώ την διερεύνηση των σχηματοποιημένων θεσμικών όντων και των ψυχολογικών συμπεριφορών των ατόμων που συγκροτούν τον κοινωνικοϊστορικό ιστό. Ως τέτοια αποτελεί *εξωτερική παρατήρηση*. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως πάντοτε η διερεύνηση αυτή διαμεσολαβείται και επηρεάζεται από τον ίδιο τον παρατηρητή που κουβαλά την δική κοινωνικοϊστορική επένδυση και την ατομική του οπτική γωνία, ανάλογη προς την κοινωνική του παιδεία και την προσωπική του ιστορία. Επίσης, καμία ανθρωπολογική τυπολογία δεν πρόκειται να εξαντλήσει ποτέ την δρώσα κοινωνικοϊστορική δυναμική, καθώς τα *πραγματικά άτομα* είναι πάντοτε μοναδικά και το μέλλον πάντοτε *ανοιχτό*. Τα πραγματικά άτομα δεν αρμόζουν ποτέ σε έναν ανθρωπολογικό τύπο και κάθε άνθρωπος μπορεί να ενσαρκώσει ή ακόμη και να δημιουργήσει άπειρους τύπους στην διάρκεια της ζωής του.

Ως **ψυχογεωγραφία** νοείται η διερεύνηση και απόπειρα αποτύπωσης, καταγραφής και σχηματοποίησης των ψυχικών επιδράσεων ενός συγκεκριμένου μερικού κοινωνικοϊστορικού περιβάλλοντος ή τόπου στον ίδιο τον παρατηρητή καθώς το διαβαίνει. Εδώ η διατήρηση της υποκειμενικότητας ως πόλου αναφοράς συνδέεται με την επίγνωση πως το υποκειμενικό είναι ή οφείλει να είναι *διάτρητο* και *ανοιχτό* το ίδιο. Είναι μία εσωτερική παρατήρηση, η *ενδοσκόπηση* μίας αλληλεπίδρασης.

Τώρα, η *νοσταλγία* μπορεί να ερευνηθεί και στις δύο διαστάσεις, αλλά όταν μιλούμε για την *νοσταλγία* στο ατομικό επίπεδο, τότε η ψυχογεωγραφική έρευνα σκοπεύει να αναδείξει τις μεταφορές και τις προβολές της *ατομικής νοσταλγίας* στο κοινωνικοϊστορικό πεδίο και τις αντίστοιχες επενδύσεις και αλληλοδιεισδύσεις με

κέντρο αναφοράς το υποκείμενο και την *ψυχή*. Όταν μιλούμε για την *νοσταλγία* στο κοινωνικό επίπεδο, τότε η ανθρωπογεωγραφική έρευνα σκοπεύει να αναδείξει την διείσδυση και την επιβολή των σχημάτων της συλλογικής *νοσταλγίας* στην συγκρότηση της ατομικής ταυτότητας και της πολιτικής κοινότητας, με σημείο αναφοράς την συλλογικότητα και το *θεσμό*.

Ενδιαφέρον από αυτή την άποψη έχουν οι θεσμοί της κοινωνικής αναπαράστασης και αυτοπροσδιορισμού, και ιδιαίτερα αυτοί που ανήκουν στην *άρρητη εξουσία*, και συγκροτούν την ευρύτερη κοινωνική κουλτούρα και παιδεία. Γνωρίζουμε αρκετά για τους επίσημους εκπαιδευτικούς θεσμούς και το ρόλο τους στην αναπαραγωγή της κυρίαρχης κρατικής εξουσίας και στον ψυχικό ακρωτηριασμό των ατόμων μέσα από την επιβολή στεγανών και στεγνών σχημάτων επίπλαστης *εθνικής νοσταλγίας*. Η νοσταλγία ενός πλαστού συλλογικού παρελθόντος αποτελεί κεντρικό μηχανισμό επένδυσης σε οποιαδήποτε εθνοκρατική αφήγηση, καθώς επιτρέπει τον τριπλά επίπλαστο συνταυτισμό που είναι ο εθνικισμός – τριπλά επίπλαστη καθώς αναφέρεται σε μία πλασματική ιστορία, μία πλασματική κοινότητα συμφερόντων και μία πλασματική ιστορική αποστολή. Η εθνική νοσταλγία είναι η εθνοκρατική αφήγηση στραμμένη προς το παρελθόν, η παρελθοντική αναφορά της εθνικής προπαγάνδας, η πλέον σημαντική αφού αποτελεί το ψευδο-ιστορικό έδαφος των μυθευμάτων και των κατασκευών που στηρίζουν τις δύο επόμενες στιγμές της αφήγησης, την παροντική επίκληση της ‘εθνικής ενότητας’ και την μελλοντική υπόσχεση ενός νέου ‘μεγαλείου’.

Ειρήσθω εν παρόδω, στις περισσότερες εθνοκρατικές αφηγήσεις (με εξαίρεση την Αμερικάνικη, ίσως) η μελλοντική υπόσχεση συνίσταται σε μία ιδεατή αναβίωση ή αντιγραφή του μυθικού παρελθόντος, κλείνοντας έτσι τον ταυτολογικό κύκλο της εθνικής ψευδοϊστορίας. Η περιφέρεια του κύκλου συνίσταται στην ‘συνέχεια’ του έθνους που ξεκινά από ένα ένδοξο παρελθόν για να επιστρέψει στην δόξα του μελλοντικά. Το επίκεντρό του βρίσκεται πάντα στο παρόν, όπου η ‘ενότητα’ που εξασφαλίζεται μέσω της ενότητας του παρελθόντος και του μέλλοντος πραγματώνεται στην κρατική κυριαρχία. Συνήθως η εθνική αυτή νοσταλγία φέρεται από τους επίσημους μορφωτικούς θεσμούς, το εκπαιδευτικό σύστημα, το στρατό, τον δημόσιο ημερολογιακό χρόνο με την επαναληπτικότητα των εθνικών εορτών.

Ήδη στον 20ου αιώνα, το πεδίο ισχύος αυτών των επίσημων εκπαιδευτικών λειτουργιών είχε αρχίσει να συρρικνώνεται, καθώς εμφανίστηκαν συνάμα νέες, πρωτοφανείς και διακλαδωμένες μορφές κοινωνικού συνανήκειν και ατομικής υποταύτισης, όπως ο φιλαθλητισμός, τα χόμπι, αργότερα το *lifestyle*, ο οπαδισμός, οι

celebrities και οι κοινότητες των ακολούθων τους, ο χουλιγκανισμός. Τις ονομάζω υπο-ταυτίσεις, διότι αποτελούν παραφυάδες ενός κεντρικότερου πλέγματος κοινωνικών φαντασιακών σημασιών που συναποτελούν τον πυρήνα του κοινωνικού συνταυτισμού.

Ως τέτοιες, παράγουν υπο-ταυτότητες δεν αμφισβητούν την κυρίαρχη θέσμιση ή το κυρίαρχο θεσμισμένο φαντασιακό. Αντιθέτως, λειτουργούν συμπληρωματικά και διαθλαστικά σε αυτό, δημιουργώντας τις ψυχικές και κοινωνικές προϋποθέσεις για την αποικιοποίηση του προσωπικού χρόνου από τις κυρίαρχες συστημικές λειτουργίες, και την μετατροπή του σε χρόνο 'διασκέδασης', αντιστοίχως με την συρρίκνωση του δημόσιου χρόνου και την μετατροπή του σε χρόνο 'εργασίας'.

Η γέννηση αυτών των τάσεων συμβαδίζει με την διαρκώς επεκτεινόμενη κυριαρχία της εικόνας στην κυρίαρχη πολιτισμική σφαίρα, από τις αρχές του 20ου αιώνα, που σημαδεύτηκε, εκτός των άλλων, από την γέννηση τριών νέων μορφών τέχνης, της φωτογραφίας, του κινηματογράφου και του κόμικ. Δεν είναι τυχαίο πως αυτές οι τέχνες από τη μία υπήρξαν άριστα εργαλεία στην υπηρεσία της εθνοκρατικής προπαγάνδας, ολοκληρωτικής ή ολιγαρχικής, και εντάχθηκαν στους επίσημους μηχανισμούς κοινωνικής εκπαίδευσης, ενώ από την άλλη διάνοιξαν νέα κοινωνικά ρήγματα αμφισβήτησης των σημασιών, προσφέροντας απεριόριστα πεδία αντικατοπτρισμού και κριτικής της κοινωνίας.

Μαζί τους αναδύθηκε και μία εντελώς νέα μορφή *νοσταλγικής επένδυσης*, ένα νέο συναισθηματικό ερέθισμα και καινούργιο απωθημένο ψυχικοί πόθοι.

Μιλώ για την **κινηματογραφική νοσταλγία**, την νοσταλγία για πράγματα που το υποκείμενο δεν έχει ζήσει, αλλά του έχουν *παρασταθεί*. Αυτό που διαφοροποιεί την νοσταλγία αυτού του τύπου είναι ότι αφενός εκδηλώνεται ως αυστηρά *ατομική* και συχνά έρχεται σε δυσαρμονία ή και σε αντίθεση με το *άμεσο υπαρκτό* κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου, (όπως συχνά μοιάζει η ατομική νοσταλγία του ερωτευμένου), αφετέρου όμως έχει αναγκαστικά *συλλογική* αναφορά και προβάλλεται *αναγκαία* στο κοινωνικό (όπως συμβαίνει συνήθως με την συλλογική νοσταλγία π.χ. μίας εξόριστης μειονότητας).

Είπαμε και προηγουμένως ότι το ατομικό και το συλλογικό συνδέονται, όμως στην περίπτωση της *κινηματογραφικής νοσταλγίας* η σύνδεση αυτή παρουσιάζεται ως άμεση και αναγκαία και κυρίως, το αντικείμενο του πόθου της είναι εντελώς *παραστασιακό* και διόλου θεσμικό, πλήρως ανέφικτο και πλήρως ουτοπικό.

Το αντικείμενο του πόθου της κινηματογραφικής νοσταλγίας *οφείλει* να είναι ανέφικτο και μη-πραγματοποιήσιμο, διότι έτσι μπορεί να διατηρείται ως *καθαρή παράσταση*, διατηρώντας ταυτόχρονα την αποκλειστική ατομικότητα και την φανταστική καθολικότητά του.

Ως τέτοιο, μπορεί εύκολα να αναπαραχθεί μαζικά, να γίνει προϊόν της πολιτισμικής βιομηχανίας. Αυτό δεν σημαίνει πως έτσι δεν σχηματίζονται φαντασιακές κοινότητες, μάλιστα αυτός είναι ο τρόπος να σχηματιστούν ευρεία δίκτυα φαντασιακών κοινοτήτων, αλλά η σημαντική διαφορά είναι πως τούτες οι φαντασιακές κοινότητες είναι κοινότητες πολιτιστικές, όχι πολιτικές και η αποβλεπτικότητά τους είναι εντελώς εσωτερική, όχι εξωτερική, με ροπή προς την *αυτοαναπαραγωγή και αυτοδιατήρηση* και όχι την αυτονόμηση ή την αμφισβήτηση. Γι' αυτό και συγκροτούνται ως υπό-κουλτούρες και δημιουργούν σφαίρες life style κάτω από τις κυρίαρχες σφαίρες του πολιτικού και του οικονομικού, συναρμοσμένες λειτουργικά προς αυτές και το ευρύτερο σύστημα της πολιτισμικής βιομηχανίας. Και καθώς οι κοινότητες αυτές συστήνονται γύρω από την ιεροποίηση ενός προϊόντος (που συμπληρώνει την πραγματοποίηση του ιερού) ουσιαστικά τα μέλη τους προσφέρονται επίσης ως υπό-προϊόντα, μετατρέποντας μια μηχανή κέρδους σε μηχανισμό κοινωνικού συνταυτισμού.

Εδώ και καιρό η τηλεόραση απείλησε να αναλάβει πλήρως την κοινωνική εκπαίδευση, όμως το Ιντερνετ εμφανίστηκε ευτυχώς αρκετά νωρίς. Παρότι η επινόηση του Ιντερνετ αποτελεί από μόνη της μία οντολογική επανάσταση κατά τη γνώμη μου, οι υπό-ταυτότητες αυτές, που αποτελούν ειδολογικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας μας εδώ και ενάμιση περίπου αιώνα μπόρεσαν να ανθίσουν στην απεραντοσύνη και την αμεσότητα της ψηφιακής διαδικτυακής σφαίρας.

Μέσω και εντός του Διαδικτύου οι υπο-ταυτότητες μπόρεσαν να διαχωριστούν, να διακλαδωθούν και να απαλλαγούν από τα βάρη της υλικότητας στην επικοινωνίας, διαμορφώνοντας ολόκληρες φαντασιακές κοινότητες κοινωνικών υπό-ταυτοτήτων, όπως το fandom.

Ένα πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η διαφημιστική καμπάνια της Disney σχετικά με την νέα της ταινία **Star Wars VII: The Force Awakens**, που κατέληξε να γίνει παγκόσμιο κοινωνικό φαινόμενο. Αποκάλυψε σε ένα ευρύτερο, ανυποψίαστο κοινό, την συνεχή κατασκευή κοινωνικών ρόλων και υποδιαιρέσεων με επίκεντρο την ταινία, που ξεφεύγουν από τα στενά όρια των πραγματικών συντελεστών. Το Διαδίκτυο έχει επιτρέψει την δημιουργία μίας ιεραρχικής κλίμακας στις τάξεις των fan της ταινίας, στην κορυφή της οποίας βρίσκονται οι πλέον διάσημοι σχολιαστές

της, οι οποίοι φυσικά δεν έχουν κανένα ρόλο στην δημιουργία της, αλλά είναι προνομιοῦχοι οπαδοί που πλέον απολαμβάνουν οι ίδιοι το κύρος μιας διασημότητας με δικούς τους οπαδούς. Δεν έχουν σχέση με τους παλιούς σινεφίλ, που απολάμβαναν το περιεχόμενο μίας ταινίας, αυτοί ενδιαφέρονται για το περιτύλιγμα, όχι για τον κινηματογράφο, αλλά για την μυθολογία του. Όλοι αυτοί φροντίζουν να διαδώσουν, να σχολιάσουν, να προστατεύσουν το προϊόν της Disney σαν ιερό αντικείμενο, χωρίς να έχουν τίποτε να κερδίσουν, παρά μόνο το πιο σημαντικό από όλα. Την συναισθηματική ταύτιση με ένα κοινωνικό είδωλο, icon, που ξεπερνά τα στενά, και θνητά, όρια του Εγώ, έστω για δύο ώρες, που με τις διαρκείς αναπαραγωγές και επαναλήψεις θα επεκταθούν σε χρόνια νοσταλγίας.

Μάλιστα, η εμφάνιση της ψηφιακής τεχνολογίας υπήρξε μία πολύ σημαντική τομή στην ιστορία της κινηματογραφικής βιομηχανίας, η οποία ξαφνικά απέκτησε εξαιρετικά τεχνικά εργαλεία αναπαραστάσης και κατασκευής ρεαλιστικών εικονικών κόσμων στο πανί. Η τομή δεν αφορά τόσο το περιεχόμενο των σύγχρονων ταινιών, όσο την νοσταλγική αξία των παλαιότερων. Όπως ο βικτωριανός βιομηχανικός καπιταλισμός που εξόντωσε τις παλαιότερες κοινότητες, ανακάλυψε την αξία της *αντίκας*, έτσι και η σύγχρονη πολιτιστική βιομηχανία, εξοντώνοντας την ιδιαιτερότητα και μοναδικότητα κάθε κινηματογραφικού κόσμου, ανακάλυψε την αξία του *ρετρό* και του *franchise*. Έτσι, παλαιές ταινίες απέκτησαν ξαφνικά την γονιμότητα ενός σημαίνοντος, πάντοτε έτοιμου να γεννήσει σημαινόμενα/αντίγραφα για να θρέψουν μια νέα καταναλωτική νοσταλγία. Η συνάντηση του κινηματογράφου με τα κόμικ που έγινε εφικτή με ρεαλισμό, συγχώνευσε τις δύο μεγάλες Αμερικάνικες μυθολογίες σε μία, κάτω από το ίδιο φαντασμαγορικό περίβλημα, με αποτέλεσμα να αποστειρωθούν και οι δύο, το Χόλιγουντ μέσω της απόθησης της πρωτοτυπίας του και τα κόμικ μέσω της ομογενοποίησης. Αυτό που αναδείχθηκε ήταν η σχηματοποίηση της αφήγησης που έγινε μετά-αφήγηση, με το κέντρο βάρους να μετατοπίζεται προς τις αναφορές σε ταινίες του παρελθόντος παρά στην εκτύλιξη της πλοκής, με σκοπό να προκληθεί ακόμη πιο έντονη *νοσταλγία*. Είναι αυτό που πουλάει, ιδίως σε καιρούς κρίσης.

Θα μπορούσαμε να δούμε κάτι ανάλογο να συμβαίνει και στην επίσημη σφαίρα του πολιτικού, ή στην 'κεντρική πολιτική σκηνή', όπου τα κόμματα στρέφονται προς το παρελθόν τους, όχι το μέλλον τους, για να πείσουν μέσω νοσταλγίας, πως είναι οι κληρονόμοι μίας ένδοξης ιστορίας, άρα οι απόστολοι μίας ένδοξης επιστροφής. Φυσικά, αυτό τροφοδοτεί πλήρως τον ακροδεξιό λόγο, που είναι λόγος ρητά στραμμένος στο ψευδοπαρελθόν.

Πριν κλείσω το μικρό αυτό σημείωμα, να αναφέρω σχηματικά δύο περιπτώσεις *ναυτίας* που συνδέονται με την κινηματογραφική νοσταλγία και ιδίως με την *θέαση της ζωής ως ταινία*. Από τη μία έχουμε την *ναυτία του θεατή*, που εμφανίζεται στην ανθρωπογεωγραφική έρευνα, όταν το υποκείμενο είναι εξωτερικός παρατηρητής. Βιώνεται ως θόλωμα της σκέψης και της κρίσης όταν αυτή εκπίπτει στα χρονικά και τοπικά κενά που σχηματίζονται ανάμεσα στα καρέ της ‘βιο-ταινίας’ των άλλων.

Από την άλλη έχουμε την *ναυτία του σκηνοθέτη*, που προκύπτει στην ψυχογεωγραφική έρευνα, όταν το υποκείμενο είναι ενδοπαρατηρητής και βιώνεται ως θόλωμα της σκέψης και της κρίσης όταν η πραγματικότητα αντιστέκεται.

Και αυτό ίσως τελικά είναι το θεμελιώδες χαρακτηριστικό της πραγματικότητας. Να αντιστέκεται.

Άμεση Δημοκρατία: Διαδικασία ή Πρόταγμα;

Το ερώτημα που τίθεται στην συζήτηση* φαίνεται καταρχάς σαφές και συγκεκριμένο: Άμεση δημοκρατία – Διαδικασία ή πρόταγμα; Προκειμένου να αποφύγουμε τις εύκολες απαντήσεις, που συγκαλύπτουν τα πραγματικά ζητήματα τα οποία κρύβονται πίσω από αυτή την φράση, καλό θα ήταν να ξεκινήσουμε αναλύοντας τις προκείμενές της.

Άμεση δημοκρατία – Γιατί άμεση; Και γιατί δημοκρατία; «*Αρχή σοφίας η των ονομάτων επίσκεψις*», έλεγε ο Αντισθένης, δηλαδή η σοφία αρχίζει με τον στοχασμό πάνω στο νόημα των λέξεων. Και ήδη, αυτή η δυνατότητα, να στοχαστούμε πάνω στο νόημα των λέξεων προϋποθέτει μία έμπρακτη και πεπραγμένη αμφισβήτηση της αυθεντίας των λέξεων, της αυθεντίας των ονομάτων, και μία εγκατάλειψη του μυθικού, μαγικού, μυστικού και θεολογικού, τέλος πάντων, κοινωνικού φαντασιακού της ετερονομίας.

Αυτή η δυνατότητα αμφισβήτησης του κατεστημένου νοήματος και διανοίγματος του στοχασμού, είναι ήδη μία δημοκρατική δυνατότητα. Θα ήταν αδιανόητη δίχως την αμφισβήτηση των κατεστημένων κοινωνικών θεσμών και σημασιών, δίχως την αμφισβήτηση της αυθεντίας και της κατεστημένης κοινωνικής θέσμησης. Δεν θα ήταν δύσκολη ή ακατόρθωτη, αλλά αδιανόητη, ασύλληπτη ως σημασία. Ήδη λοιπόν η πράξη της αμφισβήτησης αποτελεί σημασιακό περιεχόμενο και ουσία της δημοκρατίας.

Δημοκρατία λοιπόν, όπως όλοι γνωρίζετε, από το δήμος και κρατώ, δηλαδή η εξουσία του δήμου. Πάνω σε ποιον ασκεί την εξουσία ο δήμος; Πάνω στον ίδιο του τον εαυτό. Η κοινότητα δηλαδή αυτοκυβερνάται. Δεν είναι *δημαρχία*, δηλαδή δεν άρχει ο δήμος μέσω κάποιων διαμεσολαβητικών οργάνων εξωτερικών προς αυτόν, μέσω κάποιου γραφειοκρατικού μηχανισμού που τοποθετείται έξω και απέναντι από τον ίδιο τον κυρίαρχο δήμο. Ο δήμος κρατεί, κυριαρχεί και κυριαρχείται ενδογενώς, αυτοκυριαρχείται και αυτοκυβερνάται. Η δημοκρατία εμφανίζεται λοιπόν ως μορφή κοινωνικής αυτοκυβέρνησης δίχως διαχωρισμένη εξουσία, δηλαδή, δίχως κράτος. Ο Καστοριάδης από την άλλη, ορίζει τη δημοκρατία ως την κατάσταση της ρητής και διαυγούς αυτοθέσμησης των κοινωνικών θεσμών, οι οποίοι εξαρτώνται από τη ρητή συλλογική δραστηριότητα.

Γιατί λοιπόν άμεση; Δεν προϋποτίθεται το άμεσο στην ίδια τη λέξη; Πράγματι, στην αρχαία γραμματεία η λέξη 'άμεση' θα έμοιαζε περιττή και πλεονασμός. Ωστόσο, το πρόταγμα της άμεσης δημοκρατίας αναφέρεται ως τέτοιο

ακριβώς λόγω της νεωτερικής στρέβλωσης της έννοιας, που χρησιμοποιήθηκε ως συμπλήρωμα δικαίωσης για τις φιλελεύθερες ολιγαρχίες. Είναι η αντιφατική επινόηση ‘κοινοβουλευτική’ ή και ‘προεδρική’ μοντέρνα ‘δημοκρατία’ που επιβάλλει τον προσδιορισμό ‘άμεση’, ώστε να γίνει κατανοητή η διαφορά. Όμως, αν θέλουμε να μιλήσουμε ειλικρινά, πρέπει να θυμίσουμε τον πολίτη Γενεύης Ζαν Ζακ Ρουσσώ, που υπογράμμισε πως η μόνη δημοκρατία είναι η άμεση. Η αντίρρηση που ο ίδιος έφερε είναι ότι αυτό το πολίτευμα είναι εφικτό μόνο σε μικρές κλίμακες. Θα επιστρέψουμε στη συνέχεια σε αυτή την αντίρρηση, για την οποία έχουμε βαθιές αντιρρήσεις.

Γιατί διαδικασία; Ποιοι θέτουν αυτό το ζήτημα και τι μπορεί να σημαίνει η δημοκρατία ως (απλή) διαδικασία; Καταρχάς, αυτός ο τυπολογικός περιορισμός υπάρχει υπόρρητα ήδη στη νεωτερική αντιφατική κατασκευή ‘κοινοβουλευτική δημοκρατία’. Ο προσδιορισμός ‘κοινοβουλευτική’ ή ‘προεδρική’ ήδη αποτελεί μία *transitio auctoritas*, μία μετάθεση εξουσίας, μία απόδοση εξουσίας. Το κοινοβούλιο, ο πρόεδρος, είναι ο ονομαστικός φορέας της ‘δημοκρατίας’, ο φορέας της πολιτικής εξουσίας, που ουσιαστικά ανήκει στον δήμο, αλλά δεν ασκείται πλέον από αυτόν αλλά στο όνομα αυτού. Πράγμα που ανοίγει μια τεράστια απόσταση ανάμεσα στην κοινωνία και το κράτος. Το κοινοβούλιο, ή ο πρόεδρος, τοποθετείται ως προσδιορισμός εκτός του δήμου, είναι το εξωτερικό όριο σε αυτόν, πάνω στον οποίο ασκείται η εξουσία. Οπότε, μιας και η πολιτική ουσία, το ποιος κυβερνά, αποδίδεται στον προσδιορισμό (που είναι με τη σειρά του ευφημισμός καθώς όλοι γνωρίζουμε ότι η κυβέρνηση κυβερνά και όχι το κοινοβούλιο) η μόνη διάσταση που απομένει στην λέξη ‘δημοκρατία’ είναι η τυπικά διαδικαστική.

Ήδη λοιπόν, στο πολιτικό φαντασιακό της νεωτερικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, το σημασιακό δημοκρατικό περιεχόμενο έχει χαθεί, μέσα από συστημικές προσπάθειες να δικαιωθεί η ετερονομία φορώντας δημοκρατικό ένδυμα. Έτσι, με την προβολή της δημοκρατίας ως μίας απλής διαδικασίας κενής από κάθε άλλο περιεχόμενο, μπόρεσαν να ονομαστούν ‘Δημοκρατίες’, τα πιο διαφορετικά ολιγαρχικά, πλουτοκρατικά ή και ολοκληρωτικά καθεστώτα όπως η Ε.Σ.Σ.Δ. Ποιες διαδικασίες ονομάστηκαν ‘δημοκρατικές’; Οι εκλογές. Οι αρχαίοι γνώριζαν ότι οι εκλογές είναι ολιγαρχικός θεσμός, αφού σημαίνουν την ουσιαστική παραχώρηση της εξουσίας του πολίτη στον ‘εκπρόσωπο’ ο οποίος αποφασίζει εν λευκώ. Οι σημερινές εκλογές είναι ένα ανέκδοτο εναλλαγής του πολιτικού προσωπικού δίχως καμία αλλαγή της πολιτικής.

Όμως, μετά τις σύγχρονες κοινωνικές αναταράξεις, όταν η Άμεση Δημοκρατία ακούστηκε πλατιά και βαθιά στις πλατείες και τα κινήματα όλου του

κόσμου, η ρητορική του συστήματος αποφάσισε να εξανεμίσει την πολιτική σημασία αυτού του κοινωνικού αιτήματος, προβάλλοντας τη διαδικαστική όψη της Άμεσης Δημοκρατίας, μία κενή τυπολογία η οποία έξαφνα, μπορούσε να συμπληρωθεί οτιδήποτε. Ακούσαμε πρόσφατα ακόμη και τον πρωθυπουργό Τσίπρα να αναφέρεται σε ‘αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες λήψεις αποφάσεων’, φράση που εμπεριέχεται και στο περίφημο πρόγραμμα της Θεσσαλονίκης. Η πραγματική φάρσα έγινε όταν έκανε ακόμη και ο Πάκης Παυλόπουλος αναφορά στην άμεση δημοκρατία, λίγο πριν το δημοψήφισμα. Η συζήτηση λοιπόν περί δημοκρατίας είναι εξαρχής πολιτική συζήτηση και όχι διαδικαστική. Αυτό φαίνεται αυτονόητο, όμως το ερώτημα που τίθεται είναι τι εννοούμε ‘πολιτική’ και αν τελικά η ίδια η πολιτική αποτελεί διαδικαστική υπόθεση.

Κάθε κοινωνία έχει μία πολιτική διάσταση, ένα *πολιτικό πεδίο*, που σχηματίζουν οι ρητοί θεσμοί κοινωνικής εξουσίας. Αυτό το πεδίο, αυτοί οι θεσμοί, που στη συντριπτική τους πλειοψηφία έχουν ιεραρχική, κλειστή, ετερόνομη μορφή, είναι η θεσμική ενσάρκωση των κυρίαρχων φαντασιακών σημασιών που ορίζουν την κοινωνία ως αυτή που είναι, και αντανακλούν την αυτοεικόνα της. Κάθε κοινωνική θέσμιση οφείλει να δώσει ένα νόημα στον κόσμο και ένα νόημα στο άτομο. Ως επιβολή της νοηματοδότησης, η εξουσία υπάρχει σε *κάθε* κοινωνία σαν ένα *υπόρρητο* υπόστρωμα του κοινωνικού φαντασιακού, σαν **υπόρρητη, θεομιζουσα** εξουσία που φέρεται μέσα από τους πρωταρχικούς θεσμούς, όπως η γλώσσα.

Αυτή εκδηλώνεται ποικιλοτρόπως και οι σημασίες της πραγματώνονται θεσμικά ως η **ρητή** εξουσία. Η **ρητή** εξουσία συγκροτεί τη σφαίρα του **πολιτικού**, η οποία εμφανίζεται ως η πολιτική διάσταση του **δημόσιου χώρου** ως χώρου των πολιτικών αποφάσεων, και ως η πολιτική διάσταση του **δημόσιου χρόνου** ως σεσημασμένου χρόνου διαβούλευσης και πολιτικής απόφασης, αλλά και πολιτικής πράξης.

Στις ετερόνομες κοινωνίες το νόημα παραπέμπεται εκτός κοινωνίας, προκειμένου να παγιωθεί και να διατηρηθεί η κοινωνική ιεραρχία. Δίπλα στην υπόρρητη εξουσία η ρητή εξουσία, ο χώρος που λαμβάνονται οι πολιτικές αποφάσεις, η σφαίρα του πολιτικού, σχηματίζεται ως σφαίρα κλειστή, δίχως κοινωνική πρόσβαση και δημιουργείται η αντίθεση ιδιωτικού και δημοσίου ως αγεφύρωτο χάσμα. Η ρητή εξουσία ιεροποιείται και γίνεται αυθεντία, προκειμένου το καθεστώς να διατηρηθεί αναλλοίωτο. Η ρητή εξουσία, παραπέμποντας το νόημα εκτός της, προσπαθεί να διαφυλάξει την ύπαρξή της από τη φθορά που δέχεται από τον χρόνο

και την πραγματικότητα. Παραπέμπεται το νόημα σε κάποια αιωνιότητα, που υποτίθεται ότι καθαγιάζει και προστατεύει τόσο την κυρίαρχη θέσμιση, όσο και τις κυρίαρχες ελίτ από την αμφισβήτηση. Συνεπώς, η ίδια η αμφισβήτηση των σημασιών είναι αυτό που απειλεί καταρχάς την κυρίαρχη ετερόνομη θέσμιση και από το οποίο η ίδια προστατεύεται. Δεν είναι θεμιτή η αμφισβήτηση των σημασιών δίχως να τεθεί υπό αμφισβήτηση η ρητή εξουσία που στηρίζεται πάνω τους.

Η δημοκρατία εξ ορισμού αποκλείει κάθε αυθεντία που να επικυριαρχεί στην εξουσία του ίδιου του δήμου. Δήμος είναι ο λαός, οι πολίτες που αυτοπροσδιορίζονται ως ελεύθεροι πολίτες και ο μόνος τρόπος να αυτοκυβερνηθεί πραγματικά ο λαός, ο πραγματικός λαός και όχι κάποια μεταφυσική φαντασική κατασκευή, είναι ο κάθε πολίτης να μετέχει ως φυσικό πρόσωπο στους θεσμούς της συλλογικής απόφασης και πράξης. Άρα, ουσιαστική και όχι τυπική προϋπόθεση της δημοκρατίας είναι η ισότητα, που με τη σειρά της προϋποθέτει την ελευθερία. Ελευθερία υπάρχει μόνο μεταξύ ίσων, και αυτό το τονίζει ο Θουκυδίδης, όπως ακούστηκε και προηγουμένως. Αυτές οι παραδοχές ήδη αποτελούν δηλώσεις ουσίας και όχι διαδικασίας.

Μιας και κανείς δεν τίθεται πάνω από το δήμο, ο οποίος αναγνωρίζει τον εαυτό του ως πηγή των σημασιών, οι ίδιες αυτές σημασίες τίθενται υπό αμφισβήτηση. Το ερώτημα του νόμου εγείρεται ως πραγματικό ερώτημα και όχι ως ζήτημα υπακοής, αφού δεν υπάρχει μηχανισμός ξέχωρος από το πολιτικό σώμα που να επιβάλλει τον νόμο και δεν είναι προϋπόθεση ισχύος του νόμου η υποτέλεια αλλά η πειθώς. Έτσι λοιπόν, αντί για ετερονομία, το νόμο που έρχεται από αλλού, το νόμο της αυθεντίας, που είναι στεγανή και κλειστή, η δημοκρατία είναι μία κατάσταση αυτονομίας, κοινωνικής αυτονομίας, αφού οι νομοθεσία αποτελεί ρητή συλλογική πράξη και συνεπακόλουθα, ατομικής αυτονομίας.

Η πολιτική εμφανίζεται έτσι ως η ενεργός πράξη αυτονομίας εντός του πολιτικού. Ως τέτοια, προϋποθέτει την κοινωνική ισότητα και ατομική ελευθερία. Η πολιτική των κλειστών θυρών της άνωθεν εξουσίας δεν είναι ουσιαστική πολιτική αλλά κενή διαχειριστική διαδικασία. Ουσιαστική πολιτική μπορεί να είναι μόνο η δημοκρατική πολιτική, η μόνη κατάσταση όπου όλα τα ερωτήματα τίθενται εν δυνάμει υπό δημόσια διαβούλευση και αμφισβήτηση.

Αρκεί μία διαδικαστική λειτουργία ώστε να προκύψουν οι προϋποθέσεις της δημοκρατίας, η ελευθερία, η ισότητα, η αυτοθέσμιση; Μπορούν να περιοριστούν αυτά σε απλές διαδικασίες; Μα ήδη φέρουν τεράστια πλέγματα σημασιών, με συνδηλώσεις και συνέπειες που αναδιαμορφώνουν όχι μόνο την ιδιοσυγκρασία, αλλά και το ίδιο το πεδίο της κοινωνίας.

Στο κοινωνικό επίπεδο η δημοκρατία πραγματώνεται με την δημιουργία ενός πραγματικά δημόσιου χώρου, χώρου λήψεως των πολιτικών αποφάσεων και τη γεφύρωση της αντίθεσης δημοσίου – ιδιωτικού με την έμπρακτη συμμετοχή των πολιτών στην λήψη των αποφάσεων και στην υλοποίησή τους. Η κοινωνική πραγματικότητα διαρθρώνεται έτσι σε έναν πόλο πλήρως ιδιωτικό, τον οίκο, σε έναν πόλο δημόσιο/ιδιωτικό, την αγορά και σε έναν χώρο πλήρως δημόσιο, την Εκκλησία του δήμου ή τη συνέλευση. Ο δημόσιος χρόνος επίσης αποδίδεται στην πολιτική απόφαση και στην ατομική δημιουργία εντός του δημόσιου χώρου, όπως και στις συλλογικές διαδικασίες νομοθεσίας και απόδοσης δικαιοσύνης. Υπό αυτή την έννοια ο ιδιωτικός χρόνος είναι ο χρόνος της εργασίας, αντιστρόφως προς αυτό που συμβαίνει σήμερα όπου ο ιδιωτικός χρόνος έχει ταυτιστεί απόλυτα με τον ελεύθερο χρόνο. Ο ελεύθερος χρόνος, ο χρόνος της ελευθερίας, δεν μπορεί παρά να εμπεριέχει και μία διακριτή ιδιωτική διάσταση, όμως δεν μπορεί και να περιοριστεί στην ιδιωτική σφαίρα δίχως να πάψει να είναι ελεύθερος, καθώς η ελευθερία θεσμίζεται κοινωνικά και σαν νόημα δημόσιο τόσο ως χώρος όσο και ως χρόνος.

Ήδη λοιπόν, η άμεση δημοκρατία, η πραγματική δημοκρατία, η δημοκρατία, πείτε το όπως θέλετε, προϋποθέτει ένα ολόκληρο πρόταγμα αυτοκυβέρνησης και αυτοθέσμησης της κοινωνίας με σαφές περιεχόμενο. Αξιώνει την ισότητα όλων των πολιτών και την ελευθερία κάθε ατόμου, αξιώνει την ύπαρξη ενός πραγματικού δημόσιου κοινωνικού χώρου και ενός ανοιχτού κοινωνικού χρόνου, την δυνατότητα της πολιτικής αμφισβήτησης. Είναι ασύμβατη με κάθε γραφειοκρατικό ιεραρχικό μηχανισμό που ιδιοποιείται την κοινωνική εξουσία προς όφελος μίας κρατικής και κεφαλαιοκρατικής ελίτ και συντηρεί τον διαχωρισμό της κοινωνίας από την πολιτική μέσω του κράτους.

Ως τέτοια, στην σημερινή παγκόσμια πραγματικότητα η δημοκρατία αποτελεί πρόταγμα και όχι ακόμη πραγματικότητα, αφού αντιτίθεται ριζικά σε κάθε κυρίαρχο φαντασιακό προσδιορισμό τόσο του ατόμου, όσο και της κοινωνίας. Αντιτίθεται ριζικά στον ατομικιστικό προσδιορισμό ενός απομονωμένου προσώπου που βρίσκεται αντιμέτωπο με την κοινωνία, ο οποίος αποτελεί την ανθρωπολογική ουσία της σημερινής φιλελεύθερης ολιγαρχίας. Αντιτίθεται ριζικά στον καθεστωτικό προσδιορισμό της εξουσίας ως κρατικής εξουσίας, του δημόσιου χώρου ως κρατικού ή ιδιωτικού χώρου, της κοινωνίας ως υποτελούς μίας μεταφυσικής, πατερναλιστικής βούλησης. Αντιτίθεται στα ίδια τα κοινωνικοϊστορικά θεμέλια της ετερονομίας.

Η άμεση δημοκρατία προϋποθέτει μία δημοκρατική παιδεία, που να διαμορφώσει τα δημοκρατικά άτομα που θα αναλάβουν την ευθύνη της συλλογικής

αυτοκυβέρνησης και την πραγμάτωση του δημόσιου χώρου και χρόνου ενάντια στο κεφάλαιο και το κράτος. Πού μπορεί να βρεθεί αυτή η παιδεία; Αν η δημοκρατία ήταν μια απλή διαδικασία, τότε θα αρκούσε ένα τεχνοκρατικό manual. Όπως είπαμε όμως, έχει βαρύ περιεχόμενο και είναι μεστή σημασιών. Η απάντηση είναι μόνο μία: Η δημοκρατική παιδεία είναι η δημοκρατική πράξη. Αφού δεν υπάρχει καθοδηγητική αυθεντία, η ενεργός ύπαρξη μέσα στον δημόσιο χώρο, μέσα στους θεσμούς αυτοκυβέρνησης και αυτοεκπαίδευσης είναι ταυτόχρονα εκπαίδευση στην αυτονομία και αναδημιουργία των σημασιών μέσω της αυτονομίας. Στον σημερινό θρυμματισμένο κόσμο, όπου η ετερονομία έχει θραυτεί από την κατάρρευση των σημασιών, παντού γύρω εμφανίζονται τοπικά εγχειρήματα άμεσης δημοκρατίας και αυτοκυβέρνησης.

Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι το πρόταγμα των κινημάτων παγκοσμίως, από το Occury ως τη Rojava είναι η Άμεση Δημοκρατία. Όλα τα κοινωνικά πειράματα που στήνονται αυθορμήτως και τα δίκτυα κοινωνικής αυτοοργάνωσης που αναδύονται, λειτουργούν ουσιαστικά με όρους αμεσοδημοκρατικούς. Το αίτημα της Άμεσης Δημοκρατίας έθεσε ρητά στο κοινωνικό πεδίο το ζήτημα του κοινωνικού μετασχηματισμού, την αμφισβήτηση της κυρίαρχης θέσμησης, το ζήτημα της επαναθέσμησης. Η ρητή διατύπωση του αιτήματος από ένα τεράστιο κομμάτι της κοινωνίας την στιγμή που αυτό βρισκόταν στο δρόμο, αποτελεί μία κοινωνικοϊστορική στιγμή βαρύνουσας σημασίας.

Αν αναρωτηθούμε, τέλος, πραγματικά, τι νόημα μπορεί να έχει ο όρος Επανάσταση μέσα στον ιστορικό ορίζοντα του προτάγματος της άμεσης δημοκρατίας θα παραθέσουμε ακόμη ένα απόσπασμα από τον Καστοριάδη: *‘Επανάσταση δεν σημαίνει μόνο απόπειρα ρητής επαναθέσμησης της κοινωνίας. Η επανάσταση είναι εκείνη η επαναθέσμηση που γίνεται από τη συλλογική και αυτόνομη δραστηριότητα του λαού, ή ενός μεγάλου μέρους της κοινωνίας. Όταν αυτή η δραστηριότητα ξεδιπλώνεται τώρα, στην νεωτερική εποχή, παρουσιάζει πάντα δημοκρατικό χαρακτήρα. Και όλες τις φορές που ένα ισχυρό κοινωνικό κίνημα θέλησε να μετασχηματίσει ριζικά την κοινωνία, προσέκρουσε στη βία της κατεστημένης εξουσίας.’*

Το ερώτημα που απομένει είναι το ερώτημα της κλίμακας. Αν δεν απαλλαγούμε από τα όρια του εθνικού κράτους, από το φαντασιακό της εθνικής επικράτειας δυσκολευόμαστε να σκεφτούμε το πώς θα μπορούσε να αυτοκυβερνηθεί αυτή ακριβώς η επικράτεια. Με σημερινούς όρους συνόρων δεν θα μπορούσε, ακόμη και αν τα εθνοκράτη δεν κατέρρεαν, όπως καταρρέουν. Δεν έχουμε λόγο να

περιοριζόμαστε σε αυτά τα όρια. Βλέπουμε σήμερα πληθυσμούς να εξηγείρονται, όχι αρνητικά μονάχα, μα με θετικό τρόπο, προχωρώντας σε τοπικές αυτοθεσμίσεις που συνδυάζουν παραδοσιακούς κοινοτιστικούς τρόπους ζωής με το σύγχρονο πρόταγμα της άμεσης δημοκρατίας.

Από τη δημοκρατία του νερού και της γης των τοπικών κοινοτήτων των ιθαγενών έως τις συλλογικότητες-δίκτυα των μεγαλουπόλεων που αντιστέκονται στη νεοφιλελεύθερη λαίλαπα παγκοσμίως, οι κοινωνικές δημοκρατικές κινήσεις, παρόλο τον τοπικό εδαφικό τους χαρακτήρα, έχουν πλέον παγκόσμια απεύθυνση και τη δυνατότητα να δημιουργήσουν κόμβους μιας παγκόσμιας δικτύωσης. Οι δυνατότητες πολλαπλασιάζονται με την ύπαρξη ψηφιακών φαντασιακών κοινοτήτων στο Διαδίκτυο, όπως οι Anonymous π.χ. που εμφανίζουν ακόμη πιο σύγχρονους τρόπους συλλογικής συνύπαρξης και ελεύθερης επικοινωνίας. Το δημοκρατικό πρόταγμα απελευθερώνει το μέλλον από τη μέγγενη του παρελθόντος, αναδημιουργώντας την ελεύθερη κοινωνική χρονικότητα.

Η παγκόσμια δικτύωση των αμεσοδημοκρατικών και αυτόνομων κοινοτήτων που δημιουργούνται είναι ο δρόμος που μπορεί να επαναθέσει και να απαντήσει το θεωρητικό ερώτημα της κλίμακας. Είπαμε ήδη ότι η δημοκρατία είναι πράξη, πράξη αυτοδημιουργίας και μόνο σχηματικά μπορούμε να διαγράψουμε τι πορείες θα διανύσει.

*Ομιλία στην ομότιτλη εκδήλωση στο Φεστιβάλ Άμεσης Δημοκρατίας 2015 στη Θεσσαλονίκη.

Νίκος Ιωάννου

Κρίση, Κατάρρευση και κοινωνική δημιουργία.

Κρίση. Όσο θυμάμαι τον εαυτό μου να καταλαβαίνει από πολιτική, πάντοτε η λέξη 'κρίση' ήταν στο προσκήνιο. Από τη μία επειδή κάθε διαχωρισμένη εξουσία εξασφαλίζει την ύπαρξή της μέσα από την ικανότητα να παράγει τον φόβο της κρίσης, και από την άλλη επειδή η ύπαρξη της διαχωρισμένης εξουσίας αποτελεί κατά κάποιον τρόπο την αιτία μιας διαρκούς κοινωνικής κρίσης, αφού διαρκώς αμφισβητείται.

Στην αρχαία αθηναϊκή δημοκρατία δεν υπάρχει διαχωρισμένη εξουσία. Δεν υπάρχει διαχωρισμένη εξουσία επειδή κανένας τομέας της ανθρώπινης δραστηριότητας δεν είναι ξεχωριστός, δεν αυτονομείται. Ούτε η οικονομία, ούτε η παραγωγή, ούτε η θέσπιση νόμων, ούτε η δικαιοσύνη, ούτε ακόμη και ο πόλεμος, που απαιτεί ιδιαίτερες δεξιότητες. Δεν αυτονομείται όμως από τι;

Μα φυσικά, δεν αυτονομείται από τη δραστηριότητα του θεσμίζοντος κοινωνικού φαντασιακού, δεν αυτονομείται από τον καθαυτό δημόσιο χώρο, εκεί δηλαδή που αποφασίζονται συλλογικά οι νόμοι. Δεν αυτονομείται τελικά ως ξεχωριστός κάποιος τομέας επειδή τότε, ανεξάρτητα από το περιεχόμενό του, θα αποκτούσε ηγεμονικά χαρακτηριστικά. Θα συνέβαινε δηλαδή, αυτό που συμβαίνει στον δικό μας κόσμο.

Για αυτόν τον κόσμο, για τον καπιταλισμό, ο Καστοριάδης λέει ότι οφείλει τη σχετική του αποτελεσματικότητα στο ότι δεν είναι πλήρως αυθαίρετος.

‘...μια μη τετριμμένη πλευρά αυτού που υπάρχει προσφέρεται στην ποσοτικοποίηση και τον υπολογισμό· και υπάρχει και κάποια ανεξάλειπτη διάσταση της γλώσσας μας και κάθε γλώσσας, που είναι αναγκαστικά «λογικομαθηματική», που πράγματι ενσαρκώνει το υπάρχον, υπό την καθαρά μαθηματική του μορφή, τη θεωρία των συνόλων. [...] Και με μία έννοια, από τη στιγμή που καταλαβαίνουμε ότι μπορούμε να μετρήσουμε πέραν οποιουδήποτε δεδομένου αριθμού, όλα τα μαθηματικά βρίσκονται «δυνάμει» παρόντα και επίσης, οι δυνατότητες εφαρμογής τους· εν πάση περιπτώσει, η «δυνατότητα» αυτή έχει πραγματωθεί, αναπτυχθεί και ξετυλιχτεί σήμερα, και δεν μπορούμε ούτε να γυρίσουμε πίσω, ούτε να συμπεριφερθούμε σαν να μη συνέβαινε έτσι. Το ζήτημα όμως είναι να επανεισαχθεί αυτό σε μια κοινωνική ζωή όπου να μην είναι πια το αποφασιστικό και κυρίαρχο στοιχείο, όπως είναι σήμερα. Πρέπει να ξαναθέσουμε υπό αμφισβήτηση τη μεγάλη

παραφροσύνη της σύγχρονης Δύσης, που συνίσταται στο να θέτει το «λόγο» ως ηγεμονικό, να εννοεί με τούτο τον εξορθολογισμό και με τον εξορθολογισμό την ποσοτικοποίηση. Αυτό το πνεύμα, που λειτουργεί πάντοτε, πρέπει να το καταστρέψουμε. Πρέπει να καταλάβουμε ότι ο «λόγος» δεν είναι παρά μια στιγμή ή μια διάσταση της σκέψης και ότι γίνεται τρελός όταν αυτονομηθεί.²⁴

Αυτά λέει ο Καστοριάδης και τα λέει το 1974. Αυτός τώρα ο ηγεμονικός και τρελαμένος 'λόγος', παρότι δείχνει μοναδικός ακόμη και σήμερα, μπαίνει σε μία περίοδο βαθιάς κρίσης, όχι μόνο λόγω του μεγέθους της οικονομικής κρίσης, αλλά κυρίως επειδή έχει αρχίσει να αμφισβητείται σε τέτοιο βαθμό, ώστε αυτό να έχει επιπτώσεις. Έχουμε σήμερα το φαινόμενο της αμφισβήτησης του υπάρχοντος στο πεδίο των σημασιών και των νοημάτων που δημιουργεί το κυρίαρχο φαντασιακό. Αυτή η αμφισβήτηση εκφράζεται σε μια παγκόσμια κοινωνική κίνηση, που έχει να κάνει με την εξαρχής δημιουργία του δημόσιου χώρου.

Κρίση, έχουμε όταν αυτή η κρίση εκφράζεται μέσα από την αμφισβήτηση. Κρίση του χρηματοπιστωτικού συστήματος έχουμε όταν αμφισβητείται η πίστη. Κρίση των κρατικών θεσμών έχουμε όταν αμφισβητείται η αποτελεσματική λειτουργία τους. Κρίση του καπιταλισμού έχουμε όταν αμφισβητείται ο καπιταλισμός. Δεν εννοώ με αυτό πως έχουμε ένα παγκόσμιο κίνημα που απειλεί άμεσα την καπιταλιστική κυριαρχία. Προσπαθώ να πω με σαφήνεια πως όση αμφισβήτηση έχουμε, τόση κρίση έχουμε.

Ας επιχειρήσουμε να σταχυολογήσουμε τα βασικά στοιχεία της σημερινής κρίσης, όπως αυτά μας εμφανίζονται, μας φανερώνονται. Μέσα στον 20^ο αιώνα βλέπουμε την σταδιακή επέκταση και κυριαρχηση του οικονομοκεντρισμού σε όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Βλέπουμε την μετατροπή των μηχανισμών του κράτους σε κεφαλαιουχικές επιχειρήσεις κρατικής ιδιοκτησίας. Ο οικονομοκεντρισμός εισβάλλει στους μηχανισμούς του κράτους που υποτίθεται ότι διαχειρίζονται το δημόσιο χώρο, δηλαδή τα κοινά αγαθά.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία ιδιοποίησης, το κοινό αγαθό μεταλλάσσεται σε εμπορευματικό προϊόν, και οι άνθρωποι, σε σχεδόν καθολικό βαθμό, αντιλαμβάνονται το κοινό αγαθό ως εμπορευματικό προϊόν. Είτε αφορά αυτό την διατροφή, είτε αφορά την ενέργεια, είτε αφορά την υγεία, είτε αφορά την παιδεία, είτε αφορά τον οποιονδήποτε τομέα δραστηριοτήτων.

---

²⁴ Κ. Καστοριάδης, *Σκέψεις πάνω στην «ανάπτυξη» και την «ορθολογικότητα»*, σελ. 96, εκδ. Ύψιλον, 1984.

Ταυτόχρονα όμως με αυτές τις μεταλλαγές, που αναπόφευκτα προκαλούν εμφανείς τοπικές κρίσεις που μεταδίδονται στον κοινωνικό ιστό, εμφανίζεται και μία υπέρβαση της σχέσης του σύγχρονου ατόμου με την παλαιά συλλογική αντίληψη της κρατικής και κοινωνικής οργάνωσης. Εδώ εκδηλώνεται και η κρίση της πολιτικής αντιπροσώπευσης. Η κρίση της πολιτικής αντιπροσώπευσης, που ήδη έχει αρχίζει να γίνεται αντιληπτή από το 1980, μεταφέρεται στο κόμμα, στο συνδικάτο και σε όλα τα επίπεδα συλλογικής συγκρότησης. Έχουμε δηλαδή μια κρίση που μεταφέρεται σε όλες τις θεσμισμένες λειτουργίες που μέχρι πρότινος εξασφάλιζαν την κοινωνική συνοχή, και εκφράζεται ως κρίση νοήματος αυτών ακριβώς των θεσμισμένων λειτουργιών, που αφορούν όλους τους τομείς.

Την ίδια εποχή καταγράφεται και η ιδιωτική κατανάλωση του δημόσιου χώρου. Το άτομο καταναλώνει το δημόσιο χώρο πλέον ιδιωτικά. Πάλι κατά τρόπο που αγγίζει όλους τους κοινωνικούς τομείς και οδηγεί στην ιδιωτικοποίηση της ατομικής ύπαρξης. Η οποία δεν είναι αποκομμένη και από την χειραφετητική κίνηση του ατόμου σε όλη την περίοδο της νεωτερικότητας. Καταλαβαίνουμε τη μεταλλαγή στις δεκαετίες του '60 και του '70, όταν περνάμε από την εμπέδωση της ευθύνης του ατόμου απέναντι στο κοινωνικό του περιβάλλον όσον αφορά αυτό που επιτρέπεται και σε αυτό που απαγορεύεται – μέχρι εκείνη την εποχή η αντίληψη του ανθρώπου για το τι πρέπει και τι δεν πρέπει να πράξει έχει σχέση αποκλειστικά με αυτό το οποίο ήταν κοινωνικά επιτρεπτό, από τον νόμο ή το έθιμο- στην εμπέδωση της ευθύνης του ατόμου απέναντι στον εαυτό του.

Αυτό βέβαια συμβαίνει σε ένα περιβάλλον οικονομοκεντρισμού. Με αποτέλεσμα, από την ιδιωτικοποίηση της ατομικής ύπαρξης να περάσουμε στην εμπορευματοποίηση της ατομικής ύπαρξης. Οπότε αρχίζει ο άνθρωπος να αντιλαμβάνεται την ίδια την ατομική του ύπαρξη ως προϊόν. Και αυτό θα μπορούσαμε να το διαπιστώσουμε αν δούμε την συμπεριφορά και των εργοδοσιών, αλλά και των ίδιων των εργαζομένων, στην Δύση από τη δεκαετία του '80, δηλαδή ότι το άτομο πλέον ως εργαζόμενος δεν αρκεί να τηρεί κάποια στοιχειώδη πράγματα ώστε να θεωρηθεί αποδοτικός, αλλά χρειάζεται να δώσει την ψυχή του και το σώμα του στην εταιρεία του.

Αυτό έφτασε το απόγειό του στον καπιταλισμό των αναδυόμενων χωρών, όπως αυτόν της Κίνας, όπου οι εργαζόμενοι προσηλώνονται στην εταιρεία κατά τρόπο που πριν αρχίσει η εργάσιμη μέρα, αναγκάζονται να ψέλνουν ομαδικά τους ύμνους της εταιρείας.

Ταυτόχρονα όμως με αυτό, μπορούμε να δούμε ότι αυτή η εμπέδωση της ευθύνης του ατόμου απέναντι στον εαυτό του εμφανίζεται και σε ένα νέο αναδυόμενο περιβάλλον. Την κρίση νοήματος του χειραφετημένου ατόμου του 20^{ου} αιώνα την καταλαβαίνουμε μέσα από την αμφισβήτησή του.

Ο σύγχρονος παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός, ή μάλλον τα νοήματα και οι σημασίες του καπιταλισμού, προκαλούν αμηχανία στο σύγχρονο άτομο, το οποίο αναζητά νέους δρόμους και νέους προορισμούς μέσα στο πιο άγριο περιβάλλον που ο καπιταλισμός δημιούργησε. Ας παρατηρήσουμε το εξής φαινόμενο, την εμφάνιση ενός παγκόσμιου οικονομικού ανθρωπότυπου, ο οποίος εκδηλώνεται στο γεγονός ότι οποιοσδήποτε, ακόμη και ο πιο ανεξάρτητος, παραγωγός δεν απευθύνεται σε σένα στενό τοπικό περιβάλλον, αλλά η απεύθυνσή του είναι παγκόσμια. Αυτός είναι ο παγκόσμιος άνθρωπος της οικονομίας, ο οποίος βρίσκεται σε αντιμαχία με έναν άλλον παγκόσμιο ανθρωπότυπο που ταυτόχρονα αναδύεται και έχει να κάνει με τον πολιτισμό και την πολιτική. Την πολιτική σε ένα συλλογικό δημοκρατικό επίπεδο, που δεν παράγει έναν ξεχωριστό ηγεμονικό λόγο.

Αναφέραμε την κρίση νοήματος του χειραφετημένου ατόμου, που μετά την ιδιωτικοποίηση της ύπαρξής του μετατράπηκε το ίδιο σε εμπόρευμα. Για να εξηγήσω τι εννοώ, θα θυμίσω τον Ουίλιαμ Μπάροουζ ο οποίος μας λέει, στον πρόλογο του *Γυμνού Γεύματος* ότι ο χρήστης είναι το πραγματικό εμπόρευμα και όχι η ηρωίνη. Για να μην επεκταθούμε αρκεί να μεταφέρουμε το παράδειγμα αυτό στις πολυάριθμες δραστηριότητες της οικονομοκεντρικής ζωής μας, για να αντιληφθούμε τη μετατροπή της ιδιωτικοποιημένης ατομικής ύπαρξης σε εμπορευματοποιημένη ιδιωτική ύπαρξη.

Δεν χρειάζεται να ψάξουμε πολύ, αρκεί να φέρουμε στο μυαλό μας το πώς σταδιακά τα έντυπα, περιοδικά και εφημερίδες, της Δύσης, δεν πουλούσαν πλέον το προϊόν ή τη διαφήμιση στον χρήστη, αλλά τους χρήστες τους, τους αναγνώστες τους, στις διαφημιστικές και στις εταιρείες. Αυτό το είδαμε να εμφανίζεται σε πάρα πολλούς τομείς. Ας θυμηθούμε πρόσφατα παραδείγματα από τον εργασιακό χώρο, όπως το voucher ή η ενοικίαση εργαζομένων.

Ακριβώς όμως με την εμφάνιση αυτού του φαινομένου, εμφανίζεται και η αμφισβήτησή του. Η ιδιωτικοποίηση της ατομικής ύπαρξης οδήγησε ήδη στην κρίση θεσμισμένων λειτουργιών που οξύνθηκε με την εμπορευματική της μεταλλαγή. Καθώς περνάμε από την κρίση στην κατάρρευση των κυρίαρχων σημασιών, πρέπει να καταλάβουμε πως αυτό που βιώνουμε είναι τα αποτελέσματα αυτής της κρίσης, οι επιπτώσεις και τα συνακόλουθά της.

Ας δούμε όμως για ποια κατάρρευση του παλιού μιλάμε, τι κατέρρευσε ή τι καταρρέει.

Η ιδιωτική κατανάλωση του δημόσιου χώρου δημιουργεί γρήγορα έναν τύπο ανθρώπου, η πραγμάτωση των σκοπών του οποίου υπερβαίνει την παραδοσιακά οργανωμένη συλλογικότητα. Όταν λέμε κατάρρευση του παλιού δεν εννοούμε πως δεν υπάρχουν πια κόμματα ή πολιτικές οργανώσεις. Φυσικά υπάρχουν και κόμματα που μας κυβερνάνε και μάλιστα αριστερά, και από πολιτικές οργανώσεις, άλλο καλό. Αυτό που στην πραγματικότητα καταρρέει και κατά τη γνώμη μου κατέρρευσε χωρίς να υπάρχει σημείο επιστροφής, είναι το νόημα, το περιεχόμενο της παραδοσιακής πολιτικής συγκρότησης.

Το κοινό ερώτημα του παρελθόντος : 'Ποιο κόμμα;', έχει γίνει: 'Γιατί κόμμα;'. Και η συνηθισμένη απάντηση είναι αναρίθμητα, 'το κόμμα δεν, το κόμμα δεν, το κόμμα δεν'. Πρόκειται για εμφανή κίνηση του κοινωνικού φαντασιακού, αμφισβήτησης των αυθεντιών σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η κατάρρευση, δηλαδή, του παλιού, εμφανίζεται ταυτόχρονα με την ανάδυση του καινούργιου και το ένα αποτελεί την απόδειξη του άλλου. Η εμφανής δραστηριότητα του κοινωνικού φαντασιακού κατά των αυθεντιών παρατηρείται τα τελευταία 40 χρόνια και την τελευταία 15ετία παρατηρούμε τις πρώτες μεγάλες εξεγέρσεις του 21^{ου} αιώνα.

Το πεδίο όμως της κατάρρευσης νοημάτων και σημασιών είναι πολύ πιο διευρυμένο. Επεκτείνεται στους φαντασιακούς πυλώνες του σημερινού συστήματος και αυτό έχει αποτελέσματα αρνητικά και θετικά για το καπιταλιστικό πρόταγμα. Αλλά σίγουρα, έχει και αρνητικές επιπτώσεις στις κοινωνίες, στο βαθμό που διαρθρώθηκαν με βάση αυτούς τους φαντασιακούς πυλώνες.

Εδώ και 40 χρόνια οι διανοούμενοι αναρωτιούνται πόσο θα αντέξει ακόμη η ανθρωπότητα τον παραλογισμό της ανάπτυξης. Εδώ και 15 χρόνια διαπιστώνεται από πολλές και διαφορετικές πλευρές η ένδεια της κυρίαρχης πολιτικής σκέψης, έτσι ώστε ο Εντγκάρ Μορέν να μιλά για μια 'μορφωμένη άγνοια', που υποκαθιστά τη γνώση. Βιώνουμε ήδη τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής και της εξάντλησης ή αλλοίωσης των φυσικών πόρων και της διάλυσης των τοπικών κοινωνιών. Η διάλυση της τοπικής παραγωγής στο βωμό της παγκοσμιοποιημένης και η δημιουργία μίας πλανητικής αγοράς ικανής σε πληθυσμό ώστε να συντηρεί τις ανώτερες ή κατώτερες οικονομικές κλίμακες που οργανώνονται πυρετωδώς σε μια παγκόσμια κατεύθυνση, είναι μια πραγματικότητα. Όταν λέμε, ικανή σε πληθυσμό, αρκεί να σκεφτούμε το

10% δύο αναδυόμενων χωρών, της Κίνας και της Ινδίας για να καταλάβουμε το μέγεθός της. Αυτό το 10% δεν είναι μικρότερο από την ευρωπαϊκή αγορά.

Αυτή η πραγματικότητα εμπεριέχει τη διάλυση του μοντέλου εργασίας, όπως αυτό διαμορφώθηκε στη μεταπολεμική Δύση. Ακόμη, τη διάλυση του μοντέλου της κοινωνικής ασφάλισης. Τη διάλυση της παραγωγής μικρής κλίμακας, που δεν κατορθώνει να δημιουργήσει οικονομικό κύκλο κέρδους ικανό για την ένταξή της στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία.

Η ανάδυση των νέων βιομηχανικών χωρών έδωσε μια άλλη, μια νέα εικόνα του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, μέσα από την υπερπαραγωγή προϊόντων και την ανατύπωση του δυτικού προτύπου κατά τρόπο επιφανειακό, αφαιρώντας το τον *μύθο*. Αφαιρώντας το μύθο του καπιταλιστικού προϊόντος. Το παγκόσμιο εργοστάσιο της Κίνας μπορεί να παράγει οτιδήποτε μπορεί να παραχθεί και τα προϊόντα είναι στεγνά, έστω και από τη λεπτή επίστρωση νοήματος που τα έκανε θελκτικά ως σύμβολα κάποιου κύρους.

Η παγκόσμια παραγωγή συνεχίζει να λειτουργεί σαν μηχανή, στηρίζεται όμως σε μία καταναλωτική κουλτούρα που διαμορφώθηκε στο παρελθόν και που σήμερα δύσκολα αναπαράγεται. Τα δισεκατομμύρια σκουπίδια του καπιταλισμού έχασαν το νόημά τους και ο κόσμος μοιάζει στα μάτια των ανθρώπων σαν τεράστια χωματερή.

Η καινοτομία, στην οποία στηρίζεται αρκετά η σύγχρονη επιχειρηματικότητα, δεν αντλεί νόημα από το καπιταλιστικό ιδεώδες, αλλά προσπαθεί να αφομοιώσει με έναν επιφανειακό, εμπορευματικό τρόπο νοήματα μιας νέας κοινωνικής κίνησης, η οποία φέρει όμως χαρακτηριστικά αντι-οικονομικά. Με την έννοια ενός περιορισμού της ποσοτικοποίησης και της ανάπτυξης. Έτσι, η καπιταλιστική καινοτομία εμφανίζεται ως κενό-τομία, το 'καινό' σαν προϊόν εμφανίζεται ως κενό, κενό από σημασία.

Έχουμε ακόμη δύο σημαντικά στοιχεία που πρέπει να σημειώσουμε. Το ένα είναι ο αποκλεισμός δισεκατομμυρίων ανθρώπων της Γης από το όνειρο της καταναλωτικής δυνατότητας. Το δεύτερο είναι η υποχώρηση της φαντασιακής σημασίας του καταναλωτισμού. Τα δύο αυτά στοιχεία είναι ικανά να επαναθέσουν τον προβληματισμό για το μέλλον της ανάπτυξης, της θεμελιακής καπιταλιστικής σημασίας. Ακόμη και αν φύγουμε από τα δισεκατομμύρια των αποκλεισμένων και πάμε στην οικονομία της ικανής κλίμακας βγάζουμε συμπεράσματα που επιβεβαιώνουν μία σημασιακή κατάρρευση. Η Κριστίν Λαγκάρντ απόρησε

πρόσφατα για την μείωση της παγκόσμιας ανάπτυξης κατά 3% ή 4%. Εταιρείες έρευνας καταγράφουν μείωση της διάθεσης για επένδυση.

Η θεμελιακή φαντασική σημασία του καπιταλιστικού προτάγματος, η απεριόριστη ορθολογική κυριαρχία και ανάπτυξη, υποχωρεί. Και αυτή η υποχώρηση συμπαρασύρει ό,τι στηρίζεται πάνω στο φαντασικό της ανάπτυξης. Στην δίνη αυτή βρίσκεται και η σημερινή Ελλάδα της οικονομικής κρίσης.

Η ορμή του επιθετικού παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού χαράζει νέα κοινωνικά και παραγωγικά σύνορα, ενώ τα εθνικά σύνορα δεν φέρουν κανένα άλλο νόημα πέραν του γεωγραφικού προσδιορισμού. Βρισκόμαστε σε μια περίοδο που το παραδοσιακό εθνικό πολιτικό σύστημα πεθαίνει και την θέση του παίρνουν κέντρα αποφάσεων του οικονομικού τομέα και όργανα πολιτικής εξουσίας όπου η οικονομία κυριαρχεί, όπως για παράδειγμα η Κομισιόν ή τα λόμπι που διαχειρίζονται συμφωνίες όπως η NAFTA ή η TTIP. Αυτά τα κέντρα ασκούν ένα νέο είδος πολιτικής που έχει να κάνει με την οικονομία, την παραγωγή και την κυκλοφορία των κεφαλαίων σε παγκόσμιο επίπεδο. Χαρακτηριστικό σε αυτή την υπόθεση είναι ότι, όσοι υποστηρίζουν παρόμοιες συμφωνίες ανήκουν στην ικανή, μεγάλη οικονομική κλίμακα και είναι σαφώς μειοψηφία. Αυτοί που διαφωνούν έχουν αντι-οικονομικά στοιχεία στην διαφωνία τους, υπερασπιζόμενοι την τοπικότητα.

Ίσως εδώ χρειάζεται να διερευνήσουμε το σημείο όπου συναντώνται κινήσεις που μπορεί να έχουν κοινή αφετηρία και πρόσημο, αλλά στη συνέχεια παράγουν ένα αποτέλεσμα και μία αισθητική που τις απομακρύνουν από το τοπικό, για να χαθούν στην κεντρική ροή κεφαλαίων και προϊόντων.

Πόσο τοπικό μπορεί να είναι ένα προϊόν τοπικής παρασκευής ή μεταποίησης, όταν οι πρώτες ύλες μπορεί να έρχονται από κάθε σημείο του πλανήτη και την επιλογή τους την καθορίζει το κόστος που διαμορφώνεται από το παγκόσμιο χρηματιστήριο, επίσημο ή άτυπο, των κεφαλαίων και των αξιών; Πόσο τοπικό είναι αυτό το προϊόν όταν ο παραγωγός του αποβλέπει στην έξοδό του όχι μόνο από τα επαρχιακά σύνορα αλλά και από τα εθνικά;

Φαίνεται πως η τοπικότητα υπερβαίνει τους γεωγραφικούς προσδιορισμούς και πλέον μπορεί να προσδιοριστεί από τον βαθμό απεξάρτησης της παραγωγής και της κατανάλωσης από την κεντρική διαχείριση και πιστοποίηση των αγαθών.

Αυτή την τοπικότητα μπορούμε να την παρατηρήσουμε: όπου η κεντρική πιστοποίηση αντικαθίσταται από την κοινωνική εμπιστοσύνη· όπου η τυποποίηση υποχωρεί προς όφελος του περιορισμού της κατανάλωσης ενέργειας και της

παραγωγής απορριμμάτων· όπου η παραγωγή αγαθών γίνεται μέρος και μέσον (όχι σκοπός) ενός ευρύτερου χώρου ανθρώπινης επικοινωνίας και ανταλλαγής.

Έχουμε δηλαδή, αφενός μία ‘τοπικότητα’ που προβάλλεται σαν νοηματικό πρόσημο μιας κερδοσκοπικής-οικονομοκεντρικής δραστηριότητας που τίποτε πραγματικά τοπικό δεν εμπεριέχει, πέραν της εμπορικής ετικέτας – απαραίτητο εργαλείο για την προώθηση του προϊόντος και για την διεκδίκηση προνομίων στο μοίρασμα των επιδοτήσεων. Και αφετέρου, μια τοπικότητα με χειροπιαστά χαρακτηριστικά τοπικής κοινωνικής δράσης, που τοποθετείται εκτός της κεντρικής νομιμότητας. Στις περιπτώσεις που αυτή η τοπικότητα παίρνει χαρακτηριστικά ενσυνείδητης αυτοθέσμησης, αυτή η τοπική ενσυνείδητη αυτοθέσμιση χωρίς κλειστό γεωγραφικό προσδιορισμό είναι η μαγιά για έναν άλλο παγκόσμιο πολιτισμό, όχι ομοιογενή και τυποποιημένο αλλά πλουραλιστικό και δημοκρατικό.

Οι διαστάσεις των φαινομένων που περιγράφουμε είναι τέτοιες που δεν μπορούμε να τα αγνοήσουμε. Κάποια παραδείγματα ίσως φανούν χρήσιμα. Ας σκεφτούμε έναν Κινέζο τουρίστα στην Κρήτη, ο οποίος αποφασίζει να αγοράσει για ενθύμιο ένα ‘παραδοσιακό’ κεντητό κρητικό τραπεζομάντηλο, του οποίου το ύφασμα έρχεται από την κινέζικη κλωστοϋφαντουργία, ενώ είναι εξολοκλήρου κεντημένο στην Κίνα. Επίσης, ένα μέρος της παραγωγής ντομάτας της Κρήτης προορίζεται να εξαχθεί, ενώ ένα μεγάλο μέρος της εγχώριας ζήτησης ντομάτας θα εισαχθεί. Τα παραδείγματα αυτά επαναλαμβάνονται σε κάθε τομέα της παραγωγής σε ένα παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον. Καμία εθνική κυβερνητική δράση δεν θα μπορούσε να αντιστρέψει αυτή την πορεία με σκοπό την ανάπτυξη μιας εθνικής οικονομίας με βάση κάποιο εθνικό παραγωγικό σχεδιασμό.

Αντιθέτως, μπορούμε να παρατηρήσουμε την κίνηση ενός αυξανόμενου αριθμού παραγωγών – καταναλωτών παγκοσμίως, που εργάζεται στην παραγωγή και διάθεση αγαθών και τεχνογνωσίας, χωρίς περιορισμό εμπορικής ετικέτας, πατέντας ή κεντρικής πιστοποίησης. Στο βαθμό που κάποια πρόταση παραγωγού κερδίζει την κοινωνική εμπιστοσύνη, δημιουργείται ένα ανοιχτό δίκτυο επικοινωνίας που δεν χρειάζεται κανέναν τύπο κρατικής ή αναδιανεμητικής γραφειοκρατίας για να συνεχίσει να υπάρχει και να μετασχηματίζεται ανάλογα με τις ανάγκες και επιθυμίες όσων συμμετέχουν. Δημιουργείται μια νέα μορφή κοινοτικών δεσμών παγκόσμιας δικτύωσης με νοητά και ρευστά σύνορα, που ορίζονται από το περιεχόμενο του δικτύου. Αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό στοιχείο αναγνώρισης της τοπικότητας στη σημερινή παγκόσμια πραγματικότητα.

Τίποτε το εθνικό δεν παρατηρούμε σε αυτές τις ρευστές κοινωνικές δικτυώσεις που, αν μη τι άλλο, αποτελούν σημάδια υποχώρησης της σημασίας των εθνικών μορφών ζωής. Όπως επίσης, τίποτε το εθνικό δεν παρατηρούμε στην παγκόσμια κίνηση της καπιταλιστικής οικονομίας, η οποία παραμένει κυρίαρχη και ορίζει τις ζωές δισεκατομμυρίων ανθρώπων και παράγει ηγεμονίες παγκοσμίου βεληνεκούς. Ενώ τουλάχιστον ως τώρα, καμία ετερόνομη ηγεμονία δεν προκύπτει από τη σύγχρονη τοπικότητα χωρίς γεωγραφικό προσδιορισμό.

Σε αυτό το περιβάλλον, το παλιό πολιτικό σύστημα με τον εθνικό προσανατολισμό μετατρέπεται σε περιφερειακό επιτηρητή, δίχως ουσιαστική δικαιοδοσία σε ζητήματα παραγωγής και οικονομίας ή γενικότερα στο δημόσιο χώρο.

Τα πολιτικά κόμματα απευθύνονται στον άνθρωπο της εργασίας, τον άνθρωπο του μόχθου, στους μικροεπιχειρηματίες, στους μισθωτούς και τους υπόσχονται ανάπτυξη. Στο ερώτημα πώς θα έρθει αυτή η ανάπτυξη η απάντηση που δίνεται είναι, με επενδύσεις κεφαλαιουχικού ενδιαφέροντος ή με δημόσιες επενδύσεις, στους τομείς μάλιστα που αφορούν την παραγωγή και τις υπηρεσίες. Σε οποιαδήποτε κλίμακα και αν εξετάσουμε αυτούς τους τομείς θα παρατηρήσουμε εύκολα την μείωση της ζήτησης και της χρήσης. Η επένδυση δεν αποτελεί πλέον προτεραιότητα για κάποιον που έχει χρήματα και δεν έχει πια στο μυαλό του την παραγωγή, αλλά το κέρδος και την διασφάλιση, που μπορεί να πετύχει με διάφορους τρόπους. Γνωρίζει πως με τη μείωση της ζήτησης το παγκόσμιο παραγωγικό περιβάλλον γίνεται πολύ σκληρό για τον παλιό περιφερειακό καπιταλιστή. Επί χρόνια οι μικρομεσαίοι Έλληνες διαμαρτύρονταν για τα λεφτά που κρατούνταν στις τράπεζες και δεν επενδύονταν στην παραγωγή. Όταν λεφτά βγήκαν από τις τράπεζες καμία επένδυση δεν πραγματοποιήθηκε, παρά μία απειροελάχιστη κίνηση κεφαλαίων προς την συντήρηση. Ούτε τα αποταμιευμένα χρήματα, αλλά ούτε τα μη αποταμιευμένα επενδύονται. Η παρούσα οικονομική κίνηση ξεφεύγει από τα εθνικά σύνορα.

Πώς λοιπόν θα επιβιώσει το εθνικό πολιτικό σύστημα; Πώς θα επιβιώσει η εθνοκρατική υπόσταση, έστω και μεταλλαγμένη; Πώς θα επιβιώσουν οι κρατικές δομές; Όπως φαίνεται, η κεντρική απάντηση είναι: αποδίδοντας τον δημόσιο χώρο σχεδόν εξ ολοκλήρου στο ιδιωτικό κεφάλαιο, διατηρώντας ένα μικρό κομμάτι ως κρατικός συνεταιίρος και θωρακίζοντας τις ελάχιστες δικαιοδοσίες του εθνοκράτους στην νομιμοποίηση και την καταστολή.

Με όρους οικονομικούς, η ρητορική του πολιτικού συστήματος με ένα λόγο ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας είναι μια κοτρώνα στα κεφάλια των ψηφοφόρων.

Τα πολιτικά κόμματα απευθύνονται πλέον σε έναν παραγωγικό άνθρωπο του παρελθόντος ενώ απέναντί τους έχουν έναν καταναλωτικό άνθρωπο με τσακισμένο το καταναλωτικό νόημα. Έναν άνθρωπο με καταρρακωμένο το καταναλωτικό του ηθικό, την καταναλωτική του υπερηφάνεια. Στην απεργία της 4^{ης} Φλεβάρη 2016 στην Αθήνα, στη διαδήλωση των παλιών συντεχνιών, είδαμε την απογοήτευση στα μάτια των χιλιάδων καλοντυμένων εξειδικευμένων επαγγελματιών. Μια απογοήτευση που έχει να κάνει με την απώλεια της καταναλωτικής τους δύναμης, αλλά και με την κατάρρευση της υψηλής αξίας της εργασίας τους, του λειτουργήματος, όπως το περιγράφει ο Ζίγκμουντ Μπάουμαν την δεκαετία του 1990, όταν ακόμη δέσποζε ως κυρίαρχο ιδανικό ζωής.

Όσοι βρεθήκαμε στην εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008, εκείνη τη μεγάλη Δευτέρα, ίσως θυμόμαστε την εικόνα ενός νεαρού κυριλέ άντρα με καμπαρτίνα που έκανε ένα μεγάλο άλμα και με τη σαμσονάιτ του κατέβασε μια κάμερα τράπεζας στην Πανεπιστημίου. Δεν αξίζει να σταθούμε στην πεσμένη κάμερα, αλλά στον νεαρό αυτό άνδρα με την στολή της 'επιτυχίας' και να δούμε τι κάνει ο άνθρωπος αυτός σε μία εξέγερση. Κατά τη γνώμη μου, θρηνεί και ταυτόχρονα γιορτάζει την κατάρρευση του νοήματος ενός ρόλου, τον οποίο προοριζόταν να παίξει – ενός ρόλου που δέκα χρόνια πριν αποτελούσε υψηλή προσδοκία.

Σε ποιον λοιπόν άνθρωπο της εργασίας και σε ποιον καταναλωτικό άνθρωπο απευθύνεται το πολιτικό σύστημα; Σε ποια ορμή και ποιο πάθος για ανάπτυξη στηρίζει τις προσδοκίες του; Πρόκειται για αδιέξοδο που υποδηλώνει κατάρρευση και αναγκαστικό μετασχηματισμό, κάτι που κανείς δεν τολμά να ομολογήσει.

Μαζί με την κατάρρευση του παραδοσιακού πολιτικού συστήματος, εμείς σημειώνουμε και την κατάρρευση του παραδοσιακού πολιτικού κινήματος. Δεν συγκροτείται πλέον πολιτικό κίνημα στη βάση προγράμματος ή αντι-προγράμματος, σοσιαλιστικό κίνημα, για παράδειγμα, ή αναρχικό κίνημα. Ο συνδικαλισμός έχει χάσει κάθε νόημα και δεν εκφράζει αυτό που εξέφραζε και ούτε αναζητά κάποιο νέο νόημα. Το εθνοκράτος μετατρέπεται σε διεκπεραιωτή των καιροσκοπικών οικονομικών σχεδιασμών, ενώ η μόνη λειτουργία του που αναβαθμίζεται είναι αυτή του ελέγχου και της καταστολής.

Η οπισθοδρόμηση της Ευρώπης, ως θωράκιση απέναντι στην τεράστια μετακίνηση πληθυσμών επιτείνει μία συντελούμενη οικονομική και κοινωνική καταστροφή. Η υπεροχή της Ευρώπης δεν είναι οικονομική, είναι πρωτίστως πολιτισμική και εγκαταλείποντας αυτό το προβάδισμα, αυτόματα θα βρεθεί στις χαμηλές θέσεις της πλανητικής δραστηριότητας. Αυτού του είδους η κατάρρευση θα

σημάνει όμως την αποσάθρωση των ευρωπαϊκών καπιταλιστικών κοινωνιών, κάτι που οι ηγέτες τους έχουν ήδη υποψιαστεί.

Το σχέδιο της ελεγχόμενης και επιλεκτικής υποδοχής των μεταναστευτικών πληθυσμών έχει στόχο την χρησιμοποίηση αυτών των πληθυσμών σε μία πλανητική ευρωπαϊκή παραγωγή μικρομεσαίας κλίμακας. Πράγμα που εγκυμονεί με τη σειρά του μια άλλη κοινωνική καταστροφή, από την αντίδραση των γερασμένων ευρωπαϊκών μεσαίων στρωμάτων. Το οικονομικό και παραγωγικό μοντέλο που θα χρησιμοποιήσει αυτό τον νεοεισερχόμενο πληθυσμό δεν είναι τίποτε άλλο παρά η επέκταση του ήδη εκτεταμένου φαινομένου του επισφαλούς κάτεργου. Είναι κάτι που παρατηρούμε και στο Νότο της Ευρώπης και στην Κεντρική και στην Βόρεια Ευρώπη.

Αυτό εγκαθιστά ένα νέο εργασιακό μοντέλο εφήμερης και επισφαλούς εργασίας που είναι δύσκολο να περιοριστεί σε οικονομικές ζώνες, όσο αυστηρά περιφραγμένες κι αν είναι. Όσο ο παλιός βιομηχανικός κόσμος ανοίγεται, τόσο συγκρούεται με τους υπερασπιστές του παραδοσιακού. Όσο κλείνεται, τόσο περιορίζεται η λειτουργία του παγκόσμιου καπιταλισμού. Την ισορροπία αυτής της παλάντζας φαίνεται δύσκολο να την φανταστούμε.

Πόσο μάλλον όταν η θεσμίζουσα δραστηριότητα του κοινωνικού φαντασιακού εξυφαίνει τους ιστούς της ανάδυσης νέων σημασιών και νοημάτων, ριζικής αμφισβήτησης του παραδοσιακού. Τίποτε δεν καταρρέει στο πεδίο των σημασιών χωρίς κάτι να αναδύεται. Ο πιο διαυγής τρόπος να κατανοήσουμε την κατάρρευση του παλιού είναι να αναγνωρίσουμε την ανάδυση του καινούργιου.

Ένα σημαντικό ζήτημα είναι η υποχώρηση και σε κάποιες περιπτώσεις η εξαφάνιση θεσμισμένων λειτουργιών οι οποίες εξέφραζαν τη γενική αντίληψη για την κοινωνική οργάνωση. Ο Καστοριάδης το 1997, λίγο πριν πεθάνει, λέει πως *παρευρισκόμαστε στον 'άμετρο θρίαμβο του καπιταλιστικού φαντασιακού, υπό τις πλέον χονδροειδείς μορφές του'*. Μιλάει για μία *'μεγάλη ανισορροπία που προέκυψε στον συσχετισμό μεταξύ κοινωνικών δυνάμεων, [και] επέτρεψε την επιστροφή σε έναν κτηνώδη και τυφλό «φιλελευθερισμό», του οποίου βέβαια οι κυρίως επωφελούμενοι είναι οι μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις, οι κεφαλαιουχικοί όμιλοι και οι ομάδες που τις διευθύνουν, αλλά που υπερβαίνει ευρύτατα τον πολιτικό τους ρόλο.*²⁵

---

²⁵ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η «ορθολογικότητα» του καπιταλισμού*, σελ.63, εκδ. Ύψιλον, 1998.

Πώς προέκυψε αυτή η ανισορροπία; *‘Αυτή η ήπια πληθωριστική κατάσταση’*, λέει ο Καστοριάδης για το τέλος της *‘χρυσής τριακονταετίας’*, *‘έδωσε το σύνθημα και το πρόσχημα μιας αντιδραστικής αντεπίθεσης [...], ένα είδος συντηρητικής αντεπανάστασης, που τα μετέπειτα 15 χρόνια επεκτάθηκε σε ολόκληρο τον πλανήτη. Στο πολιτικό πεδίο, αυτή η αντεπίθεση εκμεταλλεύτηκε την χρεοκοπία των παραδοσιακών αριστερών κομμάτων, την τεράστια απώλεια επιρροής των συνδικάτων, την τερατωδία των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού», που είχε γίνει έκδηλη και πριν από την κατάρρευσή τους, την απάθεια και την ιδιώτευση των λαών, την αυξανόμενη οργή τους κατά της υπερτροφίας και του παραλογισμού των κρατικών γραφειοκρατιών. Εκτός του τελευταίου, όλοι αυτοί οι παράγοντες εκφράζουν, άμεσα ή έμμεσα, την κρίση του κοινωνικοϊστορικού προτάγματος της συλλογικής και της ατομικής αυτονομίας.’*²⁶

Με την χρονική απόσταση ασφαλείας 20 χρόνων από αυτές τις διαπιστώσεις, μπορούμε να περιγράψουμε την απώλεια των θεσμισμένων λειτουργιών, να δούμε πού βρίσκεται σήμερα η ανισορροπία που προέκυψε από την απώλειά τους, και να δούμε τι έγινε αυτός ο παράγοντας της αυξανόμενης οργής των λαών κατά των κρατικών γραφειοκρατιών, αφού μόνο αυτός δεν εξέφρασε την κρίση του προτάγματος της αυτονομίας. Επίσης, θα πρέπει να δούμε αν οι απωλεσθείσες θεσμισμένες λειτουργίες του παρελθόντος υποκαθίστανται από άλλες και αν θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για μία εκ νέου έκφραση του προτάγματος της αυτονομίας. Αφού βεβαίως εξετάσουμε και την ιδιώτευση και απάθεια των λαών.

Ο *‘υπαρκτός σοσιαλισμός’* και η πτώση του είναι κάτι που έχει αναλυθεί μέχρι εξαντλήσεως και σήμερα παραμένει ως ιστορικό παράδειγμα προς αποφυγή. Έχουμε όμως μια νοηματική και σημασιακή κατάρρευση όχι μόνο των σοσιαλιστικών χωρών, αλλά και του κυρίαρχου δυτικού καπιταλισμού, που, ενώ υποσχέθηκε με τυμπανοκρουσίες πως θα μετατρέψει τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες σε οάσεις ανάπτυξης και ευημερίας, διαψεύστηκε παταγωδώς, με ολέθριες συνέπειες για τις τοπικές κοινωνίες.

Αυτό λοιπόν που εμφανίζεται πίσω από τον κουρνιαχτό της κατάρρευσης του παραδοσιακού, είναι το καινούργιο. Όπως η κατάρρευση του παραδοσιακού συμπαρασύρει το ευρύτερο φάσμα των κυρίαρχων φαντασιακών σημασιών, έτσι και η ανάδυση του καινούργιου αφορά ευρύτερα νοήματα και σημασίες που αμφισβητούν ριζικά τις κατεστημένες. Γνωρίζουμε ωστόσο πως απόλυτα ριζική αμφισβήτηση του υπάρχοντος δεν είναι δυνατή. Αυτό αφορά όλες τις ανθρώπινες

---

²⁶ Ο.π., σελ. 62-63.

δημιουργίες, αφορά τη γλώσσα της τέχνης και της τεχνικής, αφορά κατ' επέκταση τη θέσμιση, το δημόσιο χώρο, τα ήθη και τα έθιμα. Αν όμως δεν μπορεί να είναι απόλυτα ριζική η αμφισβήτηση του υπάρχοντος, μπορεί να είναι ριζική ως τις κεντρικές σημασίες του υπάρχοντος, που κυριαρχούν μέσα από τους μηχανισμούς επιβολής και αναπαραγωγής τους.

Οι νέες σημασίες εκδηλώνονται σε νέες δημιουργίες. Δεν εμφανίζονται στο κόμμα, στην πολιτική οργάνωση, στο σωματείο, ούτε στο επίσημο πολιτικό σύστημα, ούτε στην εκλογική διαδικασία, ούτε στο παραδοσιακό πολιτικό κίνημα. Εμφανίζονται σε ελεύθερες δικτυώσεις που έχουν να κάνουν με την αυτοοργάνωση της ζωής των ανθρώπων γύρω από το δημόσιο χώρο, τα κοινά αγαθά. Εμφανίζονται στα νέα κοινωνικά κινήματα που έχουν να κάνουν με το κοινό έδαφος και την άρνηση του οικονομισμού και της ανάπτυξης. Εμφανίζονται στην δημιουργία της νέας συλλογικότητας, που λειτουργεί δίχως ιεραρχία, αμεσοδημοκρατικά, όπου το άτομο δεν υπόκειται σε κάποια γραφειοκρατία.

Λίγα χρόνια μετά το θάνατο του Καστοριάδη η αυξανόμενη οργή κατά του παραλογισμού των γραφειοκρατιών μετατρέπεται σε αμφισβήτηση της κρατικής αυθεντίας και οι πρώτες εξεγέρσεις του 21^{ου} αιώνα θέτουν το ζήτημα της άμεσης δημοκρατίας. Η εξέγερση της Τιεν Αν Μεν τη δεκαετία του '80 δεν εκφράζει πολύ διαφορετικό σημασιακό πλέγμα, πράγμα που μας δείχνει μια συνέχεια στον κοινωνικοϊστορικό χρόνο, καθώς και την παγκόσμια διάσταση της εκ νέου εμφάνισης του δημοκρατικού προτάγματος.

Λέει ο Αμερικάνος ιστορικός Τζοσία Ομπέρ (Josiah Ober): *‘Η δημοκρατία, δεν δηλώνει κατά πρώτον τον έλεγχο, εκ μέρους του δήμου, μιας προϋπάρχουσας θεσμοθετημένης εξουσίας. Η δημοκρατία είναι ο εξουσιοδοτημένος λαός (empowered people), δηλαδή το πολίτευμα όπου ο λαός έχει την συλλογική ικανότητα να αλλάξει τα πράγματα, να θεσπίσει τον δημόσιο χώρο μέσω της δράσης.’* Οι ανθρώπινες δημιουργίες του δημόσιου χώρου και του δημόσιου χρόνου είναι προϋποθέσεις της άμεσης δημοκρατίας.

Δεκαετίες μετά την ένταξη της διατροφής στο πλαίσιο της ανάπτυξης βγαίνει το 1971 η ταινία *Κοτόπουλο Δυναμίτης (Dynamite Chicken)*, μέσα στο γενικότερο αντικαταναλωτικό ρεύμα που ξεσπάει εκείνη την εποχή, ενώ ήδη ένα κίνημα που θέλει τη διατροφή εκτός ανάπτυξης έχει γεννηθεί και εξαπλώνεται από άκρη σε άκρη του πλανήτη. Δεν δημιούργησε τίποτε καινούργιο αυτό το κίνημα. Αποτέλεσε όμως την πρώτη έκφραση σε μαζικό επίπεδο της υποχώρησης του φαντασιακού της ανάπτυξης.

Σήμερα, οι παραγωγοί αγαθών, οι οικονομικές δραστηριότητες πέρα από το κεντρικό καπιταλιστικό μοντέλο, εμφανίζονται σε μια εξ αρχής δημιουργία του δημόσιου/ιδιωτικού χώρου, σε μια νέα αγορά-δημόσιο χώρο. Και εμφανίζονται περιορισμένες και υποταγμένες σε τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας όπως η υγεία, η παιδεία, η αλληλεγγύη, η επικοινωνία.

Η σύγχρονη συλλογικότητα συγκροτείται πάνω στη βάση της ενσυνείδητης συμμετοχής του ατόμου, αλλά και στη βάση της πρότασής της προς το άτομο και την κοινωνία. Έχουμε λοιπόν μια συλλογικότητα-δίκτυο ατόμων που μοιάζει πιο πολύ με κοινότητα, στο βαθμό που ασχολείται με τα κοινά αγαθά. Η σύγχρονη συλλογικότητα δηλαδή, συγκροτείται στη βάση της αυτονομίας και της ισότητας, που έχει να κάνει με την ανασύσταση του ελεύθερου δημόσιου χώρου και του δημόσιου χρόνου, μέσα από την αυτόνομη δραστηριότητα της ίδιας της συλλογικότητας. Αμφισβητεί την κατεστημένη θέσμιση, εφόσον αυτό που εκκινεί την δραστηριότητα δεν είναι το οικονομικό κίνητρο, αλλά η διαφυγή από την άγρια οικονομοκεντρική οργάνωση της ζωής, από τον άγριο οικονομικό χρόνο. Και επίσης αμφισβητεί τις αυθεντίες, την ιεραρχία, την γραφειοκρατία, την πολιτική ποδηγέτηση, παράγοντας η ίδια η δραστηριότητα έναν δημοκρατικό πολιτικό λόγο για τα κοινά αγαθά.

Αυτή η κοινωνική κίνηση βρίσκεται εκτός του πλαισίου της καπιταλιστικής οικονομίας και εκτός της κρατικής κηδεμονίας. Και επιπλέον, αρνείται την ανάθεση, στο επίπεδο της πολιτικής και στο επίπεδο της διαχείρισης. Την βλέπουμε σε όλα τα σημεία του ορίζοντα, σε δίκτυα παραγωγών-καταναλωτών σε κάθε τομέα της παραγωγής και κάθε τομέα παροχής αγαθών και υπηρεσιών, στις ομάδες αυτομόρφωσης και αλληλομάθησης, στα αυτοδιαχειριζόμενα εργοστάσια, στους ελεύθερους κοινωνικούς χώρους, ακόμα και σε ποδοσφαιρικές ομάδες. Εμφανίζεται στις καινούργιες βιομηχανικές χώρες στην Κίνα, την Ινδία, την Λατινική Αμερική και μάλιστα σε μια σύνδεση με την κοινοτιστική κουλτούρα αυτών των χωρών. Στις μεγαπόλεις αυτού του καινούργιου καπιταλισμού, η κοινωνική σύγκρουση διαδραματίζεται στην αγορά-δημόσιο χώρο και ένα τέτοιο παράδειγμα ακραίας έκφρασης αυτού του φαινομένου είναι οι άγριες συγκρούσεις μικροπαρασκευαστών και μικροπωλητών με την αστυνομία προσφάτως στο Χόνγκ Κονγκ.

Οι παλιές θεσμισμένες λειτουργίες που εξέφραζαν, κατά κάποιον τρόπο, έστω με τον πιο έμμεσο τρόπο, το δημοκρατικό πρόταγμα προσανατολίστηκαν στη διεκδίκηση και κατάληψη του ήδη θεσμισμένου ή στη διεκδίκηση τμήματος της υπάρχουσας θέσμισης ή στην αντίδραση απέναντι στις απολυταρχικές εκδοχές της. Οι νέες θεσμίσεις που αναφέρουμε δεν παίρνουν καθόλου υπόψιν τους το ήδη

θεσμισμένο, όσον αφορά το δημόσιο/ιδιωτικό χώρο, και το περιεχόμενό τους εμπεριέχει νοήματα που αμφισβητούν ριζικά την ταύτιση κρατικού και δημόσιου.

Τίποτε δεν μπορούμε να προφητεύσουμε στο πεδίο της ανάδυσης των νέων σημασιών. Αν όμως υπάρχει μια περίπτωση δημιουργίας ενός νέου πολιτικού κινήματος που θα εκφράσει το πρόταγμα της κοινωνικής και ατομικής αυτονομίας αυτή θα την δούμε στην εξ αρχής αναδημιουργία του ελεύθερου, κοινωνικού δημόσιου χώρου. Δεν γνωρίζουμε αν ποτέ θα φανεί στον ορίζοντα ο ριζικός μετασχηματισμός της κοινωνίας, αλλά, αν μας ενδιαφέρει, μπορούμε να σπείρουμε στις νέες μορφές επικοινωνίας και συνταύτισης, να ενσταλάξουμε το νόημα της άμεσης δημοκρατίας στις νέες κοινωνικές δικτυώσεις.

Επίσης, αν είναι να γεννηθεί ένα κίνημα ριζικού μετασχηματισμού της κοινωνίας, αυτό θα είναι παγκόσμιο. Όμως; Εδώ ξανά, έχουμε ένα 'όμως'.

‘Ο διαφωτισμός δεν αποτελεί ένα αναγκαστικό στάδιο εξέλιξης για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Δεν έχουμε να κάνουμε με μία εγγενή τάση της ανθρώπινης ιστορίας. Μας μένουν λοιπόν αυτά τα δισεκατομμύρια άτομα. Αυτή η πολύ μεγάλη ανομοιογένεια θέτει ένα τεράστιο πρόβλημα, το οποίο η ανθρωπότητα δεν θα μπορέσει ίσως να λύσει, με κίνδυνο να αφανιστεί εξαιτίας του και τότε, η ανάγνωση του «Επιταφίου» του Περικλή θα γίνει ένα είδος παρηγοριάς του μοναχού του Μεσαίωνα, ο οποίος είναι χαμένος εν μέσω βαρβάρων.’

Εδώ ο Καστοριάδης μιλάει στέλνοντας ένα μήνυμα στο μέλλον, στο δικό μας παρόν. Ένα μήνυμα που εμπεριέχει ένα βαθιά πολιτικό και βασανιστικό ερώτημα. Ένα μήνυμα που, καθώς στροβιλίζεται αιωρούμενο στο χρόνο, συναντά πλευρές του σύγχρονου κόσμου. Στιγμές ενός νέου οντολογικού πεδίου, συναντά τα byte του Ιντερνετ. Το Ιντερνετ δίνει μία αίσθηση παγκοσμιότητας, η οποία δεν εμφανίζεται ξαφνικά. Ας θυμηθούμε πώς ο έντυπος λόγος έχει αρχίσει να εκτοπίζεται δεκαετίες πριν από την εμφάνιση του Διαδικτύου. Από τις ανθρώπινες κοινωνίες που επιθυμούν πλέον να επικοινωνούν με μία γλώσσα εικόνων. Ας θυμηθούμε τη ραγδαία εξέλιξη της πολιτιστικής επικοινωνίας των λαών και πώς αυτή διαπέρασε και τα πιο κλειστά σύνορα σε περιόδους πλήρης κυριαρχίας των Εθνών-κρατών.

Στο περιβάλλον του απόλυτου οικονομοκεντρισμού το νόημα της επικοινωνίας έγινε νόημα κατανάλωσης, όπως συνέβη και σε κάθε κοινό αγαθό. Το γκάτζετ της επικοινωνίας οφείλει να παρέχει τη δυνατότητα όσο το δυνατόν καλύτερης και μεγαλύτερης επικοινωνίας, χωρίς το ίδιο να αποτελεί το κύριο προϊόν. Το κύριο προϊόν είναι οι χρήστες του. Η περιουσία του facebook είναι οι χρήστες του.

Οποιαδήποτε διατάραξη ή προσβολή του νοήματος της επικοινωνίας θα οδηγήσει στην κατάρρευση της εν λόγω επιχείρησης.

Αυτό δηλαδή που καταναλώνει ο χρήστης είναι το νόημα της επικοινωνίας με αντάλλαγμα την κατανάλωση του ίδιου από ένα κεφαλαιουχικό σύστημα συσσώρευσης πληροφοριών. Θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι δεν πρόκειται για πανοπτικό έλεγχο των πληροφοριών αλλά για τέτοια διασπορά τους που είναι δύσκολο έως απίθανο να σκεφτούμε τον ολοκληρωτικό τους έλεγχο, ο οποίος, άλλωστε, θα οδηγούσε σε κατάρρευση το ίδιο το σύστημα επικοινωνίας. Έτσι, το νόημα της επικοινωνίας ως καταναλωτικής σημασίας πραγματώνεται στον δημόσιο χώρο του Ιντερνετ, αλλά και διαμέσου αυτού, στον φυσικό δημόσιο χώρο που είναι ο χώρος της πράξης και της σωματικής, κοινής εμπειρίας.

Η συγκίνηση που προκαλεί η επικοινωνία στο Ιντερνετ, όταν έχεις ο ίδιος την ευθύνη για αυτό που παίρνεις και γι' αυτό που δίνεις μπορεί να αναζητηθεί και στις προσδοκίες του ανθρώπου όσον αφορά την επικοινωνία όπως εμφανίζονται στην Ιστορία. Ας θυμηθούμε τι έλεγε ο Μπέρτολντ Μπρεχτ μιλώντας για το ραδιόφωνο, για την σχέση πομπού και δέκτη και την διπλή λειτουργία του κάθε πόλου.

Λοιπόν, δεν μπορούμε να δούμε άκριτα αυτή τη συγκίνηση ως προϊόν της νέας ψηφιακής τεχνολογίας. Αντιθέτως, θα μπορούσαμε να δούμε τη συγκεκριμένη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας ως προϊόν της προσδοκίας για επικοινωνία. Η σχεδόν καθολική αποδοχή του Ιντερνετ δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την επανεμφάνιση του ατόμου στο δημόσιο χώρο. Χρειάστηκε κάποιος καιρός για να κατανοήσουμε ότι το Ιντερνετ αποτελεί έναν νέο δημόσιο χώρο επικοινωνίας και μείναμε έκπληκτοι όταν είδαμε αυτή η επικοινωνία να μεταφέρεται στο φυσικό δημόσιο χώρο πολλαπλασιαστικά, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις πρώτες μεγάλες εξεγέρσεις του 21^{ου} αιώνα.

Δεν μπορούμε όμως να μείνουμε απλώς σε αυτή την παρατήρηση, αλλά θα πρέπει να την επιβεβαιώσουμε στο επίπεδο των καθημερινών ανθρώπινων σχέσεων. Στην εποχή της ασημαντότητας ο δημόσιος χώρος είναι σε κρίση, κυρίως επειδή καταναλώνεται ιδιωτικά. Η ηθική της ατομικής κατανάλωσης έχει υποκαταστήσει την κοινή εμπειρία και η συλλογικότητα έχει χάσει το νόημά της. Στην σημερινή εποχή, η ηθική της ατομικής κατανάλωσης κλονίζεται, ενώ επανεμφανίζεται η έννοια του κοινού, το νόημα και η σημασία του δημόσιου χώρου.

Υπάρχει ωστόσο μια ποικιλία σε αυτή την επανεμφάνιση, που δεν επιτρέπει οποιαδήποτε ομογενοποίηση, κανένα τσουβάλιασμα όσων εμφανίζονται γύρω από

τις νέες σημασίες. Υπάρχει μια αναπαράσταση του δημόσιου χώρου στο πεδίο της κεφαλαιουχικής δραστηριότητας. Τη βλέπουμε όταν επιχειρήσεις επικοινωνίας προσπαθούν να συγκροτήσουν εφήμερο δημόσιο χώρο με στόχο να αναπαράγουν το νόημα της επικοινωνίας ως εμπορευματικό προϊόν, ενώ η συνεύρεση των μυριάδων ανθρώπων που συμμετέχουν επιτυγχάνεται υπό το κάλεσμα για έναν καλό σκοπό, που μπορεί να σχετίζεται με την αλληλεγγύη ή το περιβάλλον. Μιλάμε για μία πολιτική των εταιρειών, στοιχεία της οποίας συναντάμε σε ολόκληρη την Ιστορία του καπιταλισμού. Σήμερα όμως διατρέχουν όλο το φάσμα της παραγωγικής και εμπορικής δραστηριότητας και αποτελούν το αποκλειστικό εργαλείο των εμπόρων της επικοινωνίας.

Η συγκρότηση εφήμερου δημόσιου χώρου προς ιδιωτική κατανάλωση γίνεται πλέον η νόρμα. Το αντικείμενο-προϊόν συγκροτείται με όσο το δυνατόν έμμεσο τρόπο, χωρίς να ξεφεύγει από την φόρμα, το σκηνοθετημένο περιβάλλον της καταναλωτικής αισθητικής. Οι άνθρωποι αναζητούν έναν δημόσιο χώρο επικοινωνίας και οι εταιρείες στρέφονται προς την ανατύπωση αυτής της κίνησης.

Την ίδια όμως στιγμή, ελεύθεροι δημόσιοι χώροι επικοινωνίας και ανταλλαγής εμφανίζονται στο κέντρο και τις γειτονιές των πόλεων, στους οποίους η οικονομία είναι σχεδόν αθέατη. Η έκθεση της προσωπικής άποψης στο δημόσιο χώρο και η συμμετοχή σε αυτόν αποτελεί πλέον και εκπαιδευτική πρόταση που θα μπορούσε στο μέλλον να υποκαταστήσει σε μεγάλο βαθμό το παλαιό μαθησιακό μοντέλο. Το κοινό έδαφος, το common ground, είναι μια σύγχρονη αντίληψη που εμφανίστηκε στην αρχιτεκτονική και σχετίζεται άμεσα με την νέα κοινωνική κίνηση γύρω από το δημόσιο/ιδιωτικό χώρο.

Όταν σε αυτού του είδους τις δραστηριότητες απουσιάζει η κεφαλαιοκρατική παρέμβαση, απουσιάζει και η αισθητική της κατανάλωσης. Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις θρησκευτικής ή ιδεολογικής παρέμβασης στο δημόσιο χώρο, όπου παρουσιάζεται μία κλειστότητα μεγαλύτερη από την κεφαλαιοκρατική περίπτωση, τέτοια που ακυρώνεται στην πράξη ο δημόσιος χώρος.

Σε έναν όμως πραγματικά ανοιχτό δημόσιο χώρο τη θέση της κατανάλωσης παίρνει μία αισθητική δίχως φόρμα, που επιτρέπει να συνυπάρξουν διάφορες αισθητικές απόψεις, σε μία πολυπλοκότητα που δημιουργείται από το πλήθος πληροφοριών και τάσεων, που όμως δεν υπερκαθορίζει ούτε εξαντλεί το περιεχόμενο του δημόσιου χώρου. Άλλωστε καμία από αυτές τις ατομικές ή ομαδικές απόψεις δεν στοχεύει στην κυριαρχία. Αυτή την αισθητική, οι εταιρείες προώθησης προϊόντων αδυνατούν να την ενσωματώσουν, παρόλο που εμφανώς προσπαθούν. Αδυνατούν,

επειδή το νόημα του αντικειμένου-προϊόντος χάνεται μέσα στον αφορμαλισμό ή την απροσδιοριστία που δημιουργείται από τις απρόβλεπτες στιγμές του ελεύθερου κοινωνικού *δημόσιου χρόνου*. Οποιαδήποτε πρόταση της καπιταλιστικής επιχείρησης είναι αδύνατον να υπάρξει δίχως φόρμα.

Μένει να δούμε πώς θα εξελιχθεί η κατανάλωση του νοήματος της επικοινωνίας και του δημόσιου χώρου. Κατά πόσον ο καπιταλισμός θα μπορέσει να αναπαραχθεί μέσα από την έλευση αυτού του νέου τύπου ανθρώπου, όταν μάλιστα αυτό το φαινόμενο υπερβαίνει την κεντρικότητα του οικονομισμού. Μπορεί να υπάρξει περιορισμένος καπιταλισμός, μόνο σε μία περιοχή της παγκόσμιας κοινωνίας; Σαφώς όχι. Τι θα δημιουργηθεί στα νέα πεδία κοινωνικής ισορροπίας και ανταγωνισμού δεν μπορούμε πραγματικά να προβλέψουμε ξεκάθαρα.

Ίσως πιο εύκολα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η κοινωνική κίνηση γύρω από το δημόσιο χώρο, όταν δεν έχει κεφαλαιουχικό χαρακτήρα, μπορεί να αποκτήσει χαρακτηριστικά τοπικότητας, συνδεδεμένης με την παγκοσμιότητα. Μια τοπικότητα που δεν παίρνει υπόψιν τα εθνικά σύνορα και προσδιορίζεται ως τέτοια απέναντι στην κεντρική και συγκεντρωτική διαχείριση και πιστοποίηση, κρατική ή ιδιωτική.

Η υποχώρηση του εθνοκρατικού φαντασιακού συνοδεύεται από την υποχώρηση κεντρικών σημασιών που αποτέλεσαν τους πυλώνες των εθνικών σχεδιασμών. Τα σύγχρονα νοήματα έχουν χαρακτηριστικά παγκοσμιότητας ανεξαρτήτως από την πολιτισμική ιδιαιτερότητα των κοινοτήτων όπου εμφανίζονται.

Μπορούμε επίσης να δούμε τις πρόσφατες κοινοτιστικές και πολιτιστικές δραστηριότητες σε χιλιάδες χωριά της Ινδίας μετά την πρώτη έφοδο του καπιταλισμού στις περιοχές αυτές και να δώσουμε σημασία στην πρόσληψη του προτάγματος της δημοκρατίας από τα άτομα αυτών των κοινωνιών και στην αντίστασή τους ενάντια στην ιδιωτικοποίηση των φυσικών πόρων, ενάντια στα φράγματα για μία δημοκρατία της γης, όπως την ονομάζει η Ινδή επιστήμονας Βαντάνα Σίβα. Αυτή η πρόσληψη της δημοκρατίας δεν διαφέρει πολύ από την πρόσληψη της δημοκρατίας από τις εξεγέρσεις της Αραβικής Άνοιξης, της Ισταμπούλ, από την επανάσταση της Ροζάβα. Δεν διαφέρει πολύ ούτε από την πρόσληψη της δημοκρατίας από τα άτομα των νέων κοινωνικών δικτύσεων στις παλιές βιομηχανικές χώρες.

Τα νοήματα αυτής της κοινωνικής κίνησης είναι νοήματα παγκόσμια. Το Διαδίκτυο πήρε τις διαστάσεις που πήρε επειδή ταίριαζε στην σύγχρονη γλώσσα επικοινωνίας. Το χρειαζόταν αυτή η γλώσσα και σαν να το περίμενε. Αν δεν ήταν

έτσι, σήμερα το Διαδίκτυο μπορεί να περιορίζονταν μόνο στην πορνογραφία και την οικονομία. Όπως συμβαίνει με το Διαδίκτυο, ότι δηλαδή δεν πρόκειται για μια επινόηση στην υπηρεσία της επανάστασης, αλλά διανοίγει ένα φάσμα από νέες δυνατότητες, απελευθερωτικές ή αντιδραστικές, έτσι συμβαίνει και με την ευρύτερη κοινωνική κίνηση.

Η πολιτική διάσταση αυτού του φαινομένου μπορεί να δοθεί μόνο από το συνειδητό δημοκρατικό πολιτικό προσανατολισμό των ατόμων που συμμετέχουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στις εκφάνσεις και τις δραστηριότητές του.

Η σκέψη του Καστοριάδη σήμερα

Μια δεκαετία μετά το θάνατο του Καστοριάδη, η σκέψη του έρχεται στο προσκήνιο, όχι σαν ευφάνταστο όραμα ή μια ανεφάρμοστη πρόταση αλλά ίσως σαν τη μοναδική πολιτική θεωρία που μας δίνει τη δυνατότητα να διαυγάσουμε και να κατανοήσουμε τη σημερινή πραγματικότητα.

Ας ακολουθήσουμε τη σκέψη του φιλοσόφου σε τρία βασικά στοιχεία της που αφορούν: το άτομο μέσα στο κοινωνικοϊστορικό γίνεσθαι, τα νέα νοήματα και τις νέες σημασίες σε σχέση με το πρόταγμα της αυτονομίας και τέλος, τη διάλυση των θεσμοσμένων λειτουργιών που κατά κάποιο τρόπο εξέφρασε εκτός των άλλων και την κρίση του προτάγματος της αυτονομίας.

Από την ιδιοφυή σύλληψη του Καστοριάδη περί της αντίθεσης ψυχής-κοινωνίας, όχι ατόμου-κοινωνίας, εμπνεόμαστε για να δούμε την πορεία αυτού του ατόμου τον τελευταίο μισό αιώνα μέσα στην κοινωνία και μέσα στον κοινωνικοϊστορικό χρόνο.

Τη δεκαετία του 1970, ο φιλόσοφος μιλά για την αλλαγή της θέσης της γυναίκας και πώς αυτή προέκυψε χωρίς να το προβλέπει κανένας ηγεμονικός λόγος. Την ίδια εποχή μιλά για την αλλαγή της θέσης των νέων και με μεγάλο ενδιαφέρον παρακολουθούμε να μιλά για την αλλαγή της θέσης των παιδιών, όταν την ίδια περίοδο ασκεί καλοπροαίρετη κριτική στα παραδοσιακού τύπου χειραφετητικά κινήματα. Η αλλαγή της θέσης του ατόμου πραγματοποιείται από την τοποθέτησή του στον χρόνο και στον χώρο, στον δημόσιο χρόνο και στον δημόσιο χώρο με μια καθημερινή και αδιάλειπτη παρουσία και όχι από τα γραφεία συγκρότησης ακόμα και του πιο επαναστατικού μανιφέστου. Παρακολουθώντας την καστοριαδική σκέψη και ταυτόχρονα την πορεία του ατόμου για το οποίο μιλά, διαπιστώνουμε πως το σύγχρονο υπερβατικό άτομο εμφανίζεται σε ένα περιβάλλον όπου ο οικονομισμός, το οικονομικό κίνητρο προχωρά στην αποικιοποίηση σχεδόν όλου του δημόσιου χώρου. Το άτομο υπερβαίνει την παραδοσιακή συλλογική οργάνωση για την πραγμάτωση των σκοπών του οι οποίοι περιορίζονται στην ιδιωτική κατανάλωση του δημόσιου χώρου. Έτσι σύντομα μετατρέπεται το ίδιο σε εμπόρευμα. Από την ιδιωτικοποίηση της ύπαρξης περνάμε στην εμπορευματοποίηση της ύπαρξης, πράγμα που αποτελεί και τη βάση του οποιουδήποτε σχεδιασμού του σύγχρονου παγκόσμιου καπιταλισμού.

Η καθολίκευση της φαντασιακής σημασίας της ορθολογικής κυριαρχίας είναι αυτή που κάνει τον Καστοριάδη να μιλήσει για την άνοδο της ασημαντότητας. Μια πραγματικά βραχύβια περίοδος που μπορεί στοιχεία της να αναγνωρίζουμε στις σημερινές κοινωνίες, ωστόσο μια δεκαετία μετά τον θάνατο του Καστοριάδη ο κόσμος συγκλονίζεται από εξεγέρσεις και σύγχρονες κοινωνικές δικτυώσεις που σε τίποτε σχεδόν δεν μοιάζουν με αυτές του πρόσφατου παρελθόντος. Ήρθαν στην επιφάνεια νέες θεσμίσεις λειτουργιών όπου το σύγχρονο υπερβατικό άτομο συμμετέχει ενσυνείδητα, εφόσον η κάθε συλλογικότητα συγκροτείται στη βάση αυτής της ενσυνείδητης συμμετοχής και της ιδιαίτερης πρότασης του κάθε ατόμου. Η νέα συλλογικότητα συγκροτείται ως δίκτυο ατόμων τα οποία: α) δύσκολα αναθέτουν την οποιαδήποτε δραστηριότητα, πόσο μάλλον την πολιτική, β) συμμετέχουν ενσυνείδητα στη βάση του περιεχομένου γύρω από το κοινό αγαθό, τον δημόσιο χώρο γ) διαμορφώνουν την πρότασή τους μέσα στον δημόσιο χρόνο και χώρο που συλλογικά δημιουργείται. Συναντάμε αυτά τα χαρακτηριστικά σε όλα τα μήκη και πλάτη αυτού του κόσμου, με τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής, και σε όλους σχεδόν τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας είτε μιλάμε για τη διατροφή, την επικοινωνία ή τον πολιτισμό.

Μιλάμε για ένα περιεχόμενο που αμφισβητεί ριζικά παλιά νοήματα και σημασίες που έχουν να κάνουν με την εργασία, την παραγωγή, τη συλλογικότητα, την πολιτική. Ένα περιεχόμενο που δεν χαρακτηρίζεται από τις αξίες του οικονομικού κινήτρου και της ανάπτυξης αλλά και δεν εφευρίσκει νέες αξίες με αντίστοιχα κυριαρχικά στοιχεία. Αντιθέτως, καταργεί τις αυθεντίες, όχι απλώς στο επίπεδο της διαδικασίας αλλά στο πράττειν αυτού του ίδιου του περιεχομένου των νέων νοημάτων και σημασιών, φορέας των οποίων είναι το σύγχρονο μη γραφειοκρατικό άτομο και η σύγχρονη μη γραφειοκρατική συλλογικότητα.

Το άτομο της ασημαντότητας βρίσκει διέξοδο και αποδρά από το σιδερένιο κλουβί και ούτε που το νοιάζει προς τα πού θα πετάξει· ορίζει όμως εξ αρχής αυτό το ίδιο τον τρόπο που θα το κάνει, τους όρους και το πλαίσιο που θα το κάνει, όσο απαραίτητη και αν είναι η διαρκής τους αναίρεση και η διαρκής του αυτοαναίρεση στο χάος έξω από το κλουβί.

Αναλυτές από όλο τον κόσμο σπεύδουν να χαρακτηρίσουν το φαινόμενο και να δώσουν στη δυναμική του το πολιτικό πρόσημο που επιθυμούν. Κάποιοι όπως ο Σερζ Λατούς ξεφεύγουν από τον οικονομισμό αλλά διατηρούν στον πυρήνα της πρότασής τους τον ηγεμονικό λόγο προτείνοντας μια αντιπροσώπευση με ολίγη δημοκρατία απορρίπτοντας την Άμεση Δημοκρατία ως ανεφάρμοστη.

Κάποιοι άλλοι, όπως ο Ευκλείδης Αντρέ Μάνσε απορρίπτουν την κρατική οργάνωση, διαβάζοντας στη νέα κοινωνική κίνηση τα αντικρατιστικά χαρακτηριστικά της, μιλάνε όμως για μια οικονομία της απελευθέρωσης διατηρώντας την ιδιαίτερη σημασία της ως ξεχωριστού τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Δεν πιστεύω πως μια οικονομία, οποιαδήποτε και αν είναι αυτή, θα μπορούσε ποτέ να απελευθερώσει τον άνθρωπο. Λέμε για παράδειγμα αλληλέγγυα οικονομία για να χαρακτηρίσουμε κάποια σύγχρονα εγχειρήματα που κινούνται εκτός οικονομίας της αγοράς. Όμως στην πραγματικότητα αυτό που γίνεται είναι ότι η οικονομία υποτάσσεται στην κοινωνική αξία της αλληλεγγύης. Η οικονομία είναι οικονομία και ως ξεχωριστός τομέας είναι εύκολο να κυριαρχήσει. Η αυτονόμηση του λόγου -όταν ο λόγος αυτονομείται γίνεται τρελός- ο ηγεμονικός λόγος παραμένει στον πυρήνα της σκέψης των διανοούμενων που υποδύονται τον πολιτικό, αγνοώντας ότι μεταξύ του Μαρξ και των σημερινών ερωτημάτων υπάρχει η σκέψη του Κορνήλιου Καστοριάδη.

Από αυτή τη σκέψη, από το έργο συνολικά του Καστοριάδη μαθαίνουμε να αναγνωρίζουμε και να αναλύουμε τη δραστηριότητα του κοινωνικού φαντασιακού και να την παρακολουθούμε να προσπερνά τέτοιου είδους προσεγγίσεις που φτάνουν συνεχώς στην πηγή και νερό δεν πίνουν, ακριβώς επειδή προσπαθούν να εξηγήσουν τον κόσμο με λάθος εργαλεία. Επιπλέον, τίποτα από τις παλαιές θεσμισμένες λειτουργίες δεν υπάρχει για να τους δώσει το πάτημα του ρεαλισμού. Η ταύτιση δε της εξουσίας με το κράτος τίθεται όλο και περισσότερο σε αμφισβήτηση.

Με την ίδια ένταση η δραστηριότητα του κοινωνικού φαντασιακού προσπερνά τους σχεδιασμούς του παγκόσμιου καπιταλισμού που μπορεί μεν να κυριαρχεί και μάλιστα στην πιο άγρια μορφή του δεν παύει όμως να αμφισβητείται. Και αυτό όχι στο πολιτικό-κινηματικό επίπεδο όπως παραδοσιακά το γνωρίζαμε, αλλά μέσα από την υποχώρηση κεντρικών σημασιών όπως η ανάπτυξη, ο καταναλωτισμός ή το οικονομικό κίνητρο καθώς και μέσα από την ανάδυση νέων σημασιών που εμπεριέχουν τον περιορισμό της οικονομίας και την υποταγή της στις υπόλοιπες δραστηριότητες, την επαναοικειοποίηση του δημόσιου χρόνου και χώρου. Νέα νοήματα που ανιχνεύουν την Άμεση Δημοκρατία σε εφήμερα βιώματα αλλά και σε βιώματα μεγαλύτερης διάρκειας.

Το σημερινό άτομο στέκεται αμήχανο μπροστά στην αλλαγή του μοντέλου της εργασίας και της παραγωγής, μπροστά στην κατάρρευση της εθνοκρατικής πολιτικής, μπροστά στην κατάρρευση του κράτους πρόνοιας, στην παράδοση του δημόσιου χώρου στις καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Επίσης, δεν διακατέχεται πλέον

από εκείνη την ορμή που διακατεχόταν στον 20ο αιώνα, από εκείνη την ορμή της ανάπτυξης που σάρωνε ό,τι έβρισκε μπροστά της, την οικογένεια, το διάλειμμα, την τεμπελιά, το περιβάλλον, τον έρωτα, την παιδεία, την τέχνη, τη διατροφή, την επικοινωνία έχοντας μπροστά της έναν στόχο, το μέγιστο κέρδος με το ελάχιστο κόστος. Περισσότερο από κάθε άλλη φορά το καπιταλιστικό όραμα δεν εμπνέει όπως ενέπνεε το άτομο. Το άτομο της Μάργκαρετ Θάτσερ έμεινε από νόημα επειδή δεν υπήρξε παρά μόνο ως θραύσμα μιας πολιτικής φαντασίωσης. Η σύγχρονη πολιτική φιλοσοφία καθώς και η οικονομική επιστήμη, λέει ο Καστοριάδης, βασίζονται στην ασυνάρτητη πλασματική κατασκευή του ατόμου-ουσίας, τα χαρακτηριστικά του οποίου είναι προσδιορισμένα με σαφήνεια έξω ή πριν από κάθε κοινωνία.

Γκρεμοτσακίζεται ο κόσμος των επιχειρήσεων να βρεθεί μπροστά στις εξελίξεις, να προλάβει να εντάξει στα προϊόντα του τα νέα νοήματα γύρω από τα κοινά αγαθά. Και να η εταιρική ευθύνη! Και να οι επικέτες ποιότητας! Και να οι βαρύνουσες κεντρικές πιστοποιήσεις! Όμως η Κριστίν Λαγκάρντ εκφράζει την αμηχανία της μπροστά στην ανεξήγητη παγκόσμια μείωση της ανάπτυξης.

Τα νοήματα του καπιταλιστικού προτάγματος προκαλούν πλέον στο άτομο αμηχανία.

Το σημερινό άτομο, στον βαθμό που δραστηριοποιείται προς την χειραφέτησή του, γίνεται φορέας νέων νοημάτων και σημασιών έξω από το καπιταλιστικό φαντασιακό. Αυτά τα νοήματα ενσαρκώνονται σε μια παγκόσμια πολυεπίπεδη κοινωνική κίνηση η οποία είναι δυνατόν να αποτελέσει τη σύγχρονη έκφραση του κοινωνικοϊστορικού προτάγματος της αυτονομίας. Την κρίση αυτού του προτάγματος, κατά τον Καστοριάδη, εξέφρασαν στα τέλη του 20ου αιώνα οι παράγοντες της χρεοκοπίας των παραδοσιακών αριστερών κομμάτων, της τεράστιας απώλειας επιρροής των συνδικάτων, της τερατώδους των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού που είχε γίνει έκδηλη και πριν από την κατάρρευσή τους, της απάθειας και της ιδιώτευσης των λαών.

Τους παράγοντες αυτούς εκμεταλλεύτηκε η καπιταλιστική αντεπίθεση καθώς προέκυψε μια μεγάλη ανισορροπία στον συσχετισμό μεταξύ κοινωνικών δυνάμεων η οποία επέτρεψε την επιστροφή σε έναν κτηνώδη και τυφλό φιλελευθερισμό. Ένας ακόμη παράγοντας που εκμεταλλεύτηκε η καπιταλιστική αντεπίθεση που όμως δεν εξέφρασε και την κρίση του κοινωνικοϊστορικού προτάγματος της αυτονομίας είναι η αυξανόμενη οργή κατά της υπερτροφίας και του παραλογισμού των κρατικών γραφειοκρατιών.

Αυτός ο τελευταίος παράγοντας, μια δεκαετία μετά τον θάνατο του Καστοριάδη, μεταλλάσσεται σε εξεγέρσεις, όχι απλώς κατά των γραφειοκρατιών αλλά εξεγέρσεις που αμφισβητούν τις αυθεντίες της πολιτικής και μιλάνε για Άμεση Δημοκρατία.

Αν προσέξουμε, οι υπόλοιποι παράγοντες στους οποίους αναφέρεται ο Καστοριάδης δεν ήταν παρά θεσμισμένες λειτουργίες που κατά κάποιον τρόπο νομιμοποιούσαν ή έγερναν προς ένα ευρύ φάσμα απόψεων τοποθετημένων στην πλευρά του προτάγματος της αυτονομίας. Τηρουμένων των αναλογιών δημιουργούσαν μια ισορροπία των κοινωνικών δυνάμεων που με την απώλειά τους η ζυγαριά έγειρε στις δυνάμεις του οικονομισμού.

Και δεν χάθηκαν απλώς οι παλαιές θεσμίσεις λειτουργιών αλλά διαλύθηκε το νόημα, το περιεχόμενο πάνω στο οποίο συγκροτούνταν αυτές οι θεσμίσεις. Έτσι κανείς σήμερα δεν περιμένει την έλευση του νέου κόμματος, της νέας οργάνωσης, του νέου συνδικάτου, του νέου πολιτικού κινήματος βασισμένου σε αυτή την κουλτούρα του παρελθόντος για την πολιτική. Αναδύονται νέες θεσμίσεις λειτουργιών που έχουν να κάνουν με το πράττειν του κοινωνικοϊστορικού προτάγματος της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας και όχι με νέα μανιφέστα και ιδεολογίες. Το νέο πολιτικό κίνημα που θα προκύψει ίσως να αφορά μια ολόκληρη ιστορική περίοδο που η αρχή της αχνοφαίνεται στον παρόντα κοινωνικοϊστορικό χρόνο. Μας υπόσχεται σίγουρα ένα μέλλον όχι ευτυχές αλλά με πυκνές συγκρούσεις που όμως θα διαδραματιστούν στον μελλοντικό κοινωνικό δημόσιο χρόνο και χώρο και όχι στις παντοειδείς πολιτικές των κοινοβουλίων.

Ο λόγος που η σκέψη του Καστοριάδη γίνεται σήμερα ίσως το μοναδικό εργαλείο ανάλυσης της πραγματικότητας είναι γιατί αυτή η πραγματικότητα επιφύλασσε στη σκέψη του τη σχεδόν απόλυτη επιβεβαίωση, όχι μέσω νέων αναλύσεων αλλά μέσα απ' το ίδιο το κοινωνικό πράττειν.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα ο Κορνήλιος Καστοριάδης πίστευε πως διανύαμε μια μοναδική περίοδο με χαρακτηριστικά αποσύνθεσης του παραδοσιακού θρησκευτικού κόσμου αλλά ταυτόχρονα σημείωνε με έμφαση την απουσία δημιουργίας νέων κοινωνικών σημασιών που να είναι κοινωνικά επικυρωμένες. Υποστήριζε ότι η κρίση του σύγχρονου κόσμου πηγάζει ακριβώς από αυτή την έλλειψη κοινωνικών σημασιών. Μιλούσε για την αυξανόμενη ολική κυριαρχία, για την απεριόριστη επέκταση της ορθολογικής κυριαρχίας, μιλούσε για την άνοδο της ασημαντότητας. Οι σύγχρονοί του διανοούμενοι του καταλόγιζαν πεσιμισμό όσον αφορά την απουσία νέων σημασιών. Έλεγαν πως τις

έβλεπαν να αναδύονται και είχανε σχέση με την αλλαγή της θέσης του ατόμου στην κοινωνία. Όμως ο Καστοριάδης μιλά για αυτές ήδη από το 1970. Διαφεύγει από τη σκέψη όλων ότι ο Καστοριάδης μιλά για την απουσία νέων σημασιών που να αμφισβητούν ριζικά το υπάρχον όταν αναφέρεται στην ασημαντότητα. Επιπλέον αναφέρεται στην απώλεια κάποιων θεσμισμένων λειτουργιών, μια απώλεια που εκτός των άλλων εξέφρασε και την κρίση του προτάγματος της ατομικής και κοινωνικής αυτονομίας.

Οι νέες λοιπόν κοινωνικές σημασίες που εμφανίζονται στα τέλη του 20ου αι. δεν αμφισβητούν κεντρικές σημασίες του υπάρχοντος κοινωνικού και πολιτικού κατεστημένου. Πάμε σε ένα παράδειγμα από εκείνη την εποχή για να δούμε μέχρι πού φτάνει εκείνο το καινούργιο. Στα τέλη της δεκαετίας του '70 ο ρόκερ Δημήτρης Πουλικάκος μέσα από τη διασκευή ενός λαϊκού τραγουδιού θρυμματίζει το σύμβολο του φαλλοκρατικού συναισθηματισμού που δέσποζε μέχρι τότε: το «Υπάρχω» του Καζαντζίδη. Είναι η εποχή που η ελληνική νεολαία αλλάζει πολιτισμική σελίδα. Η διεισδυτική κριτική του Πουλικάκου αφουγκράζεται τη δραστηριότητα του κοινωνικού φαντασιακού η οποία αποκαθλώνει παλιά σύμβολα και δημιουργεί νέες σημασίες. Αυτές οι σημασίες αφορούν τη θέση της γυναίκας, τη θέση του ατόμου και τη θέση της αστυνομίας σε μια κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα που μετά τη χούντα ονομάσαμε μεταπολίτευση, δεν αμφισβητούν όμως ριζικά το υπάρχον. Αφομοιώνονται από την οικονομία της αγοράς. Όσον αφορά τη θέση της αστυνομίας, αυτή μετά το 1981 «συμφιλιώνεται με τον λαό». Είναι σημασίες που έγιναν φρέσκο υλικό για την αναζωογόνηση του καπιταλισμού επειδή δεν εναντιώθηκαν -δεν θα μπορούσαν ίσως να εναντιωθούν- στα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του: στην απεριόριστη επέκταση της ορθολογικής κυριαρχίας, στην ολική κυριαρχία, στον παραγωγισμό, τον οικονομοκεντρισμό και τον καταναλωτισμό. Αντιθέτως, αποτέλεσαν ένα νέο πεδίο ανάπτυξης και καταναλωτισμού.

Το χειραφετημένο άτομο του 20ου αιώνα μετατρέπεται το ίδιο σε εμπόρευμα, εμπορευματοποιείται η ίδια η ύπαρξη για να ζήσουμε στη συνέχεια τον πιο άγριο καπιταλισμό. Φαίνεται όμως ότι τα πράγματα δεν τελείωσαν εκεί. Στον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό, το έθνος-κράτος μεταλλάσσεται, η ανάπτυξη ψάχνει πρόσημο για να υπάρξει, το πολιτικό σύστημα καταρρέει ενώ εμφανίζεται μια νέα κοινωνική κίνηση με χαρακτηριστικά που για πρώτη φορά παρατηρούμε. Σήμερα, τρεις-τέσσερις δεκαετίες από τη θρυλική διασκευή του '79 ο Δ. Πουλικάκος συμμετέχει με τη μουσική του σε κορυφαίες δραστηριότητες νέων πολιτικών και κοινωνικών δικτύσεων, φορείς νέων νοημάτων και σημασιών για την πολιτική, για τη συλλογικότητα, την εργασία, την οικονομία, φορείς νέων νοημάτων για τον

δημόσιο χώρο. Εκείνο το παρελθόν των νέων μεν, αφομοιώσιμων δε, σημασιών συνδέεται με το παρόν το οποίο φέρει νέες σημασίες που αμφισβητούν το υπάρχον και έχουν να κάνουν με τις ανθρώπινες δραστηριότητες δημιουργίας του δημόσιου χώρου, του δημόσιου/ιδιωτικού και του καθαυτό δημόσιου χώρου, εκεί δηλαδή που παίρνονται οι αποφάσεις. Αυτή η σύνδεση παρελθόντος και παρόντος γίνεται μέσα από την αδιάκοπη δραστηριότητα του κοινωνικού φαντασιακού, την παρακολούθηση της οποίας μόλις τώρα είναι που αρχίζουμε να καταλαβαίνουμε. Αυτό συμβαίνει επειδή τώρα είναι η εποχή όπου διαλύεται το πέπλο της ασημαντότητας μέσα από δριμύτατες κοινωνικές συγκρούσεις, μέσα από την ανάδυση νέων κοινωνικών δικτύσεων, νέων μορφών επικοινωνίας. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον η σκέψη του Καστοριάδη, επιβεβαιωμένη από τα φαινόμενα μας βοηθά να διακρίνουμε το φύτρο μιας νέας περιόδου. Σε αυτή τη νέα περίοδο το πρόταγμα της αυτονομίας βρίσκει νέες θεσμίσεις έκφρασής του. Αναδύονται νέες θεσμίσεις που υποκαθιστούν τις παλαιές. Ποιες είναι όμως οι παλιές θεσμίσεις που χάνονται και ποιες είναι οι νέες που τις υποκαθιστούν; Και επίσης γιατί σήμερα το νέο αμφισβητεί ριζικά το παλιό όπως εμείς υποστηρίζουμε;

Οι παλιές θεσμίσεις που χάνονται μπορούν να περιγραφούν ως εξής:

Το άτομο υπερβαίνει τη συλλογικότητα του 20ου αιώνα για την πραγμάτωση των σκοπών του. Αυτοπεριορίζεται στην ιδιωτική κατανάλωση του δημόσιου χώρου τον οποίο αντιλαμβάνεται πλέον ως εμπορευματικό προϊόν. Εμπορευματοποιείται το ίδιο το άτομο ενώ καταρρέει ο συνδικαλισμός και κάθε θεσμική μορφή που στηρίζεται στην αντιπροσώπευση, με το πολιτικό σύστημα γενικά να χάνει βασικά στοιχεία νοηματοδότησής του. Η απώλεια της πολιτικής αντιπροσώπευσης γίνεται ορατή ήδη από τη δεκαετία του 1980 και τη συναντάμε σε πολλά κείμενα διανοητών της εποχής εκείνης. Όμως μόνο σήμερα μπορούμε να δούμε το μέγεθος αυτών των μεταλλαγών. Βλέπουμε τον θάνατο όχι μόνο του παραδοσιακού πολιτικού συστήματος αλλά και το θάνατο του παραδοσιακού πολιτικού κινήματος και έχουμε σαφώς το προνόμιο σε σχέση με τους προγενέστερους να τα βλέπουμε αυτά όλα από χρονική απόσταση ασφαλείας.

Έχουμε λοιπόν την υποχώρηση και σε κάποιες περιπτώσεις την εξαφάνιση θεσμισμένων λειτουργιών που αφορούν: τον συνδικαλισμό, το πολιτικό κόμμα, την πολιτική οργάνωση, το πολιτικό κίνημα όπως το γνωρίσαμε στο παρελθόν (π.χ. σοσιαλιστικό κίνημα, αναρχικό κίνημα κ.λπ.).

Αυτές είναι κάποιες από τις βασικές απώλειες στο επίπεδο των λειτουργιών που έχουν να κάνουν με τον δημόσιο χώρο και οι οποίες στο παρελθόν

προσανατολίστηκαν ή στη διεκδίκηση και κατάληψη του ήδη θεσμισμένου ή στη διεκδίκηση τμήματος της υπάρχουσας θέσμησης ή στην αντίσταση απέναντι στις καταπιεστικές εκδοχές της.

Ακριβώς εδώ σε αυτό το σημείο εντοπίζουμε τη διαφορά με τις νέες θεσμίσεις λειτουργιών που έρχονται στο προσκήνιο και έχουν σαφώς έναν άλλο προσανατολισμό. Αυτός ο προσανατολισμός έχει να κάνει με την εξαρχής δημιουργία του δημόσιου χώρου.

Αλλάζει η συλλογικότητα η οποία πλέον συγκροτείται πάνω στη βάση της ενσυνείδητης συμμετοχής του ατόμου αλλά και στη βάση της πρότασής του προς το άτομο και την κοινωνία. Έχουμε λοιπόν μια συλλογικότητα-δίκτυο ατόμων που μοιάζει πιο πολύ με κοινότητα αφού ασχολείται με τα κοινά αγαθά, τον δημόσιο χώρο. Η σύγχρονη συλλογικότητα δηλαδή συγκροτείται στη βάση ενός περιεχομένου που έχει να κάνει με τη δημιουργία του δημόσιου χώρου μέσα από τη δραστηριότητα της ίδιας της συλλογικότητας. Αμφισβητεί ριζικά το υπάρχον εφόσον αυτό που εκκινεί τη δραστηριότητα δεν είναι το οικονομικό κίνητρο αλλά η διαφυγή από την άγρια οικονομοκεντρική οργάνωση της ζωής και επίσης αμφισβητεί τις αυθεντίες, την ιεραρχία, τη γραφειοκρατία, την πολιτική ποδηγέτηση παράγοντας η ίδια η δραστηριότητα έναν σύγχρονο πολιτικό λόγο για τα κοινά αγαθά. Αυτή η κοινωνική κίνηση βρίσκεται εκτός του πλαισίου της καπιταλιστικής οικονομίας και εκτός κρατικής κηδεμονίας και επιπλέον αποφεύγει την ανάθεση στο επίπεδο της διαχείρισης.

Αν επιθυμούμε σαν πολιτικά όντα την πολιτική μας παρέμβαση δεν θα μπορέσουμε ποτέ να την πραγματοποιήσουμε έξω από την -άπαξ και εμφανίστηκε- εξαρχής δημιουργία του δημόσιου χώρου.

Ανάπτυξη και εθνική οικονομία

Είναι ασύλληπτες οι επινοήσεις των πολιτικών προκειμένου να μιλήσουν για την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας. Ο Κώστας Σημίτης, ο εκσυγχρονιστής της Ελλάδας, παρουσίασε τον Οκτώβριο του 2015 με άρθρο του στην *Εφημερίδα των Συντακτών*²⁷ τις τρεις προμετωπίδες της ελληνικής ανάπτυξης που αποκόπτονται βίαια από τον λαϊκό παράγοντα. Πρώτη-πρώτη αναφέρει μια ‘πράσινη’ επένδυση, το βιομηχανικό δάσος ανεμογεννητριών στην Κρήτη, την εγκατάσταση του οποίου ‘*ματαίωσαν βίαια οι Κρητικοί κτηνοτρόφοι, με το επιχείρημα ότι τα βουνά ανήκουν στα γίδια*’ (sic). Ο κυνισμός του Σημίτη είναι η απάντηση στο λόγο των τοπικών κοινωνιών ενάντια στην ανάπτυξη και την ποσοτικοποίηση, ακόμη κι όταν αυτές είναι ‘πράσινες’. Δεν μπαίνει στον κόπο κανείς από τους πολιτικούς να συγκρίνει τα κέρδη και τις απώλειες για την τοπική κοινωνία. Δεν μπαίνει κανείς τους στον κόπο να υπολογίσει το κόστος της περιβαλλοντικής καταστροφής που είναι δυσανάλογα μεγαλύτερο από οποιοδήποτε οικονομικό μέγεθος μπορεί να παράγει μια επένδυση.

Είναι παράδοξο πως οι πολιτικοί αναφέρονται με αυστηρότητα σε αριθμούς όταν μιλούν για λιτότητα και περικοπές, ενώ όταν μιλούν για τα αναπτυξιακά σχέδια η γενικολογία και η αοριστία αγγίζουν τα όρια του γελοίου. Με αυτή την μεθοδολογία ο πρώην πρωθυπουργός επιτίθεται στους κατοίκους της Χαλκιδικής και το anti-gold κίνημα, οι οποίοι ‘βιαίως’ εμποδίζουν την αναπτυξιακή επένδυση της El Dorado Gold.

Τρίτη προμετωπίδα της ανάπτυξης θέτει το λιμάνι του Πειραιά, την πώληση του οποίου έλεγε τότε πως εμπόδιζε ξανά ‘*ένα πλήθος συμφερόντων – ένας ευρύτατος συνασπισμός από δήμους και εργαζόμενους – να γίνει η πύλη των κινέζικων προϊόντων στην Ευρώπη*’.

Ο Κώστας Σημίτης φαίνεται να πιστεύει πως οι πυλώνες της εθνικής οικονομίας είναι:

- Η ‘πράσινη’ ανάπτυξη, δηλαδή βιομηχανικής κλίμακας εγκαταστάσεις κεντρικού σχεδιασμού που παράγουν κέρδος κυρίως ως παραχώρηση και εγκατάσταση αντί ως απόδοση, καταστρέφοντας επιπλέον το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον. Η μικρής κλίμακας

---

²⁷ Στο φύλλο της 24/10/2015, επίσης στην ηλεκτρονική διεύθυνση : <http://www.efsyn.gr/arthro/aristeri-politiki-i-aristeros-mandyas>

(κοινοτική, συνεταιριστική ή ακόμη και οικιακή) παραγωγή ενέργειας δεν τον ενδιαφέρει επειδή δεν παράγει οικονομικό μέγεθος χρηματοπιστηριακού ενδιαφέροντος. Η παραγωγή χρηματοοικονομικού πλούτου είναι γι' αυτόν ηθική και ιδεολογική αξία.

- Η μεταλλευτική δραστηριότητα, η οποία πρέπει να λάβει χώρα με οποιοδήποτε κόστος. Στην περίπτωση της εξόρυξης χρυσού και άλλων μεταλλευμάτων στην Βόρεια Ελλάδα μπορεί στην πραγματικότητα τα κέρδη του Ελληνικού Κράτους να είναι μικρά όσον αφορά τους αριθμούς, το χρηματοοικονομικό όμως μέγεθος που θα παραχθεί αναβαθμίζει την επενδυτική εικόνα της χώρας.

- Η ίδια αντίληψη καθοδηγεί και την πώληση του λιμένα του Πειραιά. Το οικονομικό μέγεθος αυτής της επένδυσης θα παραχθεί σε ένα μητροπολιτικό περιβάλλον μέσω της αύξησης της φτώχειας και της περιθωριοποίησης των ανθρώπων.

Δεν υπάρχει κανένα παραγωγικό ή αναπτυξιακό σχέδιο που να αφορά τους κατοίκους της χώρας, παρά μόνο ένας σχεδιασμός παραγωγής χρηματοοικονομικών μεγεθών που περιλαμβάνει ένα κατ' επίφαση εθνικό πολιτικό, (στην ουσία διαχειριστικό) σύστημα. Η ανάπτυξη αφορά τη λεηλασία των φυσικών πόρων, οι οποίοι παραδίδονται σαν αφιλοκερδές δώρο της φύσης στα καιροσκοπικά επενδυτικά συμφέροντα των εταιρικών λόμπι. Η ανάπτυξη αφορά την απόδοση του δημόσιου χώρου από την παλαιά εθνικο-γραφειοκρατική διαχείριση στη νέα οικονομο-γραφειοκρατική διαχείριση.

Ποια κυβέρνηση θα μπορούσε να ξεφύγει από αυτό τον κανόνα; Καμία φυσικά και η ελληνική 'κυβέρνηση της Αριστεράς', το αποδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο. Ο Αλέξης Τσίπρας επιδιώκει μεγαλύτερο κρατικό έλεγχο, όμως δεν αρνήθηκε αυτούς τους πυλώνες της ανάπτυξης ούτε σαν πρωθυπουργός, ούτε σαν αρχηγός του 3,5%. Ούτε το ΚΚΕ αρνήθηκε ποτέ αυτούς τους πυλώνες ανάπτυξης, απλώς διακηρύσσει πως τους θέλει στα χέρια του λαού, σε μια παραληρηματική ρητορική σοσιαλιστικού πατριωτισμού.

Κανένα κόμμα δεν μιλάει ενάντια στην ανάπτυξη, όμως από ό,τι φαίνεται ως τώρα, όταν αυτή υλοποιείται έχουμε αύξηση των περικοπών, μείωση των εισοδημάτων και εξάντληση των πόρων. Ανάπτυξη δηλαδή σημαίνει αύξηση της φτώχειας, ενώ ύφεση σημαίνει τη διεύρυνσή της.

Το καινούργιο στην κεντρική πολιτική σκηνή που επιχειρεί ο ΣΥΡΙΖΑ είναι το σχέδιο μιας ανάπτυξης που να βασίζεται και στην κοινωνική οικονομία. Δεν γνωρίζουμε αν είναι το πυροτέχνημα που είχε ήδη εκτοξεύσει ο Βαγγέλης Βενιζέλος όταν ήταν κυβερνητικός εταίρος, υποσχόμενος μάλιστα 250 χιλιάδες θέσεις εργασίας. Στην πραγματικότητα η κοινωνική οικονομία, σαν τρίτος τομέας της οικονομίας, δεν παρήγαγε ποτέ οικονομικά μεγέθη που να αφορούν την ανάπτυξη, παρά μόνο όταν ποσοτικοποιήθηκε πλήρως με πιο γνωστό παράδειγμα την Mondragon. Τέτοιες όμως περιπτώσεις, πέραν του ότι είναι ελάχιστες, έλαβαν χώρα σε εποχές όταν η παραγωγική και αναπτυξιακή ορμή ήταν στο ζενίθ, ενώ τώρα είναι στο ναδίρ. Θα πρέπει να υπάρχει χρηματοδότηση του επιπέδου των Μ.Ο.Π. (Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα) ώστε να επιτευχθεί μια απόδοση που να καλύπτει έναν κύκλο δεκαετίας προσαρμοσμένο σε ό,τι καινούργιο αναδύεται. Μετά τη δεκαετία, πάλι θα ενέσκηπτε κρίση. Και αυτά ακόμη είναι όνειρα θερινής νυκτός, γιατί ούτε Μ.Ο.Π. υπάρχουν, ούτε άνθρωποι να τα καταβροχθίσουν.

Η ‘οικονομία της προσφοράς’, η αλληλέγγυα οικονομία είναι μια ασύλληπτη επινόηση της μεταμαρξιστικής Αριστεράς που αντλεί την ουσία της από της κατά Παύλο νοηματική επένδυση του χριστιανισμού. Αυτό φαίνεται πιο καθαρά στην θεωρία του Βραζιλιάνου Αντρέ Μανσέ (Euclides Andre Manse)²⁸ περί ‘οικονομίας της απελευθέρωσης’, που μας παραπέμπει στην θεολογική ορολογία και συγκεκριμένα στην ‘θεολογία της απελευθέρωσης’, όπως αυτή εμφανίστηκε στην Λατινική Αμερική.

Τι άλλο, εκτός από αφελή, θα χαρακτηρίζαμε μία θεωρία η οποία μας λέει ότι η κοινωνία θα μπορούσε να αυτοθεσμιζείται με βάση τις αρχές τις συμβιωτικότητας, της αγάπης, της φιλίας, του δώρου. Η ρητή θέσμιση της κοινωνίας είναι ετερόνομη ή αυτόνομη. Ο χαρακτήρας της ρητής θέσμισης προσδιορίζεται από το ποιος αποφασίζει, ποιος κυβερνά, ποιος εκτελεί. Η συμβιωτικότητα, το δώρο και η φιλία είναι αξίες τις οποίες δημιουργεί η κοινωνία. Στον Επιτάφιο του Περικλή εκθειάζονται ως στοιχεία του τρόπου ζωής των Αθηναίων, όχι των πολιτικών θεσμών. Πώς θα μπορούσε να υπάρξει φιλία ως προϋπόθεση της συμβιωτικότητας μεταξύ άνισων ανθρώπων; Η προσφορά και η συμβίωση έχουν αξία μόνο μεταξύ ίσων και για να είμαστε ίσοι χρειαζόμαστε τη δημοκρατία. Θεσμίζουμε την ισότητα για να είμαστε ίσοι. Αυτό μπορεί να επαναδημιουργήσει τους διαρρηγμένους κοινωνικούς δεσμούς και μόνο αυτό.

---

²⁸ Βλ. και την συνέντευξή του στην Χριστίνα Πάντζου για την *Εφημερίδα των Συντακτών*, στο φύλλο της 6/6/2015, και στον ηλεκτρονικό σύνδεσμο : <https://www.efsyn.gr/arthro/apo-tin-allileggya-oikonomia-sti-meta-kapitalistiki-koinonia>

Η εμμονή στην καπιταλιστική και μαρξιστική ανάλυση της πρωτοκαθεδρίας του τομέα της παραγωγής και του τομέα της οικονομίας δημιούργησε την ανάγκη ενός νέου περιεχομένου, ενός νέου νοήματος για αυτούς τους τομείς. Ο Michael Albert προσπάθησε να προσδώσει ένα νόημα ισότητας στην παραγωγή, μιλώντας για συμμετοχική οικονομία (Par.Econ, participatory economy). Δεν κατόρθωσε όμως να τοποθετήσει το μοντέλο του κάπου στην σημερινή πραγματικότητα, επειδή ακριβώς είναι οι ίδιοι οι τομείς της παραγωγής και της οικονομίας που αμφισβητούνται σαν κυρίαρχοι τομείς. Στην ανάδυση των νέων κοινωνικών δικτυώσεων δεν έχουν την πρωτοκαθεδρία. Ούτε ακόμη και στα κατελιμμένα εργοστάσια της Αργεντινής – σύμβολα της αυτοδιεύθυνσης της παραγωγής.

Ο Lalo Parete²⁹, ακτιβιστής του κινήματος αυτών των καταλήψεων υποστήριξε πως το πιο σημαντικό, η πιο σημαντική δραστηριότητα της κοινότητας, δεν ήταν η παραγωγή, αλλά το σχολείο που λειτουργούσε στο κατελιμμένο εργοστάσιο για τα παιδιά της κοινότητας. Τα παιδιά αυτά, μετά από 9 χρόνια σε ένα δημοκρατικό σχολείο, μέσα σε μία κοινότητα αυτοδιαχείρισης, αυτά θεωρούσε ότι είναι το σημαντικότερο επίτευγμα όλης αυτής της κίνησης.

Γιατί θα πρέπει σε αυτή την κίνηση να δούμε μια άλλη οικονομία, μια εναλλακτική οικονομία, μια οικονομία της απελευθέρωσης; Γιατί θα πρέπει να δούμε κάποια οικονομία και με βάση ποια χαρακτηριστικά; Της αναδιανομής ή της ισότιμης συμμετοχής; Γιατί θα πρέπει να αφαιρέσουμε την ιστορική πραγματικότητα, το ότι δηλαδή η κατάληψη ενός εργοστασίου δεν οδήγησε σε μια άλλη οικονομία, αλλά στην δημιουργία ενός ελεύθερου κοινωνικού δημόσιου χώρου, όπου η οικονομία υποτάσσεται στους άλλους τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας, που ενσαρκώνουν τους πραγματικά κύριους σκοπούς της ζωής αυτών των ανθρώπων;

Φαίνεται πως οι σκοποί αυτοί είναι η αλληλεγγύη και η παιδεία και ίσως ακόμη και η υγεία και η επικοινωνία. Πάντως, η παραγωγή και η οικονομία δεν εμφανίζονται ως κύριος σκοπός, αλλά ως μέσο για την υποστήριξη των κύριων σκοπών.

Αντιθέτως, η 'αλληλέγγυα οικονομία' βλέπουμε πως ανθεί ακριβώς στο πεδίο της ήδη θεσμισμένης κοινωνικής οικονομίας. Αναμφισβήτητα δημιουργεί κάποιες θέσεις κακοπληρωμένης υποαπασχόλησης και έναν οικονομικό κύκλο από τον οποίο κάποιοι άνθρωποι εξασφαλίζουν κέρδος. Έλαβε ευρύτερες διαστάσεις με την

---

²⁹ Βλ. τη συνέντευξή του στους Ν. Σκυφτούλη και Ν. Ιωάννου για το περιοδικό *Βαθυλωνία*, τ. 8 (Οκτώβριος 2012).

χρηματοπιστωτική κρίση και πλέον αφορά την κάλυψη των βιοτικών αναγκών των ανθρώπων που βρέθηκαν δίχως εισόδημα. Σε αυτό τον τομέα δραστηριοποιείται η χριστιανική Εκκλησία, η Τοπική Αυτοδιοίκηση, ΜΚΟ, κοινωνικοί φορείς και σωματεία.

Υπάρχουν επίσης πολυάριθμες ομάδες και συλλογικότητες που δραστηριοποιούνται με σκοπό την αλληλεγγύη, όμως αυτές δεν συγκαταλέγονται στην 'αλληλέγγυα οικονομία' γιατί δεν παράγουν κανένα οικονομικό μέγεθος, ούτε θέσεις εργασίας, ούτε διαχειρίζονται κάποιο κεφάλαιο για αυτό το σκοπό. Αυτές οι συλλογικότητες δημιουργούν δημόσιο χώρο γύρω από το νόημα της αλληλεγγύης και έχουν μάλλον αντιοικονομικά χαρακτηριστικά.

Προφανώς ο Α. Τσίπρας δεν είχε κατά νου αυτές τις συλλογικότητες όταν υποστήριξε την στήριξη της ανάπτυξης στην κοινωνική οικονομία. Έχει υπόψιν του ένα παραγωγικό σχέδιο βασισμένο στην περιορισμένη αυτοδιαχείριση, στον νέο για την Ελλάδα τύπου συνεταιρισμού (όπως στο παράδειγμα της Mondragon), χωρίς άμεσα κεφαλαιουχικά στοιχεία, όπως περίπου τον νομοθέτησε προηγουμένως η κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου. Βάσει αυτού του τύπου συνεταιρισμού λειτουργούν πολλές οργανώσεις 'αλληλέγγυας οικονομίας', αλλά και πολυάριθμες επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών ή μεταπρατικής δραστηριότητας, στον τομέα όμως της παραγωγής δεν παρατηρείται καμία σημαντική κίνηση.

Οι τομείς της παραγωγής στους οποίους θα μπορούσε να βρει εφαρμογή ένα τέτοιο παραγωγικό σχέδιο έχουν πλέον καταστραφεί σε εθνικό επίπεδο, λόγω της απόλυτης ελευθερίας κινήσεων του κεφαλαίου σε μια παγκόσμια οικονομία. Αυτή είναι η πραγματικότητα των τελευταίων είκοσι χρόνων, χωρίς να παρατηρείται κάποιο εγγενές σημάδι εξόδου από τη διαρκή κρίση.

Η οπισθοδρόμηση στο παραγωγικό πεδίο συνοδεύεται από την οπισθοδρόμηση στο πεδίο της πολιτικής θεωρίας, η οποία επί δεκαετίες βασανίζεται από μία επιλεκτική τυφλότητα που την αποστρέφει από την πραγματικότητα.

Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία κλονίζεται συθέμελα. Το νόημά της υποχωρεί, ενώ στην επιφάνεια της εκλογικής διαδικασίας επιπλέον τα πιο χαμηλά πολιτικά ένστικτα της κοινωνίας που ως τώρα δεν έβρισκαν χώρο να εκφραστούν. Πέρα από τα εγχώρια ή ευρωπαϊκά παραδείγματα, το 2016 εμφανίστηκε το τρανταχτό φαινόμενο του Ντόναλντ Τραμπ (Donald J. Trump) στις αμερικάνικες προεδρικές εκλογές, που δεν χωρά αμφισβήτηση.

Στο πεδίο της πολιτικής θεωρίας, πέρα από την επινόηση της 'οικονομίας της απελευθέρωσης' από έναν Βραζιλιάνο διανοούμενο, είχαμε στην Ευρώπη μία νεομαρξιστική ακαδημαϊκή μόδα που έψαξε να βρει στηρίγματα σε φιλοσοφικές φαντασιώσεις. Η παραδοσιακή μαρξιστική σκέψη αδυνατεί να εξηγήσει τα μεγάλα και μικρά κινήματα του 21^{ου} αιώνα που έφεραν την αμφισβήτηση της ταύτισης Εξουσίας-Κράτους.

Οι νεομαρξιστές ακόμη και σε αυτά τα αμεσοδημοκρατικά κινήματα αναζητούν στοιχεία ενός, έστω ελάχιστου, κράτους, για να αποδείξουν ότι δίχως αυτό θα πεθάνουμε όλοι. Αναζητούν την πολιτική της αντιπροσώπευσης ή οποιοδήποτε άλλο ίχνος του παλαιού κόσμου στις δομές αυτοκυβέρνησης που αριστοτεχνικά συγκροτήθηκαν στο παγκόσμιο κίνημα των πλατειών ή στο δημόσιο χώρο που δημιουργείται από την δραστηριότητα δικτυώσεων γύρω από τα κοινά αγαθά. Έτσι, προσπαθούν να αποδείξουν ότι και σε αυτή την ελεύθερη επαναδημιουργία οι άνθρωποι λειτουργούν μέσα από τη λογική της, έστω και ελάχιστης, αντιπροσώπευσης, του, έστω και ελάχιστου, κράτους.

Το μικρό πλήθος των νεομαρξιστών πολιτικών επιστημόνων επιχειρηματολογεί υπέρ μιας ιδεολογίας που διαψεύστηκε σε όλα τα πεδία. Την μετατρέπει σε ένα θολό και χαμαιλεοντικό ιδεολογικό σχήμα μιας ριζοσπαστικής, ολίγον ολιγαρχικής, αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, κάτω από μία πολυ-ηγεμονία. Είναι μία προσπάθεια επανανοηματοδότησης εννοιών που έφεραν στο παρελθόν και φέρουν και σήμερα τις καπιταλιστικές φαντασιακές σημασίες της ορθολογικής κυριαρχίας, όπως είναι η πολιτική αντιπροσώπευση, το κράτος, η πολιτική οικονομία.

Η δημοκρατία αναδύεται με την αυτοεπιβεβαίωση της πολιτικής κοινότητας, του *δήμου*, τη στιγμή της επανάστασης, αναφέρεται λοιπόν στην συλλογική ικανότητα του δήμου να προκαλεί την γέννηση των πραγμάτων και των κοινωνικών νοημάτων. Όταν σήμερα αναφερόμαστε στο κράτος, ακόμη και στο ελάχιστο κράτος, δεν αναφερόμαστε στη δημοκρατία. Αναφερόμαστε σε έναν κρατικό μηχανισμό ιδιοποίησης της εξουσίας, διαχωρισμένο από την κοινωνία, που λειτουργεί μέσω της εκμετάλλευσής της και προς τη διαιώνιση αυτής της εκμετάλλευσης.

Επίσης οι αντιπρόσωποι των συνελεύσεων των πλατειών δεν είχαν καμία αποφασιστική δικαιοδοσία και υπόκειντο στην άμεση ανακλητότητα. Η ανακλητότητα αφορούσε αν έκανε την δουλειά του αυτός που την ανέλαβε, πράγμα που έχει τη δυνατότητα να κρίνει μόνο η συνέλευση. Στην αντιπροσωπευτική

‘δημοκρατία’, αντιθέτως, οι αντιπρόσωποι αποφασίζουν για όλα και δεν είναι ανακλητοί.

Πρόκειται για την αναζήτηση στοιχείων του υπάρχοντος μέσα στο καινούργιο που αναδύεται, λες και προσπαθούν να καλύψουν την αδυναμία κατανόησης μιας πραγματικότητας που χαρακτηρίζεται από την κατάρρευση του νοήματος της πολιτικής αντιπροσώπευσης.

Ας δούμε πώς μπορεί να περιγραφεί αυτή η πραγματικότητα. Έχουμε:

- Υποχώρηση ή υποβάθμιση του νοήματος της πολιτικής αντιπροσώπευσης και ανάδυση του νοήματος της ατομικής συμμετοχής, του συλλογικού ατόμου με κοινωνική αναφορά.
- Υποχώρηση έως εξαφάνιση του νοήματος της γραφειοκρατικής πολιτικής συλλογικότητας και ανάδυση του νοήματος της συλλογικότητας – δίκτυο ατόμων γύρω από το κοινό αγαθό.
- Επαναδημιουργία του δημόσιου/ιδιωτικού χώρου και χρόνου και προσπάθειες δημιουργίας ενός ελεύθερου δημόσιου/δημόσιου χώρου και χρόνου.
- Αδιαφορία έως και απέχθεια απέναντι σε κάθε αυθεντία και ταυτόχρονα διευρυμένη κυκλοφορία του προτάγματος της άμεσης δημοκρατίας και της αξίωσης για μη-κατάληψη της εξουσίας, αλλά για ριζικό μετασχηματισμό της θέσμησης.
- Καμία από τις σύγχρονες συλλογικές δικτυώσεις και κανένα από τα κοινωνικά κινήματα δεν επιθυμεί να συγκροτήσει ξεχωριστό τομέα για να ηγεμονεύσει.

Από την άλλη έχουμε μια νεομαρξιστική πολιτική θεωρία που λέει:

- Πρέπει να δημιουργήσουμε διαδικασίες καλής και ανοιχτής αντιπροσώπευσης που να αντικαταστήσουν τις κακές και κλειστές.
- Αυτές οι διαδικασίες ανοιχτής αντιπροσώπευσης θα υποκαταστήσουν και την παλιά γραφειοκρατική συλλογικότητα (η οποία όμως στηριζόταν στη λογική της αντιπροσώπευσης), δημιουργώντας ένα νέο νόημα πολιτικής αντιπροσώπευσης.

- Εφόσον η προσωποποίηση της αυθεντίας στο κόμμα, το συνδικάτο, την πολιτική οργάνωση στο πλαίσιο του παραδοσιακού πολιτικού κινήματος δεν έλκει πλέον κανένα, θα πρέπει να προσωποποιήσουμε αυτό που αναδύεται, όσο multi και αν είναι, ώστε να το προσδιορίσουμε ως πολιτικό Υποκείμενο. Αυτό το νέο Υποκείμενο το ονομάζουν multitude (πλήθος) και δεν είναι σαν έννοια καθόλου νέα, αφού υπάρχει τουλάχιστον στην πολιτική φιλοσοφία του Σπινόζα.

Όμως, αυτή η multitude, με την ελληνική έννοια του ‘πλήθους’, της πληθούς εγχειρημάτων ατομικών και συλλογικών που δεν επιδιώκουν την πρόοδο, της πληθούς κοινωνικών κινήματων επί του συγκεκριμένου, της πληθούς κινήματων που θέτουν το ζήτημα της πολιτικής απόφασης χωρίς να επιθυμούν κατάληψη της κρατικής εξουσίας, πώς θα κατορθώσει να αποκτήσει πολιτική οργάνωση με ηγεμονικά χαρακτηριστικά μέσα από μια (αδιανόητη) ηγεμονία της μη-ηγεμονίας;

Από πουθενά δεν προκύπτει πρόθεση ηγεμονίας. Αντιθέτως, αυτό που προσδιορίζει την παγκόσμια κοινωνική κίνηση δεν είναι η ηγεμονική πληθούς, ούτε απλώς η πληθούς. Αλλά το ότι η άρνηση της κυρίαρχης θέσμισης ως προς τα θεμελιώδη εκφράζεται στην εξαρχής δημιουργία του δημόσιου χώρου μέσα από τη δράση της ίδιας της συλλογικότητας. Το περιεχόμενο αυτής της συλλογικής δράσης είναι δημοκρατικό και ως τέτοιο δεν επηρεάζεται από τις παντοειδείς θεωρίες της ηγεμονίας.

Η επινόηση του ‘πλήθους’ ως πολιτικού Υποκειμένου με ηγεμονικά χαρακτηριστικά μοιάζει με ακροβατική σύζευξη της θεωρίας του Α. Γκράμσι με τις παρεμβάσεις καταστασιακών τη δεκαετία του ’70. Να θυμηθούμε το περιοδικό *King Mob*, ο ‘βασιλιάς Όχλος’ – από τις πρώτες εκφράσεις της Punk σκηνής του Λονδίνου. Ή να θυμηθούμε τις αναζητήσεις του Χ. Μαρκούζε (H. Marcuse), που έβλεπε στους ντεσπεράντος (τους απελπισμένους) το νέο Υποκείμενο της επανάστασης, επηρεάζοντας επαναστάτες που έγιναν ντεσπεράντος. Η μοίρα του μαρξιστή είναι να πεθάνει ψάχνοντας το Υποκείμενο και ενώ ο κόσμος γύρω του αλλάζει, να βάζει τρικλοποδιές σε όσους προσπαθούν να προχωρήσουν και σκοντάφτουν πάνω του.

Στο βαθμό που η οπισθοδρόμηση της πολιτικής θεωρίας επηρεάζει την αναδημιουργία του δημόσιου χώρου – κάτι που, κατά τη γνώμη μου, δείχνει αμφίβολο – σε αυτό το βαθμό θα έχουμε συρρίκνωσή του αντί για διεύρυνσή του.

Αυτός ο φιλοσοφικός – θεωρητικός πετροπόλεμος με πέτρες όπως η ηγεμονία, το πλήθος, η εξουσία των κινήματων, η ‘οικονομία της απελευθέρωσης’ και

η 'δυναδική εξουσία', πυροδοτήθηκε από μία θεωρητική σύζευξη των σύγχρονων κινήματων με την 'αριστερή κυβερνησιμότητα', όπως εμφανίζεται σποραδικά στην Λατινική Αμερική, τη Νότια Ευρώπη και εσχάτως στο εσωτερικό παραδοσιακών αγγλόφωνων κομμάτων (με την άνοδο του Τζέρεμι Κόρμπιν στην ηγεσία των Εργατικών της Μ. Βρετανίας και την ισχυρή καμπάνια του Μπέρνι Σάντερς για το χρίσμα του Δημοκρατικού Κόμματος των Η.Π.Α.).

Παρατηρούμε λοιπόν: Ένα πλαστό αίτημα για ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας και έναν σχεδιασμό που δεν αμφισβητείται από κανένα πολιτικό κόμμα με σκοπό την δημιουργία χρηματοοικονομικών μεγεθών – και τη διατήρηση του κράτους- επιχείρησης και του πολιτικού διαχειριστικού του προσωπικού στην παγκόσμια αγορά. Προς αυτή την κατεύθυνση, εργαλειακό ρόλο έχει και το χρέος της χώρας, που συμβάλλει στην εγκαθίδρυση των νέων χρηματοπιστωτικών εξουσιών.

Οι παραγωγικοί τομείς στους οποίους θα μπορούσε να στηριχτεί μια πολιτική εθνικής οικονομικής ανάπτυξης δεν υπάρχουν πια στο βαθμό ανεξαρτησίας που θα απαιτούσε ένας τέτοιος σχεδιασμός. Φυσικά είναι αδύνατον να λειτουργήσει και η νεοφερμένη ιδέα μιας ανάπτυξης βασισμένης στην κοινωνική οικονομία.

Η νέα κοινωνική κίνηση που αφορά την εξαρχής δημιουργία του δημόσιου χώρου και χρόνου περιλαμβάνει και τομείς της παραγωγής και της οικονομίας που όμως υποτάσσονται στις υπόλοιπες κοινωνικές δραστηριότητες. Δεν παράγουν οικονομικά μεγέθη που να αφορούν την ανάπτυξη, αλλά κοινωνικά νοήματα, λειτουργίες και αξίες. Τα εγχειρήματα αυτού το είδους δημιουργούν ήδη δικτύωσεις φορολογικής ανυπακοής και δυνατότητες κοινωνικής αντιεξουσίας, στο πεδίο της θέσμησης λειτουργιών.

Το τέλος της εθνικής πολιτικής έχει επέλθει προ πολλού. Η παγκοσμιοποιημένη κυρίαρχη πολιτική είναι πολιτική αυστηρά οικονομοκεντρική και εκπορεύεται από υπερεθνικούς συνασπισμούς υβριδικής εξουσίας στους οποίους τον αποφασιστικό χαρακτήρα έχουν οι κεφαλαιοκρατικοί παράγοντες. Οποιαδήποτε προσπάθεια αντιστροφής αυτής της πορείας τίθεται αυτομάτως εκτός της παγκόσμιας οικονομίας, μέσα από την πρωτοφανή αυθαιρεσία των παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών γραφειοκρατιών. Η παλιά εθνικού τύπου πολιτική εξουσία αντικαθίσταται από μία διεθνική εξουσία, οπού ελάχιστη επιρροή ασκούν οι κοινωνικές δυνάμεις.

Στην επιφάνεια αυτής της πραγματικότητας, η κοινωνική ανισορροπία διαστέλλεται. Ταυτόχρονα όμως τα αυτοκαταστροφικά στοιχεία του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, που αποκαλύπτονται από την γενικευμένη κρίση και την εμφάνιση μιας παγκόσμιας κίνησης προς τη δημιουργία νέων λειτουργιών, δημιουργούν ένα νέο πεδίο ανταγωνισμού.

Ένα πεδίο που δεν έχει να κάνει με την ανακατάληψη του δημόσιου χώρου αλλά με την εξαρχής αναδημιουργία του.

Όταν αυτό που σήμερα αχνοφαίνεται στον κοινωνικο-ιστορικό ορίζοντα γίνει δημοκρατική πολιτική αξίωση – εφόσον δεχτούμε ότι αυτό που αχνοφαίνεται εμπεριέχει τις προϋποθέσεις αυτής της δημιουργίας – τότε είναι πιθανό να μιλάμε για ένα παγκόσμιο κίνημα αυτονομίας. Κανείς δεν γνωρίζει την εξέλιξη αυτού το φαινομένου που καθορίζεται από την ζωντανή ανθρώπινη πράξη.

Έχουμε όμως μπροστά μας την ανάδυση καινούργιων νοημάτων που μας καλούν να αναστοχαστούμε και να δράσουμε διαμέσου της δημοκρατικής πολιτικής, προς την άμεση δημοκρατία.

